नं. ५२५०

नाम. लाट्यायन सूत्राणि
सामवेदस्य.

कर्त्तनाम - x

८ ८

पत्रसं. ८९

सम्पू.

विष. सूत्र पद्धति परिशिष्ट

लाट्यायनसूत्रम्

५२४०

/

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनां ॥ लुब्धकधीवरपिशुनानिष्कारण
वैरिणो जगति ॥१

यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यश्च वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ॥ तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमु
क्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ॥१॥ ॐ

जटाधस्तटीभस्मसंपत्पदीरछटारछविस्फारितादभ्रफरीशमहः स्वनैदीहक
पुटीपीयमानं करीचर्मवंतं तरीकं भजामः ॥१॥ पोथी

मृगमिनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तिनां ॥ लुब्ध
कधीवरपिशुनानिष्कारण वैरिणोजगति ॥

॥श्री विश्वेश्वर

॥ ॐ नमः श्रीसामवेदाय ॥ अथ पूर्वविध्यायपादस्तोमसर्वेष्वधिकारो मंत्रविधिश्चादिग्रहणेनोक्ता
ः पूर्वं तल्लक्षणमकश्चेति विधिना तंत्रात्कर्माणि वोद्गातेव कुर्यादनादेशे यावद्घन्नुर
नादिष्टं तान्मंत्रानृचश्चादिग्रहणेन त्रैगार्षेयोत्स्वानः साधुचरणो वाग्म्यनूनांगो नतिरि
क्तांगो द्वेसन्तस्थानतिह्रस्वो नातिदीर्घो तायाऽप्यश्च प्रथमेत्रिस्निर्गुणो व्याख्यातः सोमप्र
वाकमकरिष्यन्नमः सोमप्रवाकमकरिष्यन्नमः सोमायराज्ञ इत्याक्रोशेत्प्रत्याचक्षीत तां हं
न्मेवोच इति करिष्यन्नुति मंत्रयेत तं न जह्यादप्रोक्तोपि करिष्यामीति विदित्वा वसर्थं सो
मप्रवाकाय लवणमन्नं दध्याहारयेत्सु हिरण्यात्पुरस्तान्नस्तुत्रसप्यो पुरस्तात्कर्मणोन्यः प्राकु
दकप्रवणाद्देवयजनं लोमहरदर्भं पुरस्ताद्यास्यापः स्फक्तदनात्वमहीरुहद्रुदपानो
महापथो वानवास्यस्थलतरमद्रस्यादेवयजनमात्रे पुरस्ताद्विपर्यस्यानि चरणीयेषु
स्थलादन्याद्देवयजनमात्रात्तस्य यत्र जेक्रुय उपवस यथार्थैः देहेत उग्रहेन्यः प्रथमं देवा

द्वाभ्यामङ्घ्रितिहृदयं ब्रजिह्वा विराजो दोह्यमिति विद्वानामासीतिपंथानमापद्योन्नं वेदांत
माक्रमस्य दक्षिणमीक्षमाणः पितरोद्धरेति यजुरं तरयेन्वाहार्यं धमनं जयः उपदानं णं शौ
डिल्यः ॥१॥ एष्यकाविन्नी पादे मधुपर्कस्य पिवेन्न वेतदाहरं ति विष्टरं पादस्य क्षालन
मर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्कमिति तस्य पिवेदिदमन्नमयं रसं माऽगावः सहश्रिये
ति तु पुरस्तादेकैकस्य वागङ्कृवङ्गमेन्नयादिति प्रथमस्यापरिष्टात्प्राणे विवाचेन्
यान्नकुर्मेन्नूयोऽभूयादिति द्वितीयस्य मनो वा वसर्वं सर्वं मेन्नूयादिति तृतीयस्य
सर्वैस्त्वादाकामांतारसोऽसि वानस्पत्योऽरसं मयि धेहीति मधुमंथस्य पिबेदिति ॥ तमो
वानस्पत्य इति प्रवचनं तथा दधिमंथोदमंथयोः पयस्योपस्य इति उ रसादशाए तवै
त्प्रवचनेकार्तिंदः मा रस्त्वत इति वा शेषं ब्राह्मणाय दद्यान्नदन्नावद्भिः संप्रोक्ष्याब्राह्म

णायकृष्मतत्तिगविश्रोक्नायांब्रूयादुरुज्जनतगांचणाणिणोरन्वितिवामर्वेषांयज्ञोपवीता
दकाचमनेनित्यकर्मोपयतामध्वर्युयोर्व्याहृतिनिष्ठस्यज्ञागैः प्राङ्मुखकरणंचानादिश्रो
क्तातराजतिमुत्रब्रह्मण्य उत्तरेणसोमवहनंगवांतरेणेषु शामाशाखांपलाशशाखां
वांसपलाशांपाणौत्रावतिष्ठताध्वर्युसंप्रैष ॐ सर्वत्राकांदेस्सुब्रह्मण्यायां ॐ रश्मीधा
यंछाखयाप्राच्यक्रावोदक्षिणांपूर्वं ॐ सुब्रह्मण्योमितित्रिराह्वयेत्प्राविवर्तमानेषद्ग
लवःप्रतीविहवैणपत्नीशालांविमुक्तेच्छदिविशाखामवगुह्यतामवेषामनूक्रमय्य
यार्थे ॐ स्यादक्षिणमनड्वाह ॐ सुब्रह्मण्यायदथाऽन्नाविशाद्यायनकंविज्ञायपतत्कर्म
संयोगात्तामाशांत्रातिथ्यायां ॐ स ॐ स्थितायांदक्षिणस्य द्वारबाहोःपुरस्तान्निधन्नंत
वेदिदेशिन्चारब्रूयजमानेपत्न्याचसुब्रह्मण्योमितित्रिरुक्तानिगदंब्रूयादिन्द्रागच्छहरि
वआगच्छमेधातिथ्येर्मेषवृषणश्वस्यमेनेगौरावस्कंदिन्नहल्यायैजारकौशिकब्राह्म

२

ण।गोतमब्रूवाणे।तावदहे सुत्यामिति।यावदहे स्यादहेति।समानादित।देवा
ब्रह्माण आगछत।आगछत।आगछतेति गोतमा आगछेति पूर्वं देवाह्वानाह्वानं जप्य
।आगछमघवन्नित्य कौशिकि पूर्वं गोः पृषण्वयोर्विरमेन्मेने।ब्रूवाणयोः षणोजा रे
वाग्नेय्या।इष्ट्या प्रचरन्ते शाहेषु विवं विराड्याप्नीयजमाना बुपहवमिछमानो।सु
ब्रह्मण्या पञ्चदशस्तेत्फ पक्रतेषत्फ पद्व वउ पञ्चयथार्थं स्यादेव ६ सर्वे षुपह
वं तषुयाश्चाहं सुपसङ्घ उकारेउतन्त्र तिषुन्याक सुत्यादेशा नामयाहे यथा
मीयवपायां ६ कृतायां प्रविद्धनासु वसतीवरीषुषातनं न्नुवाकोपक्रमवेलायाम
सोयजतद्वति प्रत्येकं गृह्णीयाद्यजमानना मधेयान्यसुष्युषुत्रः पोत्रोनप्त्रेति पूर्वं प
मथावतरेषां यथाङ्गेषु ६ स्वात्रु ६ सोयेनीवेयुजेनिष्ठमाणोनामित्फक्को सुत्यादेशाप
न्तेति समाप्येयघाग्नीषोमीयवपायांलुप्तामासाधः कैषुा।३।अथ पिषुस्थायेयो निगदस्त

वगौतमीयमग्नस्त्वागच्छ रोहिताभ्यां बृहद्भानो धूमकेतो जातवेदो विचर्षणेऽङ्गिर
स ब्राह्मणाङ्गिरस ऋक्वाणेति प्राकसुत्याद्दृश्माहवानाऽस्थाने ग्रथोयधानं जप्योग्न
आगच्छ रोहितव आगच्छन्नरद्वाजस्यान समस्मः सनो वारावस्कंदिनु पमोजावत्यांत
रप्रन्तृतिममानमिंडु ॐ शाक्रेति ब्रूयाद्धिष्य इति देवानतिम्नक्ते घ्र निम्नकपातः स
वनयोश्चानिषिचनीपदङ्गापेया वं ते रेणमदानामयाहोहर्गाणाश्च हराघं तयोगाक्ष
योऽडुन्नगार्थोहरंति क्यग्नीषोमीयप्रन्तृत्पशौनेषु सवौः सनामयाहा। दीक्षानु
पूर्वेणादीक्षितानाऽऽसत्रेषु नामयाहा ॐ इन्द्रमतिरात्रादग्रहणात् तस्मात्ताश्च्युः स्तु
त्या गौतमस्यानार्मेधं तए केघसुत्या शांडिल्यास्यानाक्कानंधानं जप्य विसृ
ष्ठवोन्नमासुनामयाहा ॐ नमयोविति गौतमास्नणात्पृश्नीषोमीयवपायामगृह
णं धानं जप्याऽनाक्कानं वा सर्वेत्रा सत्रेषु ग्रहण ॐ शांडिल्य इन्द्रमतिरात्रादा

३

४२

ग्न्येका । द्वितीये पंचदशरात्रे द्वा सर्वाः प्राक्किकडुकेभ्यस्तृतीये कौण्डपायिनतां पश्चित
यो । द्वादशाहे सुत्यते विदित्वा । परिमाणं ह्यानं धानं जय्यः सुत्यामागच्छेतानराज
ईर्वातिरात्रा । प्रथमस्य मासस्य वसन्तस्य । प्राक्कृष्णः सुत्यायाः कौण्डपायिनसारस्वत
योरिष्ट्ययने षु सुत्यावल्कां डिल्या । तथापि होत्रमासे तथापि होत्रमासे । ४ । सर्वत्रानादे
श पारिसामानि प्रस्तोगाये । स्वाध्यायवच्च सुस्वा । पत्नी निष्टवेष्टुविरितराण्यं तरण
रावाला लोकरौ संवत्सरः सर्वत्रानादेशे तदा प्रानं तीर्थमग्नौ चीयमाने पश्चिमन सुच्छं
गत्वा । दक्षिणे पिकाहतिषा । घत्रवोपदध्युः । पश्चिमेन पक्षाव पिकद्वौ । पूर्वेणाग्नेयो
। पुष्करपलाशान्युपधीयमाने । हिरण्मये पुरुषे । स्वयमातृण्णासु वा । शर्करासु व्याहृति
सामानि गायेत् । यजमानं सत्यं पुरुषो । भूर्भुवः स्वरिति एतासु पृथक्कानेषां स्वा
ने स्वयं विन्द्यान । अन्तनिधनमाज्यदोहं । पुरुषव्रतमेकानुगानं रथंतरं वामदेव्य

× त्रा ।

× १२

नु ३

वृहदितिरथंतरमन्ततीनि विकल्पंता ॥ लोकसाममन्त्रिराहवनीयः । संचितमग्निं दक्षिणेन

गत्वा । अग्नआयूँषिति प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठं । शिरसिगायत्रंगायेत् । निधनंप्रत्याक्रम्य । रथंत

रंदक्षिणेपक्षे [illegible] दङ्मुखः । पश्चाद्वार्प्र[illegible]ङ्मुखः । पश्चिमेपुच्छेगत्वा । हरद्वुत्तार पूर्वेदक्षि

णामुखः । पश्चाद्वीपाङ्मुखः । प्रत्याक्रम्य । यज्ञायज्ञीयंपुच्छे । संवत्सरस्थे हृदिसः । मोत्योवड्डे

घायज्ञायज्ञीयामन्यत्रवामदेव्यात् । दक्षिणेपक्षे । प्रजापतिर्हृदयमुत्तरे । एतानि

गौतमा । उत्तरेणाग्निंगत्वैतान्येवापूर्वदक्षिणंप्रत्यंताद्धानंजयो । यज्ञायज्ञीयंपुच्छे । प्र

जाहृदयस्थानेवावामदेव्यं दक्षिणेनाग्निंगत्वा । गौतमीये घृत्पर्यं । येपहृदयोः शां

डिल्याः शिरसिवगीवोत्तरपक्षेत्तरपक्षे । यथागीतमितराएकत्वारेचोपक्षेयु

स्वँ हृदयमालभ्य । प्रजापतिर्हृदयमध्वर्युः पृथेऽपेतं ॥ १ ॥ प्रवर्ग्येवत्सकत्वरेणसं

म्राडासंदीगत्वा । पश्चात्तिष्ठन्नध्वर्युः पषितास्थ्र्यायिरितिगायेत् । त्यदायपदायस्त्रोल

३ ५

४ पति

म ४

४

निधनायेवास्तोन्नीवावंविसृजेोडुपग्रहधर्मंनीनिस्वरयंतत्रप्रयुज्यते धर्मेत्रप्रयुक्ताः
स्फः। एनो विवंमध्येग्राथवाहवनीयायतनं। परिषिच्यमानेप ३ पस्तृश्यावाषोह
रमिष्टाहोत्रीयं परिषिक्तिा तस्य सर्वे निधनमुपयुद्दीएवं विहुर्मपात्राणि हस्तयुग्नी
कांदेतत्परिषेचन ॐ ग्रैपतंकृत्वाव्रज ॐ। स्नृचेविकस्यां वा यजमानो निधनमनूप
यान्मूर्वेयाद्धारा प्र एघोनवरणाग्नीनाग्नां। पश्चाज्जाहेपत्यस्य तिष्ठन्महावीरायन
नं घे दमाणो। वामदव्यंगायेदितिधानंजय्यः। ग्रैपतं तानीति शांडिल्यो। गणः स
मानफतत्त्वाएप्पा निरूथाक्तनेयानीत्यकेनवाऊर्याश्चेनायज्ञेऊर्यादित्यकेदीक्ष
णीयायांतान्दर्यसाम तीगायेत्यमूर्षिच्चेतिप्रायणीयायांप्रवङ्गार्गवमुदयनीया
यामुद्वदातिथ्यायांगायत्रीसाम्नोघ्नानमंजेति धर्मतत्रशार्ग ॐ रजतंजातमग्रे पु
पदध्वतितेक्षुक्तवंडेश्नैधातितद्धर्मस्यतन्वोमविति तंप्राकृतस्तद्धस्यवारोचनमिंद्र

5

वाधेन्यूउपसृजंतितद्विनुतस्याद्देवतायेमोपाय ॐ स्तोत्रमाहरत्पादायेतिगोन
मनुत्तमंप्रुनरन्यस्याऽप्युख्यापंरुनिधनेवामदेव्यंपयस्याहरंतितत्यायस्यासिंवंतित
स्मिंधुक्षामावाविश्रांवितिशफान्यांपरिग्रहंतितदुल्मोषमुपशफौक्रियमाणेत्रत
पद्मौऽकृतत्विनोर्वंतिअहोरात्रयोर्वोहिहिणान्यांप्रुरोडाशान्यांवरंतितद्व्राजन
मोहिणकेपरिधमुं ॐ संम्राडासंघा ॐ समारोपयंतितद्व्राल्लवदंगिरसामि
तएनदतिच्छिंधनमृञ्जयोयजुर्मयः सामममयोधर्मोऽन्नवतीतिघाहायिप्रण
यंतितत्राग्रेवैतमग्नीषोमौतत्रौत्रयोर्वैतमुञ्चायांयज्ञमारण्यहरहः सत्रेस
त्वस्फहर्षलादेदन्त्वंधआह्लादंभेत्स्वपनश्चार्पेनमुन्नतत्वेकअंनेवश्रांपं
वाशामजश्राजिगंमेषअणांयवंपयस्याया ॐ स्वरंपयोनिधनमुदवमानीयायाया
मुहू ॐ श्रीयमुपक्रमस्समापयेदाकृतोरपवर्गात्॥ ६॥ अडुंबरीमुद्धृयिष्यन्सुर्वं

५

णाद्वयजनंगच्छेद्दक्षिणतश्चोदस्याग्नमषः स्याद्‌ उत्तरेणाग्निपर्यत्य ततः पूर्वौ समदमो द्वापोषिष्ठ
वं तरेणाग्निपद्याग्रेणाङ्कवंशंग वेदद्भ्रुवस्तिष्ठन्नध्वर्युणा मद्योद्यूपेयं चैतान स्वेत्यायोरि
तिश्चन्द्रे वृद्धध्वसदेवध्वपर्णेपेन्नमः समुद्रायनमः समुद्रस्य च द्भासे मामामायूनर्वाहामा
हूर्गम्य्जोदाकञ्जं मदेह्यूञ्जुं मे धेह्यं नंमादह्यं नोमाधरीति तांनविस्हजेदाव्रच्छ
दनादध्वर्युणाति कृतायां जुह्वयान्तस्य वा इत्तां तरेण विरिवेष्टत्तनघावाइष्टि वाच्या
धीणाथा ॐ स्वाहेति एवं प्रजापतये स्वाहेत्यन्तरामन्यन्तरां वा स्वाहाकार द्वितीयांय
थान्त्र मिमा जयं घाम्यतीति अधस्ताद्द्विशाखस्याप्यरिश्टइचजाप इहि विदेवा ॐ इहमयि
प्रजा मित्यंत्तरिक्षे चथा ॐ सिद्ध ॐ इहमयि पश्च निति मध्यस्थोणि ध्या मध्यास्थाइदे ॐ इहमयि
मजातानिति मूलरू इ ॐ ह्रोमाधाजमातं धर्तं जयाः स्वयमिति यौन्न मशांडिल्यावव्रच्छ
घमानायां दिग्गे छेत्त्वासि संततिनाम विश्वजनस्य च्छायानमस्तेस्तु मामा हिं ॐ सीरिति

१०

दक्षिणेनाश्मन्वानात्वापतो हार्यो वं तत्र एणप्रपाघितत्कुर्यादिति शांडिल्यात्उत्तरेणो
त्तिधनंजय्योगोतमीयमितरप्रपेते निष्क्रामेत ॥७॥ यूपमुच्छ्रीयमाणमनुमंत्रये
रच्छ्रमण ऊर्ध्वेन रमंवेचेतान्येवोदस्लानानियावंतः स्फयंत्रेति यत उच्छ्रीयमाणं
पश्यपेयुरिति शांडिल्योंतर्वेदे वेति धनंजय्यो न वहिर्वेदियजुरेव कल्पत इति वि
श्वरूपाणां गानं यजमानेनोक्तः प्रत्याचक्षीत ॥ गायेत्ति विदवक्रयाः नमामना
मंत्रयप्रातरनुवाकामुपाकुर्यादित्यध्वर्युं ब्रूयात् होतारं प्रातरनुवाकायोपविष्टं
पूर्वेणाग्नीध्रं यजमानश्चापरेयाद्वाराप्रपघांतरेण हविर्धानेपूर्वेणाचक्रे उदङ्मु
खउपविशेत्संमीपुरस्ता यजमानः प्रत्यङ्मुखो यंजेनाव ॐशान पदं गायेत्
हमवर्त्तनिगायत्रैविष्टनंजगहिस्याद्रूपाणि मंत्रतादेवाकाॐमिचक्रिरइत्ये

६

तस्यां पंक्तौ। त्रिर्गायत्रं गायेदिति धानंजय्यः। त्याधमयस्त्वे णा मनसि वयाजमा
न उपस्वरे। त्रिष्टुब्त्रिष्टुप्पदेषु गायेदिति गौतमः। पूर्वं पूर्वं मतिम्न जन्त्रा। पृगाय
कारं वा गीत्वा। यथार्थं ॐ स्यादित्विश्वरूपा स्यज्ञार्थी। ज्योति ॐ ष्यपि गायेत्। त्यदिप्रात
रनुवाके। पोनश्रीयं नाम स्तक्तं। पुत्रा तस्माद्धोतारमारमयि वा। ग्र्यपण स्य वानु
हिंकारं। पवित्रं धारयन्त्रास्तावं वा पाथ्या। पुरा स्तामयोगा। दग्निर्ज्योतिर्ज्योतिर
ग्निरिंद्रो ज्योतिर्ज्योतिरिंद्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इत्येतेषु पादेषु। विश्वेरेकि
क मन्यासं। मनसा गायत्रं गायेन्नानिनान्यत्र। विश्वरूपान्यो न वान्यत्र। विश्वरूपा
ज्योतिष्टोमा ज्योतिष्टोनामात्र॥ ७॥ युगपत्कर्मस्तु सर्वेषु प्राज्ञात्तु हुं द्विणमनुवाकं
प्रस्तोता। मनवं प्रतिहर्ता होता प्रातरनुवाका। मनूच्यान्दुष्पा इति यदा त्रया। दश वे

हि ते ३

दिमाक्रामेयुर्मृदा शिशिरेति । वहिर्वेदि घृतज्जपि वा मा मा हिंसीरित्येतावते वेदि
धनंजय्यः । सवनमुखेषु चायज्ञुषा हरहविरिति गोतमः । सक्तूक्रन्ता वितिश्चा शाण्डिल्यो
ह्यावद्याक्रामेयुरित्येके । हविर्धानं प्रवेक्ष्यमाणा वसन्ता वत्सरानुप्रविविशुर्युक्तस्यर
राधामालभ्य । विष्णोः श्निरसीति स ऊर्जोऽसीति प्रविशन्तोऽन्तरेणेषे । वाहन ऊत्पणाभ्री
मुदरमुधच्छन्नो । युनक्षीति राजानमनिमृज्य शेषुः । प्रातःसवनायाविनक्ष्युत्रिसे
र्वैनवेत्या प्रपुः । हे ग्रानिवषस्तोता । पश्यमोतिमर्पेनत ऊ आतानतः प्रतिहन्त्रोद
क्षिणस्य हविर्धानस्य । पश्चात्सयाहत उपविशेयुर्ज्ञतस्यसदनइति । पुरस्ताद्वा
पविष्टा ऊर्ध्वैः सर्वे ऽरजयेयुर्यासु करिष्यंतस्फारवत्त्रवहिः घ्रवमानस्यालिष्ठते ।
जम्नृतपात्रमसीति । द्रोणकलशमालभ्य । वानस्पत्य इति ग्रोहेयुः । हविर्धानं पाणावु

७

ज्ञातादन्यत्रापवित्रं कुर्वीतांगुष्ठं चेद्धपदन्यः । पुनः श्रोहेयुरंतरेणान्विष्कं तो दन्या
पवित्रं प्रास्येदनुपद्धंसंᳵ हितौ चेद्गन्नावुपरि सर्वंᳵ रथ्यापस्थामनुपर्युपर्युक्तयोगेण स्वं
ᳵ रथ्यस्थूता ॥ ७ ॥ प्रत्याख्यत्वाग्न्यायुञ्ज्यात् स्वयोरश्र्योर्गां दक्षिणमस्मदेवेशाघ्नोस्तद्वा
याᳵ स्यान्नयत्र वागानि न चान्नानि मुखानि दक्षिणद्वैः पूर्वोद्ध्र्पृथमं तानन्निमुत्रापजपे
१५ युर्मेन्क्त्रदस्तत्तमदनप्तत्तपिवायुक्तास्तत्रदृत्तेत्येतावत्तेवेतिधानं जयः । पश्वा
दक्षिणतो वा । द्रोणकलशमध्यूहेयुरिदमहमिमममिति । यजमानवाहᳵ सर्वेत्राय
थार्थं कुर्युरनुजपेयुरन्यो नत्तं तेमंत्रो । ब्राह्मणविहितादन्यत्वविषकल्पः । काम्यानां द्व
ष्यकल्पादन्यत्रा विपर्यस्य उत्तरस्मिंᳵ स्रुक्शीर्वा योजनाध्यूहने इदमहममनुमिति । दक्षि
णापरमस्थमदेत्रां निरूह्य । द्विष्ठप्रियकल्पयोर्मेत्रो राजन्यूह्य । तस्यावविशेषमादिश

त्रां त्विवान्नाद्येनोपा ॐ स्थामवनो नाम ग्रावा पंचमास्तमुपविष्टा द्रोणकलशस्यकु
र्यो ज्ञाङ्गजिह्वा ॐ सुः प्रतीवेशां वलवती तिस्रमादिश्चान्ने तेषामेकं स्तवाप्यष्टं कुर्या
दिति गोतमात्स्त्रमेवेति धानंजय्यः एषा नामं ते षड्वर्ण्या द्वारा निष्क्रमय काम्य ॐ शाडि
ल्यः पवित्रेण द्रोणकलशं ॐ संमृज्यादहमवास्मीति बुध ॐ कद्रास्मीति मध्यमादित्या
स्मीति विल्लामे तेषामेकिकेन त्रिस्त्रिरनुसवनं ॐ संमृज्यादिति धानंजय्यः सर्वैः
सर्वैस्त्रिरिति शांडिल्यो वध्यय पवित्रमुदग्दशम वाङ्गा निवितन्तुयुः पवित्रं तत इति संत
तायां धारायामुद्गाता जापेत् स्रुक्रेत्यमुष्य राज्यायेति ग्रिय ॐ राजानमादिश्योद्गातो राज्या
येति वा सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा सोमस्येत्यवब्रूयाक्सो
म राजानो हि ब्राह्मणा ब्राह्मण्यां श्रद्धानेन धर्युर्हिंकरोति तदा प्रहणार ततिः श्रत्वेतादंमा

* यजमानस्य राज्ञो राज्यायेति वा २*

नुषो ॥ हरस्यात्मजश्चाहं मानुषो ॥ वायुः प्रतिहर्त्रा इदं मानुष इति । न प्रवणीरन्निति क्षत्तं
जग्मुः प्रवणीरन्नेवेति शाण्डिल्यो त्रवाचं यल्लुक्युक्तं तमदनेवावेदिं वाक्रामंतः स्तुति
वहिष्पवमानेन विसृजेरन् ॥१९॥ उत्तराद्धविर्धानादुत्तरस्माल्लो हरन्तः पश्चिमेनोद्गाच्च
कृत्वा । तत्तेन प्रतिहर्त्रायुवाध्वर्युं निष्क्रामन्तं प्रस्तोतासंतनुयात् । समुद्गातोद्गातारं प्रति
हर्त्ता । तं ब्रह्मा ब्रह्माणं यजमानो न राजानमालभ्यानुपस्पृश्य पाप्मानं आज्यमालभ्य नेरद्धुंस्व
थाध्वर्युः राजानं सर्वत्राध्वर्युणा उत्ते प्रवृत्त होमो ज्ञु कुर्युः । गत्यानुपूर्व्येण । वक्रान
मालिस्पर्यो मेति समुत्तमो मा मन्वधिका मुत्ता उत्तज्जया । अनेवेशायोपवेशायेति य
थासवनं छंदांस्यादिशां । नर्वे मामति स्वाहाकारान्तयान्तीया । सर्वत्र समवेत
शाण्डिल्यो महागिरिमहानदी । यथाहर्वायुश्चवायेष्व सर्व मवः सृष्ट्याजनपदेवाविद्धि

घ्राणमात्रादित्येके। कृत्वाञ्जपेयुर्वेत्याहं गायत्रीं वा वं प्राणं प्रजापतिं च पद्ये स्मानमाख्याणं
पर्यूह्य स्पृश्य धर्युमन्त्रावर्तैरं सर्पतः। सार्वैः पाणिनिः स्पृश्य हृदि स्तृणानि निरस्येयुः। यो यसो
म्य इति। वा वालदर्भं गाथा। धर्या बुपविष्टो। तस्मात्त्वत्ता गुपविश्य श्रु। यो मद्यात्मे तिष्ठत्यश्रु
रवः प्राप्नोति। इष्टुम्रव उद्गाता। पश्चिमेनोऽग्नितारं गवा। दक्षिणपूर्वं मष्टमादवा। मीढ्वमा(ण):
प्रतिहर्ता। यथाघरा अनुपसृष्टाकृवा। द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणः। समाधिमुखा निधाय
यंता। एवं ६ सर्वस्तोत्रेषामीरान् परेणो उद्गातृ६ह्यव राहुं। उपगाः ध्यु उरव वाङ्मानेको त
एते नौ दृष्टिराणो। घ्गायुर्हिंइति मंद्रस्वरेण संतत६ सह वा व्यथार मेतः। स्तन्मार्ग तरणा सु
युः। समनवाप्रातः। सवनाएकां तरेणवा।।।। प्रस्तरं प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मं स्तोष्यामः प्रश
ास्तरित्या उजाव प्रया छो। नेन दक्षिणां जंघामुपहत्य। युंज्यात्स्तो मम मांग्रेस्तेज मेत्यत्तं कारि

१ ६

ह्य२

नैं १

ध्यामीं जपेत्तूष्णीं च वालमुदपात्रं चावेक्षेरं। आमामात्ति प्रतिमान्त्रादीत्यादि त्वंपत्तूष्णीं वा समन्त्रहिं
कृत्यवैं हिष्ठवमानेनस्तुवीरन्। हिंकृता प्रथमारेतस्या। हिंकृताः प्रगारथं तत्र वर्म्मोन्नमा
विस्रुष्ट हिंकारात्तस्या ऊर्ध्वं प्रस्तावावृद्धावायुर्धारा एप निधाने। हन्नमकरमिति स्तुवां जपे
च्छ्योनो सीति प्रस्तरे यजमानवाचयेत्। ॐ सर्वत्र स्तुवोपद्ध्यपं कर्म्मेवर्ज्ज्यमतादक्कों स्मृ
कारिणश्चाप्र क्रमाणे जपेत्। नमो गंधर्वायेत्यादि त्वं दाशानेवांतर्हि तस्थे देतस्मर्वं कुर्या
द्वन्नयोः पवनानयोः प्रवरास्तु निवर्त्तते वा वालावेक्षणप्रच्छति चा प्राग्धिंकारात्प्रवेश
नसंमार्जनेवांतरेण तृतीयसवने। ॐ तंतु तत्र संमृज्य। उन्नेतृ विहीनो यंप्रवाद्धाण
कलशात् हत्वा तांतंपूतं न्त्र दित्यावत्ततेतं पूतमृदित्यावत्तते॥ १२ प्रथमः प्रपाठकः॥ ॥
स्तोमयोगे ऐन्द्रवायुनक्ति इत्येतस्य स्थाने। वायुर्युनक्तु सूर्यो युनक्ति इति। नानासवनयोर्वि

नैं २

रंधानं नयो ।। यस्तेजमा बृहस्पतिस्त्वेति प्रातःसवने इंद्रमैंडियाय ।। बृहस्पतिस्त्वेति माध्यं
दिने सूर्यस्येति तृतीयसवने ।। सर्वैरेकैकं यथाम्नाय ६ शांडिल्यः ।। मात्त्रमाम्ने हि क्रुर्युर्है
षको सि स्वरो सीति ।। यजमानवाचनेस्तु ना ।। बहिष्पवमाने न प्रस्तराद्भुन्नयत श्चर्द्धरं यु
ली प विलिङ्घ्न त्तृणं ।। चात्वाले प्रविध्येयदि स्तुतं यदि वा हे स्तु हुता ।। सर्वीक स्तुतं यदि वा ति
हुतं ।। यन्नयोरन्येन दिवमाम्हे हे मे स मन्य मयेजमलोकमिति तस्येवोदपात्रं निनयेयुः ।।
समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां यां निमयि गछ ताविष्टास्त्वत्वान्त्या सामाप ग्रामे त्विनोधनमि
ति ।। बहिर्वेद्य्कदं वोयुं निपरा न्क्रामेयुः ।। प्राग्द्वारा त्त्वा त्र ज्ञाग्नीधीयं ।। बहिष्पवमा
नर्त्वीधीयींरां नुत्ष्पा हाराषीन्मा मिति यमति त्वं केतत्तस्मा आग्नीध्राय आज्ञतिवस्त्रंप्र
हरा ।। घनवां चत्त प्र त ते न मस्युते समत्यो मिस मत्य स ६ ः कृता ।। स्त्रस्यूते यज्ञं नं यो लुतं ।

निर४ १०

५४ १०

उ

यातिरिक्तमदर्शनं नमस्प्राप्तोनायायसत्वमाहेति । नव्यमितरेतरेति धातं जन्यः ॥४॥ अथ लीनब
हिर्थाग्रमानिःस्त्रदसिसुवीरान्प्रथमाद्दलो न पत्राधंतयोश्च मरेषु घाण्यिस्य विदहरणा त्रि
क्रमस्य रगाप्रामनप्रहन्नृतिममापाययुं विदत्रिरात्रेमत्रेण्यो यगोतमा इन्नपायंध
नंजग्यामंडूपातः मरनेसुवीरंान्तुनरोनयुत्तनरयोमैध्येनवोनयोरेतस्पा वेलायांप्र
श्रायुारनुसवनं तुमत्रेषु । मवनमुत्वीयान्नच्छयिवामनेषु नामास ६ ॥ मेषु वपायां ६॥
कुतायां धिस्यानुपतिष्ठरं ६ श्याबालेतुमाज्ञेनं । सर्वे ६ मत्रेषिदमापः प्रवहतावद्यं
चमलं च यत् यच्चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेपे अभीरुणम् आपो मा तस्मादेनसो दुरितात्त्वा
तु विश्वतो निर्मा मुंचामि शपथा निर्मा वरुणा दुत निर्मा यमस्य पड्वीं ६ शात्सर्वस्मादेव
किल्बिषात्सुमित्रिया न आप ओषधयः संतु दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्वि

८२

ऋइति सम्राडसीत्याहवनीयमुपस्थायो।दंचोगवास्त्वावक्वावाला।शामित्रानुदङ्मुखा
।स्तुतोऽन्तो संमृष्ट इति।विश्वुरसीत्याग्नीध्रीयमुपस्थैतिष्ठेरं६।स्त्रमुत्तरेसंवरः सर्वं
त्रा सर्वं दक्षिणेनोत्तरयोः सवनयोर्यदा हविर्द्धानमाहवनीयं वा।पृष्ठ्होमायसर्वं स्या
६सदस्यो द्वारि।प्रत्यङ्मुखास्त्रिष्ठंस्तावक्किरिति होत्रधिष्ण्य६ः श्वात्र इति मैत्रावरुण
स्यानुथउत्रिगंध्या विरवस्फरिति।ब्रह्मणाछ६ः सिप्रच्यतीनामुदंवस्त्रेवेवतिष्ठंतः
शुंध्यफरिति मार्जालीयामृतधामेत्याड्डुंववरी६ः समुद्र इति।ब्रह्मणः सदनमुत्तरेण
सदोगवांतर्वेदिश्वत्यङ्मुखास्त्रिष्ठंतो।हिरिति प्रजहित सज इति।गार्हपत्य६ः सगर
इति।दक्षिणाग्न्येरायतनेकव्य इति।दक्षिणंवेद्यंतंतत्रैव तिष्ठंतः सर्वोस्मसन्नौदक्ष
माणाः पातमेत्योकैकमुपस्थाय्योसतद्भ्यूयुरिति शांडिल्यो।बऊशब्दानेकवक्रुर्वतः।२

श्री

११

तोऽग्न्कारिणि वेऽकुर्युँराहित्यं प्रथममनुपतिष्ठरानध्वनामित्याहवनीयमुपस्थाय तमेवापि
ज्ञासि जायमान इत्यपि जोऽसि नवजात इति वायमग्निमनुप्रहरंति । तमग्निघ्रेत्यप्य
ह्वाचावाल । अथो करंवमुलोस्याक्रंदस्वेति यदाग्नामित्र मथय्वोवध्यं निखनंतम्
वध्यागोहोसि पार्थिव इति । यदाग्नीध्रीय । मथयश्रच्छावाकश्रामीनो । होतर्युपहवमिच्छ
त्कुपहव्योसि नमस्य इत्यु । पहव्योसि नच्युपा इति वा । यदा ब्रह्मणः सदनाम्मथसदम
स्यसदस्योसि मलिम्लुच इति । यदा दक्षिणं वेद्यंताम्मथ प्राजापत्यमसीति । पत्नीशाल
मिंद्रमसीति । सदो वैश्वदेवमसीति हविर्धानमैंद्राग्नमसीत्याग्नीध्रीयं वैश्वदेवमसीति
वा । ध्युतन्येव समस्तेन । सर्वे स्थसोमपाः । सर्वे सोमं पिवत । सर्वे सोमस्य पीति । मा
नक्षाद्यैयपात मितितिम सैं मानं परस्तत्स्य द्वारो स्थइत्यपारो द्वारबाहू संमृज्या । मा मा

श्य २

हे १ रुछ २

ती

संताश्मितिप्रविशेयुः। हेदक्षिणतोनोदुंबरींगवा। तस्याउत्तरतउपविशेयुः। नमःसखि
न्यइतिपूर्वेणप्रस्तोतारंप्रतिहर्त्तारंगच्छेदेतस्यांवेलायां। समुपहूयेरंस्सर्वेसत्रेषु
मिथोन्यत्र। सर्वेयजमानंद्वारबाहुसंमार्जनप्रभृत्येतत्सर्वंकुर्युः। यदाग्नीध्रियानुप
तिष्ठेरन्। यजमानब्रह्मवेचेदनुज्ञाताकुर्यात्। दाग्नीध्रीयमुपस्थाय। एवंणपरिक्रामेत्सा
दस्तानुपस्थाय। ततएवेक्षमाणः। पात्नीशालानितरथेतरा। हितस्यद्वालोस्थइति। अ
पूर्वोद्वारबाहुंसंमृज्यदक्षिणमप्युत्तरस्तादुदङ्मुखउपविशेदितिधनंजय्यः। पश्चा
स्तात्प्राङ्मुखइतिशांडिल्यः। उक्तेप्रवेशनोपवेशनेत्वविक्रयेणगवां। समस्तोप
स्थाति। समानंदक्षिणार्द्धेउमहःसमः। एवमुपवेशनंप्रस्तोतुः। प्रत्यक्पवेशनंब्रह्मणोप
वेशनेन। निरस्तः। पश्चात्समुरितिदक्षिणादतां। निरस्यो। दावमोःसहहैनेमदामीत्क

नप्रानृति

स्था ४

१२

पविशोहनुनुवेःसवहेदस्यतिर्ब्रह्मास्वंमानुप्रदत्फक्कोहंवरीगवोप्रविशोहन्नूप्रविशो
तामितराविवेतेनानुप्रव्येणासर्वेयथामनंविकीर्षैजायेद्विदमिमेहुववेयैवसदस्याए
वमेवप्रविश्यानुपतिष्ठन्।ब्रह्माणमनुप्रविशोद्ब्रह्मणाछात्ऽस्मिनंवातेनास्यमेमु
पहवःस्याद्दस्यास्थ।समानोवान्जस्येयातांवेन्नानावमसोस्यातांऽसर्पेस्तुनस्यपऽम
हःकुर्यात्तस्यहप्रियिन्नत्तातंकर्म।सतिवर्त्तेतमविष्ठा।विसर्ऽस्त्रितेसवनेप्रवेयाद्वा
गंतरेणहोतुर्धिष्ण्यंमैत्रावरुणास्यवसंचरा।स्वयथेतंतयथेतं॥४॥एवमसंप्रति
गृह्यप्रस्तोताहद्दक्षिणेनकराववाधमय।दक्षिणेनपाणिनापिधायोमिडायामन्नूपप्रम
रयोदनुप्रन्नचप्रक्षर्ति।तेनुनस्सऽसर्वेनत्क्षण्यपस्तु।मिथुनपद्ययोजनाप्रथमो।द
क्षिणमनुवाङ्कुदंडंसवा।अपनस्त्यपवेक्षिंपदविति।द्विरत्यंनक्षेयेद्यथासवनंछंदा

शीनिरन्नूप्रमन्नायाय

ॐ स्यादिशान्नूर्द्ध्व इति मुख्यान्प्राणानभिमृशेत । सोमसरारंध्रीत्ति हृदयं ॐ सामगीर्लिरि
त्तिनाभिमेव मित्तरौ कुर्यात । इति हन्नौ पश्चात् ॐ मन्त्रार्थ्ययेयाद भिमृश्य प्राथाय स्वेति
। सर्वं वेतयागाप्यातां । तृतीयसवने हि हंयुः । संत्तेपया ॐ सीति माध्यंदिने । गायत्रि
वानुसवनमर्घ्याय नमि ति शांडिल्यो । द्वितीयः सवने पुनारारा ॐ साः एवं यो स्तु
टतो । योतिषामनवेद्यपाणौ नदात्म सवमौरिति प्रातःसवनात्सर्वेरिति माध्यंदिने
काद्यैरिति तृतीयसवने । पिटत्रिरिति सर्वं वानुसवं ॐ हृदये । तस्य पत्निमर्शनेनायाथाक
मी प्रथमद्वितीययोः । पूर्वयोः सवनयोरारध्याप्य योस्वणमं तृतीयसवनस्यावर्तिष्वस्य
प्रतिगृह्य प्रस्त्रोत्तात्पय्यह्वे यथाप्रस्तरमनाज्ञियमाणयो । नैमं त्वं जगत्यान्नन्वेवं जंघा ।
मुपहृत्य युज्यात्तस्तोमादीनाप्येतपमोमनमोवाचइति नानाध्यानंजयो । परत्वानं

तन्माणिवंचार्यंततःसर्वेषां।प्रजापतिस्त्वत्फलनरमुत्तरंस्नुषेताल्पीयःसु।प्रथमेनवस्त्र
पेयसाम्नायुंज्यात्तत्स्वतीतिवाचो।तथातितिकस्नो।विष्णु।मार्वेदेकेकंयण्याम्नेय ८
शाण्डिल्य।आचर्तिन्यायः।संधात्तुपवसत्यहनि।नसमामनेरनू।।५।।प्रस्तोता।उ
द्गाताःकारये।यत्तियस्यवत्सस्यखदिरस्यदीर्घमात्रयेके।प्रा।हस्तमात्रीःउद्गाप्र
ष्ठा।स्त्वकःसमासमज्ञातांगुष्ठपर्वपृथुमात्रीःप्रस्तोताग्राःकारयित्वा।गंधैःशलि
ष्टसर्पिषासत्रैषिके।विष्णुतनवसनेनपरिवेष्ट्य।द्रोमसाणकार्यासमानांके
नचिंडुपर्योदुंवयोगासत्य।नोष्ठेस्तेउपोमद्धाएवैष्णविंवा।वंजातीयेनेव
वसनेनाप्रदक्षिणमूर्द्धदशेन परिवेष्ट्यम्हेनापुष्पितउत्थाय।हृष्टमपश्चयेतत्य
केस्तोष्यमाणानांमध्येविष्णुतंवसनंप्राक्समामंवोपुरिहस्तमास्तार्यप्रस्तोताउद्गावि

वोट्टुकसमासं१

गुराम्न

14

पू

दधमात्यमस्तावं तेषामाद्यनेकप्रस्तारेष्वो दगग्रं प्रथमं विष्टावं प्राक्संस्थं प्रत्यग्वातं पश्चिमे
नमध्यादेशेनोदक्संस्थं प्रागग्रं प्रत्यग्वा। तं पश्चिमेनोदगग्रं प्रत्यक्संस्थं। मेवं त्रिधः प
र्यायोत्तनन्तरो न्तराः। पर्यायविष्टावां अग्नं दधमात्पर्यायादिषु दक्षिणोत्तरेण स्तुवीरनुन मोऽस्तु
त्वयेति। शर्ऽसितारमीढ्वत स्तुतस्यस्तुतमसीति। यजमानस्यावनं मवनमस्था
स्तुप्रत्याम्नायाक्रायणे तमपरयाद्वारा निष्क्रम्य पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदिं कृत्वा कुर्यु
र्वाचंयच्छेयुर्योवड्ढकाः स्फारेतन्न गतीर्थं ते नन्नूयः प्राप्यापरमाद्गच्छेयुर्यो
न्नूयोजिगमिषेद्वारानेनमगच्छेन्न। ६। अथ धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्समस्तेनोत्तरयोः स
वनयोरिति गोतमः शाण्डिल्यायनो सर्वेणेति धानंजय्योऽनुपस्थानं शाण्डिल्य एवमेव
निष्क्रम्य प्रत्यक्क्रमस्तोत्रेभ्यः समस्तेनोपतिष्ठेरन्यान् स्तुवत उच्छेन्यः पर्यायमन्यस्तुरात्रावार्ये

१४

थासनमुपविश्य। प्रस्तोता हविर्द्धानं गच्छेत्। मध्यंदिने कृते आदित्यग्रहे प्रतिहर्त्ता नेव त
न्नयत्र सर्वेमन्त्रेषु। पवमानयोः स्तुतयोर्हविःस्य विहरणमानीतीयर्ऽहरं ततः पश्चिमेन य
जमानऽङ्गवात्ते नेव प्रतिहरेयुः। मध्यंदिने नस्तुवा सर्वेषु। दधिघर्मस्य न हरेयुः। सम्मु
पहूयद्दधिक्राव्णः इति। तस्मादुत्तमं पदं दशमेऽहनि न्यस्येयुः। पूर्वेण पत्नीशालामन्तारण

ग्नीध्रीयऽं सदश्च दक्षिणा नयेयुस्तीर्थेन सर्वेषां। दवस्यवेति पुरस्ताज्जपो वषट्कारणा स्विष्टि
यथाहे वत्तप्रतिष्ठीया। यथाजातिमृगानप्राणद्या। पुंवत्निमिथुनानान्यत्र राजाभ्यामेन
कइदमित्थ प्रविष्टा जपस्तत्रोहा पादान्ते वा। इदं विह हविर्द्धिर् इति वा। पत्न्यास्तेन दास्वा।
इदमा विविशोत्तन इति वा। मुंजत्तीति चन्द्र्या हविर्भा रिति वा। ध्वरवंसेह द्यात् सर्वेणाया
ध्रीयमवस्थाय। पुरस्ताज्जपं जपित्वा। हन्नेमु षिनाश्च मुरुवानि मंमृजपा। ह्वान्याह्वान्यामश्च

न्यू ४

ल३

श्री न्यु

नामन्या।मेकैकस्या श्रौ सीत्येतत्समन्त्र तिलिङ्गं दक्ष ॐ स्थ मिति धानं जयेत्। ध्रुवैर्यौ प्रथ
मभित्य एवं दक्षिणां स्रुवं तथा पृष्ठे। सर्वाण्येकैकस्मिन्ननु दक्ष ॐ स्थ मिति शांडिल्यः
सर्वाण्येकस्मि ॐ स्तूपी मित राणी त्यपरमेता बौधायास्य स्थ तरे घृस्थ नरा छुचाय पूर्णा
र्णमृ हविर्निरुप्य दक्षाण्येकस्मिन् नद्यां। निधायाद्व्यहं हुत्वायोः।।१३।। आदित्याना मित्ति रथ
शिरस्त्राल न्यजपो घृ इत्यृ ॐ स्याहायोरिति चर्मण्येप तिरश्चीयां। नक्षत्राणामित्य
स्थिमय ॐ सूर्यास्य त्यपालो हृह्निन्नाण्य चाद दक्षिणेन रथं गवार थांगं तरमसीति दक्षि
णेन चक्रमात्स्मिन्नेत्तवामदव्यमसीत्यधिष्ठानं। हृहदमीत्फ तने रं चक्रामं कान्यंक्रू द
ति चक्रे एवमेवमृज्या द्विश्वानरद्गति दक्षिणेन पादेनारोहेत्। दायद्व्यजपे द्विर्देषत्तद
ति। क्रशिरिति मन्त्राणनन्तं नाक्ष्णनायच्छेदासेति दक्षिणान्वगशल्या। दवमन्त्द्ध्यमरुद्धामपण

मुञ्च्या। यथा देवतमादि ब्रह्मपापविशेषाज्जप्यं जपेदिति गौतमः। संमार्ज्जनप्रभृत्येतत्सर्वं
सर्वं सत्वा। विमुच्यनाता पुरस्तात् जपो परिष्टाज्जपो। वाक्शरणमश्व्यौ रथायन्तं तिधानं जं
प्योऽग्लायेत्व यथा समनं चैतत्सर्वं जपोऽन्तर्ध्यां वहैर्ध्या। त्र्यायामाक्षणादश्चनामानि जप्यान्नु
रस्ताज्जपाद्धा। तथा दांतप्रयदुःख्य ॐ स्या। त्रिनतत्प्रतिगृह्य या। दत्तस्यातिप्रायाक्षण
देवः। पुरस्तात् जपाद्धा। यत्रा स्नात्कंनत्रिति। वसन्नस्यात तद्दस्येदत्तां तव। हिरण्यमल्या
प्या। नोगादागच्छा। दोद्धं वर्यमाश्लेषये। दाग्नीधीयेवानुकृत्या। समस्ता है श्रीहिरण्यवाने
ककतो प्रतिगृह्य या। तथा तिलमाषान्या जाप्यत्ये नानादिष्टदेवताः प्रतिगृह्य या। यो
भीमयज्ञेदक्षिणा इति धानं जप्यान्नत्रेवः स्वदिति गौतमः। उमिति वामिति वा॥ ॥२॥ सर्वैन
रात्रौ ॐ स्नेन दयिवा। हवनीय पुरस्तात् पृष्ठहोमं जुहुयात्। घृत्यष्टॐ स्यानदादिङ्पा॥

तू १

श्री

तू २

द्रः पिबतु सोम्यं मधुमद्यायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुत । मिमं यज्ञमाजिं संवसाना । दोहावास्त्रथंतु
स्तुमस्तुपमानाः स्वाहेति पूर्वा ॥ ६ ॥ स्वाराकारेणानुवां । हेधं ज्ञु उद्धुपाहि तिधानं जाप्या । द्रः
पिबतु सोम्यं मधुमद्यायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुत ॥ ६ ॥ स्वाहेति पूर्वा । मिमं यज्ञमिस्त्फत्त्वरा ॥ ६ ॥ हा
हूक पृष्ठेनैच्छतीति । एवत्यां वारवंतीयमिति । पंचविंशष्टिया । दंशा । गोमा महाव्रतमिति व्रतेद
वात्यश्च वारवंतीयं चेति धानेजप्या । यावंति पृष्ठस्तोत्रानि स्फः । सर्वाण्येव पृष्ठमंचद्धानां
पिबतु द्रध द्विति त्रिष्टप्यार्थं मूहेद्बृहता रथंतरेणवास्तोष्यमाणः । प्राकस्तोमयोगाह
रात्प्याह्वतीर्मनसा ध्यायेदिरमिति रथंतरपृष्ठे यस्तेगो षिति युद्धाक्तो मम तत्वूया
दिति शांडिल्याक्रतुरपृर्वे व्याहृतिन्यप्सुती । तरह्वानेज्यप्य ॥ ६ ॥ रथंतरप्रस्तूयमाने सर्वत्र सं
मीलेदा । किं कं मनसा ध्यारं ॥ ६ ॥ स्तोत्रोत्तिर्वाचा मं युज्या । स्याय मस्वरिरकारेण कारादिति । स्को

नेऽर्द्वितीयस्वलोन्नमो। रतद्यथाधीतमित्यावह्लता। प्राक्प्रुतिहाराद्युत्तरद्वारऽ४ःस्विष्टातसर्वी
त्वप्रतिचील्जितः। स्तुवार्वंचोदया। न्नस्या। पृष्टस्यमत्तो। निचत्नैरनूधर्माः मह स्त्रा। निरितिगो
तमः। स्त्रोना। एवान्तियुरितिधानंजत्या। निष्टेमस्तामसंभिषाम्क्रो। देवापृष्ठऽ४ःस्त्रोनेदितिशां
डिल्यः। मर्वेत्रास्यस्त्रोत्रीयं। नस्त्रोनेदितिस्तुविरोणोतमः॥ ए॥ वामदेव्येनस्त्रोष्टमाणाः
प्राक्स्त्रोमयोगा। द्रावोत्र्वष्यात्रजा चया। प्रीहयोयवाऽतिमनसाधमपेद्रुत्यमस्त्रियः का
मोयजमानस्यस्यात्। मसिद्धविति धमयस्तुपासीततयुतरऽज्रायन्नार्नवेणस्तुवाणु
रोडाश्चादकैकंपिंडं त्री ऽ४ः स्त्रीन्वा परयाहूरा। हविर्द्धानं प्रपद्याधस्त्रास्वस्य वममस्य
ऊर्युर्यदामनःस्या दवपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमिति तमाज्ञियमाणंप
तिमंत्रयेरा। नमीमदंतपितरोयथाभागमावृषायिषतेति। तोम्यमाकृतमुद्रातावेद्वे

ता।युर्मे प्राण इति द्विनस्मासुदधममी।त्यंतत्स्वंदशामे हत्वस्न्यस्योयुर्यन्मेयममित्येके।
पूर्वे त्रौवाक्ष्वेत्ता।तस्मिन्नंगुष्ठानामिको।त्रव्वधमयाद्विणीविमार्जीत।ये।नात्या जि
मित्येव मितनरोकुर्यात्।प्रतिहर्त्ताप्रस्थातमुत्तरेणप्रतिहर्त्ता।र ६ हरेयु।येज्ञायज्ञी
यस्य हिंकारं।प्रतिपन्नीमुद्ग्राने चेत्तनिधनं प्रतिपन्नी।दक्षिणम्भूरूम निषिंचेत।द्वि
तीयायां ६ स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायां ६ सर्वत उदकं लिनये।उत्तमायां ६ स्तोत्रीया
यां।नुवद्धाजायेनुवद्धा।ज्येष्ठित्यन्यस्येनामिति च निधनमनुष्टुप्तनमुत्तमामद्ध
रणं तत इति ह्याह हिंवावार्यो निधनं च यथाम्नाय ६ शांडिल्यस्तद्यदनुब्राह्मणं ६ सान्ह १८
तापाहिद्वीयाम्नया।तादेनमन्वालभेरा।न पा हाणदानात्रन्यस्थानगतस्य निर्वाल्ब
रनधर्माय हन्यद्वग्निष्टोमस्सामसप्ता त्तमस्यस्फर हिंकारेड।प्रतिहारवेलायां पत्नीमुद्ग्रा

तन न्या से ३

तेह्वेतानुब्राह्मणमार्त्विज्यंकांस्यंनामांसवर्ज्जंकुर्यादथतस्मिंस्मान्निप्राणा॥१०॥तृतीयस
वनेसर्वेषुस्तोत्रेषुसमाप्तेष्वृषुष्वनन्तस्यपिवा।स्तोमंविमुंचेयु।अन्ततस्पर्शैनिदक्षिणेः
पाणिभिःकृशाः।संलोन्नयेयुर्यजमानवाचनादनंतरमत्रवायजमानेवाचयेत्वांत
वेमाज्योतिषेत्यमावनुमातनुहिज्योतिषेति॥यथाज्येष्ठंपुत्राणांनामानिगृह्णी
यात्ऋतिष्ठमाणाइत्यजातेषुइत्यजातेषुजातेषुचपुत्राइत्येवमत्रेषुवषट्कृत
हारियोजनस्यपयेतमपरयाद्वारानिष्क्रामंतोजपेयुः।सोमेहातिमुन्वरमीत्याधि
त्यमुपतिष्ठेरन्नग्नमितस्थेहाईपत्यमाग्नीध्रीयेहुआज्यतीर्जुहुयुरपांशुष्यमिति
पूर्वाठःस्वाहाकारेणोन्नराठःहारियोजन्योनामध्यनाड्वोणकलशेणवंतितामामा
ऋतापृथमत्राद्वदानः।ससुपरुत्तानन्नूयिष्यामहइतिब्रूयात्तथैतरावुन्नेतर्युपस

वमिष्ठ्वाहारिण्याजनम्यत इति तिरोह्न्यस्येत्यतिरात्रेयपश्याधीतं वा सर्वत्र द्विरूपघ्रायपश्चा
दाहवनीयस्यांतः। परिधिनिवपेयुः। रनुप्रहृत्तु सुनस्मात। पउपस्थत्रपाछ्रावश्छेत्रा
कलानाहवनीयेप्रहरेयुः। ईवलत्तस्येत्येतत्सूत्रतिति विकारांतेः। मन्त्रदेवसर्वाण्ये
त्रमेनेतिविविप्रद्विरस्मुषोनोमोमरु मृमाश्चावालदेवोड्डिः स्वर्णात्तेषु हरिताति
तृणानिप्रास्तानि नवंतिते स्वं रु मसंपयुपविश्रपा। स्रुच्येतेत्यवमृत्त्यजपयुर्मधुमं
तमितिपाणीनुपजिघ्रेरं। छमञ्चाद्गस्फदंशेरुमसंतिनयेयुः। कामेत्यन्यात्समावर्त्तं
यपुः। मूर्गित्यरः सुपाणीनिदध्यार। न्याणसोमेतिमुख्यान्याणानभिमृश्य रन्नायी
धीयंगवादधिनदंनंदंपेयुस्समनुपहूयदधिक्रावह्ण इति।।११।। अग्निष्टपतीत्यवभृ
थमामनस्याहपश्याप्रथमसम्यप्रवर्ग्यसान्नः। सर्वत्र विज्ञोनिधनमपेयुरिष्टाहोत्री

१८

यमस्येति वा श्वविगाहेनानावभृथान्यहानि । तेषां प्रथमस्य मनादस्य इत्यवभृथसाम
यद्धाउविश्वप्रिविरिति द्वितीयस्य त्र्यस्त्र्यायिरिति वा । अवभृथेष्टोमऽस्थिताया । मवभृथ
निचुंपुण । निचेरुरसि निचुंपुण इति वदेववेहे वसन्त । मेनोयासिषमवमन्त्र्यैर्मन्त्र्यस्त उक्त
राज्ञादेवरिषस्याहा । त्यपउपस्थेऽपतिस्फान्दरानादित्यमुपतिष्ठेरन्नुद्वयं तम
सस्परि ज्योतिः पश्यंत उत्तरं ऽस्वः पश्यंत उत्तरं देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्त
मं मित्यपसमृताश्चदाहवनीयं । तस्मिन्समिधश्चादध्यादेधस्येधिषीमहीति प्रथमाऽ
समिदसि समेधिषीमहीति द्वितीयांयं देनश्चकृमायांयद्धास्यल्तमारिमानया । समि
धावयऽसर्वं तदपमृज्महे इति तृतीयां । तमेवोपतिष्ठेरन्नपो अद्याऽन्वचारिषंऽ
रसेन समसृग्स्महि । पयस्वानग्न आगमं तं मा संसृज वर्चसेति । प्रायुदयनीयाद

तिरात्रादक्षुषोमांतमह्नः सवेषुादधिन्दांतमहेनेष्ठायावंत्पद्दानिराजानंनदाय
युस्तावस्त्वब्राह्मणायोच्छिष्टंनदक्षरड्विर्वीप्रोद्यदक्षास्त्रेपस्रोकामोममेतत्य
वतयत्किंचाश्नातब्राह्मणामाब्राह्मणायोच्छिष्टंदातमापास्सोममसोमपइत्येतंप
स्किमर्ठंसर्वंक्रतुषुविधास्सर्वक्रतुषुविधात्रा ॥२॥ द्वितीयप्रपाठकः ॥ षोडशिसाम्न
स्तोष्यमाणे । यथासनमुपविश्यहविर्द्धानंगत्वाषोडशिग्रहमवेक्षेतोद्गातायस्माद
न्यइत्येवमेवप्रातःसवनेयद्दिवोन्तरयोरपिस्त्वत्क्लायुरश्वःस्तम्भःपूर्वस्याद्ंसदसो
द्वारिप्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेदितिधानंजयोपरस्यांप्राङ्मुखइतिशांडिल्यः । लक्ष्मान्नावेक्ष्या
वस्नदनावेयःकश्चाण्वाणोर्वाजोवाश्यानावेयोयःसामांगंब्रूयात्सहिरण्यंधारयेदु
द्गातानिधनमुपयन्सुसर्वेवानिमृत्योयुरवसर्पतिप्रथमंपर्यायंगायेच्छनंवितेहि

तीयंमध्येनास्तमितेरतृतीयमाविर्यदापाकुर्युः स्नुवीरन्नेवाहनिछन्दांसि गात्रवा
विमान्द्रात्रेदद्याद्दक्षिणहिरण्यंदक्षिणावसुमन्त्रएवयुरस्यानन्दायेयुरे ६ ॥ ३ ॥ ६ ॥ मह ३
स्मदमस्याहरिवदहरिकोस्नुवेस्नुवीरन्ननुष्टुप्छन्दसोचममसम्यएववैवांतथाकुर्व
न्निंद्रस्थुसमन्त्राद्दग्निणाश्वराजाजातोतेनदंवकर्त्रुरयएवंतयोरहमनुनदंनदया
मिवाग्नुष्पाणामोमस्यारस्यविति ग्रहस्येद्रमिद्धतिवावाग्देवीमोमस्यापिवैवि
त्येतदधिकायेइ ६ मह इति रममस्यामन्त्रेत्रिष्टुप्छन्दसावाजपेयमान्त्रिनन्द्रयेदि
तिगोतमोनुष्टुप्छन्दसेतिधानंजयप्रशांडिल्यावनुष्टुप्छन्दसारात्रोएशक्रवेन्यः मं
धोहिंकुर्युरिष्टयनुष्प इति नात्रोगायत्रछन्दसातिरिलस्त्रोत्रेषितिगोतमः एष्या
मनदन्छंदोनिरनुष्ठवंमितिधानंजयप्रशांडिल्यावनुष्टुप्छन्दसावाछंदमावसंधिव

ऽ०२
त्रिष्टु ५

कु २

२०
दा४
त५
प्रि३

वा॥१॥ ॥ आदित्याग्निरसोमयाजी। पर्वसोमेनयाजयित्वा परिनसं कुर्वीत सोम
याज्यपीति शाण्डिल्यो कृत्वायां प्रातराकृत्वा वाज्यं गार्हपत्ये धिष्ण्यित्यो दगुद्वासयेत्कं
मेव ममेवाद्ध्मान वधायदक्षिणाग्नावुपसादयेमध्य दर्भमुष्टी च पष्टिमनगा
र्हपत्यं गचापश्चाद्ध्यहवनीयस्योपविश्य स्रुवेण स्रुच्याज्यं गृह्णीयाद्या ब्रह्म हतीस्या
कृत्तु कृत्यादिमामग्नेशारणीं मीमृषोन इममध्वानं यमगाम दूरा। माप्तिः पिता प्रमतिः
सोम्यानां नो ... मिनस्त्थ षिलस्मत्यीनाऽस्वाहेत्यव मिव गृह्य वपाप्युष्य मस्योषधानां
ऽरसोप्तः ... तमातन्वरिंड्मप्रियतम ऽहविः स्वाहेत्याज्यमुपस्पृश्य वां नूरहानू गृह्य
वादधन्तु तमं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति दधिद्वोष ऽस्कच्यानीयोदं युद्वे न्यप्राम्री
यान्नेव सोमस्रते च यं मनस्तन्नृषु पिबतः प्रजावंतो अशीमही ति पञ्चात्य स्कच्यं यथ

५४

२०

३५

तंप्रत्याहृत्यप्राचीनावीतीभूत्वा।दक्षिणोदक्षिणाग्रंस्तंडिलंढःसमुह्याद्भिःसं
प्रोक्ष्यस्फ्येनसकृदुल्लिख्यालमुकमुपनिधायदर्भानुपस्तीर्यपात्रपतितायामा
षांइध्मानांनिदध्यादवामन्यःपितृन्यस्वधमसह— नदक्षिन्यइतिप्रथममसौत्वेन्यः
कामेत्यइत्येवमेवदक्षिणाप्रथगत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमित्यकाकोदङ्गावर्त्ते
तासिन्वाप्राणानन्यतत्तावदनिपर्यावृत्तेमानोजपेदमीमदंतपितरोयथाभागमनं
तरितःपितॄःसोमपीथादितितांदर्भाइध्मार्द्धःश्चदक्षिणाग्नौप्रहरेत्॥२॥ ॥
यज्ञोपवीतीभूत्वाप्उपस्पृश्यगृहानेवव्रजंजपेत्।गृहामाविभीतमावेपिद्वमू
र्जंबिभ्रतएवमस्मूर्जंविभ्रद्धःसुमनाःसुमेधागृहानैमिमनसादेवतयेषामध्ये
तिप्रवसन्नेषुसोमनसोवहुर्गृहानुपह्वयामहेतेनोजानंतुजानंतउपहूताइ

रे.ते.:४

इहगाव उपहूताअजावयोऽन्नस्ययोरस उपहूतोगृहेषुन इतिपश्चाच्छालाया

ऽपविश्यजपेदिहगावःप्रजायध्वमिहाश्वाइहपूरुषाइहोसहस्रदक्षिणोपिपूषा

निषीदत्विताग्नेस्थूणानिप्रत्यृत्यायःसुहुत्तमनिनाषेतगोष्ठगात्रपिस्हजेउपेदमु

पपर्द्धेनमासुगोष्ठपश्यन्तामुपर्धन्नस्यपरितस्पृपेइतवर्वीर्येइतिमन्त्रेषुसर्वान्

ध्रुवंध्रुवेहीनलयेहीक्षियमाणाऽस्त्रोयतस्वस्त्यात्रेयमन्दंधत्तौकवमुदपात्रंदएषोक्षि

णिपुरुषोदृश्यतेनेतानिपरासुःप्रश्यतीतितान्नदाक्षायेहीक्षियमाणाःसंवदेर

सहनःसाधुस्त्यानानापापन्नत्यापास्मिन्मन्त्रेथयस्तुरोचस्कन्नीस्मश्च्युथोप

मस्थितमेवनस्त्रदितितेषांदीक्षाप्रन्तितिपत्नीशालायांनोजनसंवेशानेस्यातामु

पवसथ्यप्रभृत्याग्नीध्रीयेसंधिवेलयोर्वेवंयछियुर्विवस्त्रणांतांवावंनाएरन्न

२१

कंचनाग्निमाहरेयुरन्यशूद्रेणासंनाधेरनाधिष्ण्यानन्नपेरन्नपतीव्याहारापत्नीशालाग्नि
ष्क्रामेयुः प्राग्वसुदं दंवोद्यारंकुर्वीरन्नवक्रवदेयुर्न्नदंतान्हर्द्धयेरन्नाकृतस्याश्नीयुर्नेन
न्त्याश्नतः पश्येत्सर्वेषामेव व्रतानां प्राश्नीयुः क्रोधानृते वर्ज्जयेयुरेतानि व्रतानि दी
क्षामुदीक्षोपसत्सु वाचामव्रांतादुदयास्तमयावन्याश्रावणंचाबहिर्वेदि प्रसुते वर्ज्ज
येयुः॥३॥ ॥तेषामेव हि नाम्न्वयाणां किंचिदेयाज्जुहपतावुपदध्यमिच्छेराःस्तं
चेदुद्गातरिदीक्षानुपूर्व्येणवासर्वेषां परिक्रतामुच्चमतीवरीष्ठमं विज्ञायुस्तेषां
वेकस्मिंस्तेयासन्नीर्णेन निर्हत्याहार्येण॥ नाहिताग्निं दहेयुररण्योरग्नौ समारो
प्यते श्चाग्नाने न निर्हृत्य निर्मथ्येनाहिताग्नेर्मध्यमस्य वा विपर्यायस्य देवादाम
होरेषामस्यादोर्ह्णुमस्य नं वा निज्ञवस्य हितीयेदहन्ति नगोयच्चाइतिश्रा विष्णुवतो व्यत्य

मर्दःस्यातामितिणोतमऊर्द्ध्वंवाविषुर्यनिम्लवेष्षुयत्रोनगंइतिपरेषुसत्सुद्विर्वायरशः
षुरस्तात्तथोपरिष्टाङ्गर्गइतरेषित्यपरंनगर्गःपूर्वस्मिन्पक्षस्मियत्रात्तत्तरस्मिन्वि
त्यपरमेतान्यामुक्तेवीकस्तुह्रास्तुह्रायेविषुवऊर्द्ध्वंवीकमेवस्यादितिधमनंजय्यः
पंचमेयद्दर्ह्यामेगेयर्दःमंतत्निस्यान्मानवातत्पूर्ववामर्दःस्यादिमोर्धीयसमंते
दृष्ट्यानंतायेषष्ठेपूर्वस्मिन्पक्षमिविषुवत्तस्योर्नीम्लचोलुप्येतेतएवाद्दनाऊर्द्ध्वं
विषुवतोनिम्लवास्तेषांप्रतिलोमदानफ्लयुःए[illegible]स्वरमाम्नावदन्त्यराजस
मीपेत्रषुचतुर्णामाद्दनानांप्रथमोलुप्येतेतिधमनंजय्यःतत्रमध्यमोर्धीयसं
मंतेस्यातामितिविपरीतमेतच्छांडिल्यायनस्यविषुवत्समीपेवाविषुणावर्द्धमो
र्धीयसमंतयोर्न्नावस्थावार्याणांनावस्थाचार्याणां॥४॥एष्येनरथमतिवर्द्धयुः

नो

पश्चात्स्यांतं दक्षिणतो वोदं वा बहिर्वेदि रथंतरस्य स्तोत्रे हस्तोऽदुत्तिमादन्यरूपवाज
यमानो वैरूपेण स्तुवीरन्नुपवाज्यमानो वा वाचयित्वा यजमानं वा तत्राग्न्यविति तुचे
नानुमंत्रयेत। वैराजस्य स्तोत्र उपास्ततउपर्यन्तस्याकलनिधायचात्प्राच्चतस्याः प्रति
रश्वीमरणिं निधायास्यास्तां प्रजननं त्वाविः प्रदक्षिणमतिमंथेद्गायत्रं छंदोऽनुप्रजा
यस्व त्रैष्टुभं जागतमानुष्टुभं वैराजमसीति गोतमास्थुत्तरिरितिधानंजय्या स्त्रिरितिरिति
शांडिल्यो राणायः संधानमालभ्याप्रतिविष्टे तेजोऽसि तेजो मयि धेहीति मथ्यमाने स्तोमं युं
ज्यात्जाते स्तुवीरन्वाचयित्वा यजमानं प्रमन्तुर्गतिवर्त्तेस्वपुनरस्त इषायुषावपुनर्नः पा
ह्यर्ध्हमः सहरय्या निवर्त्तस्वाग्ने पिन्वस्वधारया विश्वफ्स्या विश्वतस्परीत्यनुमंत्र्याग्नि
मुळयात्तदुक्तं ब्राह्मणेन स्वाहाकारेणोत्तरा मप्सः सावकाउपनिधायामहानाम्नी

ष्यार

त्रिःस्तुवीरन्त्योयःमामांगंन्नूयाम्नतद्द्योषंजनयेद्वा।वयित्वायजमानंतांत्रिनयेद
स्त्वावेनाधृष्णोमितांग्रामोमौराजावत्तुयामयीतातउपातिष्ठंतत्र्यापोयेत्वाक्करा
त्तषत्नाययस्वराजस्[illegible]ऋषिंउतेवर्षेउतेस्तपवंत्रिषमन्ज्ञौ६ःआयस्योषंतद्विदेयतिस
मन्यायंतीतिवासमुइंवःपृहिणोमीतिवासर्वे[illegible]षीवतोरवकाउपोह्नरर्६ःस्तुदि
पिवर्षकामोधम्मयेदितिशांडिल्योगोष्ठपस्तुकामःसनापांयव्रशस्कामःश्मशाने
त्रिवरन्नु।।पा।।वा[illegible]तोयस्यस्त्रोत्रेघिनूःसंवाचाययेयुर्हद्दिणतःस्वोत्तरतोवस्मा
त्सुवैणामदःस६ःस्तज्यपश्चिमेनामीधीयमुदाचीरत्यजेयुर्वाचयित्वायजमानंतांना
मन्त्रिरनुमंत्रायतहमोकामस्यसंइज्यातइडेरंतेजुष्टेमनरिमयिवोरायःश्रयंतामिड
एह्यदितएहिजुष्टेजुष्टिंगमेयमुपह्वताउपहवंवोशीयेतिमहर्षेनाशतिवोस्मान्यांवा

पा१ वा२

द्विषेड्डुपडूर्युस्नानेनन्यदास्नावत्रापोहिष्ठीयानिः घछेद्दतिमर्ङःस्थितेवङ्कवादिनः
स्फन्नेवाधीग्रीरन्नोन्तरस्याद्भुपाकरणास्मर्पिर्मधुन्याम्रृविजोनोजायदद्दीनेषन्यत
रणाग्रमृण्यिषिवस्तीएमवनेमत्रेषिंतस्यान्यतस्मिङःस्वेदेतिग्रात्याणांस्त्रसत्ययुः
स्नुवाएषिनविषुवद्गुतयाश्चविष्णुष्ठुंदमाष्टवैंवममन्योन्यत्रनेतस्मिन्कालेयानाह
रयुः सहधर्मैः सर्वेत्रएष्ठ्यस्याहुत्वामस्त्रतेचान्नोवर्नेन्तोत्रेयानानिष्कविकान्त्राष्ठ्य
श्राङःसयेद्ब्राह्मणाछङःसिनाकाल्याचौछावाकेनसर्वत्रयदाएवमानेस्यातर्ङःस
र्वस्वंडुक्रतुं।ब्राह्मणाछङःसिनोर्हूंविषुवतः प्रागतिरात्रा।दिश्वजितिविराजेधर्मा
कुर्यादितरेषुपिरहषिषितयाचार्यैनतिः।सप्तमेहन्यप्ररकौधप्रहेडंचयोमसामा

४२

मोत्तस्पष्टवैयोमोंल्लसोमसामनीगायत्रस्योत्तरयोरगैरकैस्त्रिमृषितिवामाकमश्रुग

नार्द्धं संज्ञा रोचयति ह रं त्येके सुग्मपक्षौं चे एकार्द्धयोरकेन च समस्य ज्योतिष्टोमः पर्या
सः साप्तमिक इत्येके तस्य बृहद्गायामरण्येगेयानि ह चेष्टापृष्ठ्यं वासिष्ठमध्यमस्याये
(वियश्यंश्रायमणीदानीशावयघ्नामः सासिवछ चेष्टायेरजामीत्यपरं द्राद्वैतमसोकौत्यः
सामराजं वा पृष्ठाख्यानं रयोर्द्वाद्वैतमसोकौमांडवं वेडं सामराजेत्यो ॥६॥ दशमस्य
बहिष्पवमानं हितीयपक्षतीनां पंचानाम स्तोमम् अनुरूपाः प्रथमा द्व बहिष्पवमानं तं
न वर्धमनुरूपेषु स्वाप्रतिलोमाः सचोनवर्धं इति गौतमः सर्वत्र स्वा इति धानंज
य्याय यथाधीतं न वर्धमिति शांडिल्यायनः सर्वत्रर्द्धैः प्रतिलोमा इति शांडिल्यो वृत्तिम
मेतस्मिन्नहन्यनुष्टुम्मामां स्वावच्चारंज्यायसि छंदसि लुप्येयुरक्षराणि कनीयस्य
न्यसयेयुरग्निष्टोमसाम्नास्तुवाप्राकृयनी मं याजेन्यायादनिःप्रस्तुतेपराद्ध्वं वजित

धा ५

२४

ऽस्यात्तञ्जवाप्रत्याव्रज्यमनसानुद्रुत्याहेङ्कृतेषुपत्नीसंयाजेषुगार्हपत्यउज्ज्ञाताज्जुहुयाद्भु
पस्तजंधर्मणांमात्रेमातरंधर्मणोधयन्त्रायस्यापमिषमूर्जमस्मासुदीधरस्वाहेतिपूर्वोऽस्वा
हाकारेणोद्गातारमाहवनीयंगत्वाप्रस्थानिष्टंतोयऽमहेहाइतित्रिर्मन्द्रज्ञातागायेन्निधनमित
रावन्तूपेयातांयजमानसंचरेणगत्वापूर्वेस्याद्वारामदः प्रविशेयुर्यदाध्वर्युरुपाकुर्यात्त्र
।७। अथमानसेनस्तुवीतनायंगोष्ठस्थिरक्रमीदितिगायत्रेणपृथक्त्वात्रीयान्त्याहिंकारंत्रि
केणस्तोमेनास्तोमयोऽगायजमानवचनेनप्रतिहारवेलायांप्रतिहर्त्तॄपान्याद्द्वमांप
स्तुत्येषेतिहोतारमीक्षेतवैमेतस्मिंस्तोत्रेमनसाकुर्युःसमीक्षणेनविज्ञापयन्तोयम
ध्वर्युर्नेक्षेतपरंह्यमन्येततस्यमनसोपह्वयकस्त्वाकंनन्दयामीतिनन्दयेयुर्ब्रह्मोद्यंतानि
गायत्रीत्रिर्न्यूह्वचुरितिधमनंजयप्रस्तुउद्गातारमनिष्ठेत्येतदितिगोतमोयथास्त्रविमात्रइति

शांडिल्य एतस्यां वेलायां वरान्वृणीरन्मनमायानिच्छेयुरन्तरत उद्गातोड्डं वरीयध्यायाँ पृष्ठ
स्यतिरस्नींदक्षिणतो ब्रह्मा पुरस्तादिनरेमसर्वे पजपेयुरिहधृतिरिहस्वधृतिरिहरंति
रिहरमध्वं मयिधृतिर्मयिस्वधृतिर्मयिरमोमयिरमध्वमिति वाग्मनोवा वाग्यतास्त्रापिक्ष
यन्त्वा एतस्यामीरन्नानक्षत्रप्रवचनात्संलोकन नक्षत्रे पूर्वयाद्ध्यायति त्र्यम्पमुब्रह्मणोपाप्रा
विर्वा चंविचंविसृजेरन्निति धानंजय्यः श्रुत्वैवाहूयमानाया इति शांडिल्यो वरवरण
वाग्यमने यजमान एव कुर्याद्दहीने पुत्रस्त्वेतत्तरेयथार्थं स्त्रेत्तरेयथार्थं ॥ ७ ॥ महाव्रत
स्यपृष्ठस्तपास्त तयुक्तास्तोमं परिमादोगायेदिति नाडितायनः प्रतिगृह्य वरणो त्र्ययुक्के
तिगोत्रमशांडिल्यो धानंजय्यश्च प्रागेव स्तोत्रोपाकरणादित्येके दक्षिणेनाग्नीध्रीयं ग
त्वोत्तरेणोर्ध्वं प्राणापञ्च तिनिस्पतिष्ठेरन् ८ः तडकं ब्राह्मणेन सर्वाण्युद्गातामरूसत्र

दू १

२५

ज्ञायेन्निधनमितरावन्तरुपेयातामपि मध्ये निधनेष्वाग्रं तस्मु ब्रुष्व पदायपदायस्तानेते
नेव प्रत्याव्रज्य पुच्छं व्रतपक्षयोः पूर्वेण दक्षिणं पक्षमुत्तरमपि कक्षमुपतिष्ठेरन्निति
दिवाहुतिर्वसिष्ठ निरश्वस्त्रह्नेद्वा वालमुपस्थायोत्तरेणाग्नीध्रीयं गत्वा पश्चात्तिष्ठंतस्त
तएव प्रत्यङ्मुखाहुतिधानं जयस्तस्योत्तमं निधनमानमितो न्वपेयुः पूर्वेणाह विर्द्धा
नेपुरस्तात्प्रत्यङ्मुखाः पश्चादितरेण ततएव दक्षमाणमार्जालीयं प्रदक्षिणाकस्मु
पर्णमिति यथाह विर्द्धानेन तथा सदोंतर्वेदि प्रत्यङ्मुखा गार्हपत्यमिति धानं जयस्तस्य
व पश्चात्तिष्ठंतः इति शाण्डिल्यः इन्द्रप्रस्तुति प्रत्यक्तं निधनमुपेयुः॥ ५॥ अथ राजानं सं
नाहयेत्तस्य ह्यव राज्ञीरथावनुयायिनौ स्यातां पूर्वे सम्मादव्यजनं संनह्येरन्न्येतस्मा
दक्षिणेन परियायुः पूर्वेण पत्नीशालामुद्गाता गत्वा दक्षिणा वेद्यन्तं प्राचोदर्नीनास्त्री

यंतथैनंप्राङ्मुखमुपवेशयेदथास्मैवर्मांत्तिहरिदन्त्यंयानिरंतमनुमंत्रयेतानिषुराजन्य
रिवर्मास्यश्चयुक्तोरथोवितततोदेवस्त्वांषृणोविराऽराजाब्रह्मणएधिमोह्नेतिापश्चिमेनपरि
याहीत्यक्ता।ततेप्रत्याव्रजोत्तरएनंवेद्यंतेवस्मथव्रूयाइमस्त्वंबध्नीष्वोऽप्यमायुधंकूरुष
त्रीनिष्वा।नुपकल्पयस्मायम्मयात्यमेवकंचचउर्थमितिधस्वेतिव्रूयात्त्वंप्रतिदधानमनु
मंत्रयेतवेवेणावतायप्रतिस्वशंकेमापप्रोषमाततिपन्नद्रुब्रह्मणायुप्येविधृत्येधमर
यावतिमऽहत्यातिष्ठेतिव्रूयाइह्लिणेनरथपर्यंस्त्वंनेणाग्नीध्रीयंप्रवींपरेरवमेणा
विबध्नीयुस्त्वंव्रूयात्परदक्षिणादेवयजनंपरायात्म्येवंवर्मागमनेषु विध्येलोकेकेनोत्वे
नेयेनतिपातयेना।परस्माइतरेयेणानिषेतमस्येयुस्तृतीयेनविध्वानेहउप्रयायायात्मद
रउर्थमिषुंयांदिश्चंमन्येथास्तामस्ये।गांहष्ट्वावतिष्ठथास्तत्ववाविश्वंनयेयुःग्रीह्मणाभु

धप प्रति ४ २६

ॐमऽंहिंकारवेलायांकारयेदिति॥१०॥भूमिंडुंडुन्निमाब्रजेत्तस्यादाग्नीध्रीयस्यार्हंमंत
र्वेदिश्रुत्रमस्यखातऽंस्यादर्हंबर्हिर्वेद्यार्धंलोणोत्तरलोम्नावर्मणानिविहितःस्याद्वंवाग
सियेनःमत्रेश्रलिंदिष्टुद्दक्षिणायाऽंश्रांतश्रामितेत्योडुंडुन्नेराह्विमस्मन्यमावदेतिपराव
दहिषंतंघोरांवाचंपरावदाथास्मन्यऽंसुमित्रियांवाचंडुंडुन्नेकल्याणींकीर्त्तिमावद
तिपरावदद्धिषत्नींवाचंडाहींह्रीयविश्रूकुहोथास्मन्यंडुष्टिऽंराह्विऽंरास्त्रियमावद
डुंडुन्नेदत्योनमेतिःपृथगाहत्यवालधमनेनान्यंवाद्वंतमनुमंत्र्यापउपस्पृश्यपश्चात्ति
ष्टंतोग्निमुपतिष्ठेरन्नमस्तेगायत्रायपन्नेपुरायत्नेशिरोनमस्तेरथंतरायपन्नेदक्षिणतो
यन्नेदक्षिणःपक्षोमनमस्तेवृहतेयन्नउत्तरतोयन्नउत्तरःपक्षोनमस्तेयज्ञायज्ञीयायाय
न्नेपश्चायत्नेपुच्छंनमस्तेवामदेव्यायायस्तन्नात्मायत्नेमध्यमित्येतैःपृथगंगान्यन्वर्थंम

२८

थस्मस्मस्तेनतांस्मेतेस्तुनोःस्तुन्नवान्नयास्मनामाभिनामन्त्र्यास्समाविरंस्याविर्मोऊम्सवि
तःप्रमास्तुवयांमनुष्याणांमृतोसंप्रउपमितेष्वत्निमृयामऽःस्त्रियंमृयिधेहात्फपस्थायम
दःप्रविशेयुः॥११॥अपरयाद्वारोडुंबरामासंदीमोजवविवानामतिहवेस्त्वार्यंत्रियस्यूह
दास्योडुंबरानावेमुंजानावेदानेप्रादेशमात्राःपादाअरत्निमात्राणितराण्यंगानिदाक्षि
णोतोदंबरीऽःह्ववातस्याउन्नरतोनिदधुस्तामुत्तारणोज्ञातागत्वापश्चाउपविश्यमृमिस्र
शोस्याःपादांकृत्वाकूर्वोवधस्तादुपोह्याचित्रिमृत्रेदृहृड्ढार्थंतरेतेपूर्वोपादोपतनो
धमेअपतोवेमृपुवेराजेअनुचीशाकुवरावेवत्ततिरश्चीइत्योतेःपृथगंगान्यन्वर्थं
विवयनमालन्यच्चुंःप्राचश्चातानायज्ञूऽःषितिर्यंचःमामान्यास्तरणंऽश्रीऽपवर्हणंवा
कोवाकामतीरोकावारवंतीयऽंसंधयोराजनमात्माप्रतिष्ठा।यज्ञायज्ञीयमितितांमु

२८

स्वो॥ नो रस्मा वाजस्या मिति स्पष्टा रोहेद्वसवस्त्वा गायत्रेण छंदसारोहंतु तान्नन्वधिरोहा
मि राज्याय रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन छंदसारोहंतु तान्नन्वधिरोहामि वैराज्यायादित्यास्त्वा जागते
न छंदसारोहंतु तान्नन्वधिरोहामि स्वाराज्याय विश्वे त्वा देवा आनुष्टुभेन छंदसारोहंतु ता
नन्वधिरोहामि साम्राज्यायेत्यथैतेरेव दैवतानुदस्य राज्य प्रवाहं त्वामुना वा छंदसारो
हामीत्यारोहे हिराजपं च मेरिति गोतमस्य उत्तिरिति धानंजय्यस्त्रिभिरिति शांडिल्य
श्रात्मकृतं जपेद्योनामासदं सुषदामासदं नमस्ते स्तु मा मा हिंसीरिति तस्मिन्नारो
हति कुर्चो नारोहेयुः पक्षी ब्रह्मास्य ह पतिरासंद्या व्याख्यातं इत्थं वा णस्य इत्थं वा णास्य
॥१॥ तृतीयः प्रपाठकः॥ रोहितनानडुहेनोत्तरलोम्ना चर्मणापिहितः स्यात्तस्य द
शस्तु पश्चात्स्थिर्दे दशद्दशातं त्र्यावद्वाः स्तु मौंज्यो दान्त्यो वा विधितिशांडिल्य श्रु उत्तरि

सह मानाध्यायाश्च क्रू ४

स्य

शन्नमध्यमेवयस्त्रिंऽशतावलितद्दतिपुरस्माद्दकैकशम्नास्त्रेयंविनड्याम्सर्वंवःस्वरिये
तालिः पृथगुत्तरोत्तरयुंहूदेतमल्तिमृशोहदेवदव दाव दाव देवदोस्मः पृथुःस्तुगंवः
कर्मः करणः करः करस्तुस्नीषाहवान्नीषाहवाल्मिमातिहस्थाल्तिमातिहावसाम
हिस्थमहायाऽस्थमहस्थाऽस्थसौहियाश्चमवयाश्चहदूवायाश्वेइवावंहहतं
विश्वरूपाऽघातायुषीप्रवदद्दववाणेतिशिथिलाऽस्कंनायछेदन्निर्नोवाणतं
तुन्निःशतऽवाङ्घोरिहावदारास्मर्यावैतार्षजीवाज्योतिरशीमहीतिवाकूमवंम
नोड्योतिर्मानोन्नदइतिजपिवावादयेदिंडणतयेघीकयावत्तमशाखवयाव्म
पलाप्रायामूलतःप्राणाय्चेयूईमुल्लिखेदपानायवोष्ठ्योनायचेतित्रिःसंलिख्य
दंवंप्रोहैब्राह्मणमुक्तमुलिखन्नाश्चेति॥१॥आहतंडुन्नीम्यवदंतवीणाइ

तवांवंयानोयतोया

द्व

ग:स्तु

स ४

२८

तिष्ठत्यादलाबुवीणां वक्रां कपिशीर्ष्णीं च पूर्वस्यां द्वारि बहिः मद्दसं वक्राकपिशी
र्ष्णी ऽ ऽ न्नीं ६ः श्च प्रतिमंत्रयेतयो वक्रायां कपिशीर्ष्ण्यां ऽ ऽ नो यद्य वाघं घोषयो महता
महा ६ः स्तेन नो राद्धिमावदेति महावीणा पिशीलवीणा चापरस्यामंतरितिगोतेम
शां डिल्यो वहि रितिधानं जघ्यालाबुवीणा पिशीलवीणा च प्रतिमंत्रयेतालाबुवी
पिशीलीवयं मंत्रमधिजगम उस्तेनेदमुपगायतां तसाममहयिष्यत इति पुष्ट्यै मे
नोपगाच्चाहूदेएकैकापत्नी कांडवीणा पिछोरां च मत्यासं वादयेऽ पमुखं पिछोरां
वादेनेन कांडमयां तात्र पघाटिलाद्यत्याचलातताः प्रतिमंत्रयेतयां पत्न्यपघाटिलां
मृडकं वादयिष्यति मारातिमपबाधतां द्विषंतं तेजनिचाणितिसर्वमनुवीद्यमाणे
जयोदाक्रंदा उत्लूलयः पक्रोशायद्यत्वेष्ट इति सर्वामन्त्रस्यमाराद्धिस्त्रणे दर्६ सामगा

यतश्च इति जपेद्देवसुपर्णोस्मि गरुत्मान्त्रिं मां वाचं वद दिष्ट्यामि वङ्कु करिष्यंती बङ्क करि
ष्यं स्वर्गमयिष्यंती ॐ स्वर्गमयिष्यन्नामिमान्यजमानानिति ॥१॥ ब्राह्मणो निगरः पूर्वे
स्यां ॐ सदस्यो ह्वारिप्रत्यङ्मुखवनुपविशो ह्वृघ्ललोपगरोपरस्यां प्राङ्मुखः स ब्रूयान्नारा
सुरिसमविणिड्ढत्यगास्सुरित्या निगरो दक्षिणेन मार्जालीयमर्योर्बर्वोदिर दक्षिणामु
खस्तिष्ठेद्धुहिर्वीदिशूद्रुदङ्मुखो यर्यो न्ना यथः कश्चार्यो वर्षोस्मो श्वेतं परिमंडलं चर्म
व्यायच्छेतां ॐ शूद्रः पूर्वः पूर्वेणाग्नीध्रीयं ब्रह्म वार्यं तर्वैघ दङ्मुखस्तिष्ठेद्धुहिर्वेदि
ॐ श्वलीद दक्षिणामुखो मा ब्रूयाद्धुरिति न्न वकोर्णोनिति धिक्काजाल्मिष्टु ॐ श्वलियाम
स्यमार्जेनि पुम्भघस्य पुम्भघस्य शिश्नघ्रणोजनीति ब्रह्मचार्येवमाह तीयं व्यत्यास ॐ
सर्वेषां कर्मणि निष्ठितं ततदेवा निगरस्त्रिर्ब्रूयाद्देवमज्युः शूद्रः प्रद्धवेत्तं ततिनिवावक्षि

णुपाध्यायान्नियुक्तमितरं ब्रह्मवार्याक्रोशोत्यष्ठिमेनाग्नीध्रीयं बर्हिर्वेदिपरिस्त्रितामि
ष्णुनौ मंत्रवेतां यो यो वर्णो लक्ष्ये रनूगृह्यातदीस्यो न वानुदहरणस्य रयित्वा प्रदक्षिणम
ग्नौ लीयं परश्युहिं मह्यार इदं मद्धितिवदत्यः पंचावराघ्यार्षे पंचदशान्तं परार्ध्याः पंचवि
ंशतिः सांप्रतः सर्वो मुख्यत्विक्ष्विडुंडुनीनां बध्नीयुक्तरो नरेवाचो व्याहरयेयुर्या
तीरधिगच्छेयुर्घोषांश्चहिंकारमनुचलिगारप्रच्छत्तयः स्वाध्यायार्थेऽस्फवान्तोत्रातान्तांकुनि
न्यः सर्वेत्र घोषाः ३ पंचविंशोवर्तुर्विंशसा नमेपर्यायेपरिचरायामावपेदिति
गौतमस्त्रावापस्थानइतिधनंजय्यः प्रथमं स्यावापस्थाइतिशांडिल्यस्तुर्विंशो नव न२
स्तुवा मध्यमामहिं स्तंतां स्वरस्यप्रस्तुयात्सप्तस्कंदो नाम तेनकार्यादितिशांडिल्यायन
स्त्रमायाऽस्तोत्रीयायामस्तुतायांपादावुपावहरिस्सहनिधनेनस्मौ प्रतिष्ठापये

दाक्रियमाणेन क्षेप्रतिलोमैरारोहणीतारवमह्यजपेन्मद्धोघोः पृथिवीवनश्मंयन्तं
मिमिक्षतां पिपृतां नो भरीमभिरित्यधश्चासीनाः शेषेणस्तुवीरन्नुदयनीयेतिरात्रेम
ऽस्थितत्तवमृण्मम्यवयुरनुपमजंतः पाणिनिस्तुसंधावेरन्यस्यात्रपन्नस्यात्स्वंघंत
याक्षुद्भावयेन्नानुनेतोदानयेद्देत्यगृहपतिः सोमोपनहनं परिदधीततवस्त्रासीत
रेन्फलमप्रभृतिममापयेयुर्यनितोगच्छेयुरन्येनप्रत्याव्रजेयुरन्नूबंध्यवपायांऽ
ऽकृतायां दक्षिणेवेघांतकेशश्मश्रूणिवापयेरऽस्तस्मिऽश्चऽस्थितेपात्रचतुर्दंचोवाग
वाप्यथयुदवसानीयान्निरिष्टिं निर्वपेरिन्नाहिताग्नयोयजनेगृहपतिंयजमानममना
हिताग्नयउपासीरऽस्तवद्वृत्तेः स्थालीपाकेर्यजेरन्नितिधानंजयप्यः संवत्सरऽसं
वसेयुर्द्वादशरात्रमहोरात्रोवायावद्वानुनुयुर्यावद्वानुनुयुः ॥४॥ अथातोगवामय

३० २२ ३०

पु

नविकल्पाः सर्वं ज्योतिष्टोममेकेतिरात्रं तुर्विंशं शानवाद्व्रतातिरात्रावा यथास्त्र
नं स्फः खेघोज्योतिष्टोममनात्रवा गोत्त्रायुषी दृष्ट्यानिप्लवोद्ग्रारात्रमित्यपाहार
समेवरघ्रवर्हः शंखाहृतंरानानाहानिर्वयंकल्पयामायथेत ब्राह्मणमतिरात्रमुक्त
यमामानंऊर्ध्वंनाधीगवाद्युत्तरेअदलहृहती षोडशिमांस्यादादलस्थानेनंदृष्ट
वैहृहतः सामटवक्ष्यतुर्विंशं शामरथंतरमेके रथंतरपृष्ठं वा हृद्नुंक्रमग्निष्टोमसर्वंशंस्तेच
त्रिंशं शान्याज्यानिषड्विंशानि पृष्ठानि षष्ठानि षड्विंशानि वाहोटकसामानि पृष्ठानांचा
ष्टाव्वारिंशानि सर्वाणि वा त्रिंशानि स्तोत्राणि व्याख्यासंवाविणवत्रयस्त्रिंशावेतदंत
क्रवमनिप्लवं स्वरसामसु ज्योतिष्टोमं तंत्र एके कल्पयंति तथा मतांशाख्याय तिनः षडह
विनक्रीरनुकल्पयंति द्विविधमनिप्लवमेक उपवत्यच्छियवती च व्याख्यासंप्रतिपादो रथंतरा

ना ५
हृष्टु ५
२

ईतानि चाज्यान्माज्यप्रतिपदो वैखानसं काले यं ते पार्थं यामे वाम्यादीतानां ऽऽ स्वयोन्यनीववर्त्तौ रथंतर
पृष्ठेषु ब्रूयात्पेतर्त्तु बृहत्पृष्ठेषु व्यूढं पृष्ठ्यमेके तस्य समूढात्त्वथ मस्याज्ञाववहिष्पवमाने ऽऽ समू
ढमेके रथंतर बृहत्पृष्ठेनानाप्रष्ठे केन रथंतरे बृहद्रथंतर बृहती व्यत्यासं पवमानेषु बृह
तीषु रथंतरमनुष्टुप्सु बृहन्ते द्वितीये बृहद्वतमऽऽ समूढं त्र्यधिकारणे धनास्सर्वे कौल्मलव
र्हिषमांधीगवाख्यावाश्वमुपोत्तमऽऽ समूढा ॥ पा ॥ त्र्याद्यपोपक्रमाद् इतीपंचाम समानवान्यू
र्ध्वंऽऽ हारायणं मधुश्चुन्निधनादाकूपारमुपोत्तमऽऽ समूढे च इतः पूर्वेचये एकत्रीं रथं
तराद्युत्तरेषु पृष्ठे बृहत्तो व्यूढ नित्यो वशाशकर्णौ तृतीये पृष्ठे नीवत्तं कालेये बृहतीषु
नु कल्याय द्वितीगोतमो ओनेतिधनं ज्यायाव्यूढं नानुकल्पये द्वितिशांडिल्यायन एक
विंऽऽ शात्पहृकारिणा । उपरिष्टाद त्रि जितः पृष्ठ्यमुपयंति प्राकृविश्वजितः स्वरसामान्नवा

क्वानन्निर्जिहिष्ठजितोव्यतिहरंत्येके निर्जितोरथंतरपृष्ठस्पराथंतरीप्रतिपद्योऽवराज्यं
त्वाग्निर्वायुमित्योज्ञानेज्योतिष्टोमेपर६ः मुज्ञानमुष्ठिंहिरूपावाश्वात्स्वैर्गोरीवितहृद
तीस्वयाग्निनारथंतरंद्वहत्तीस्वरसामस्त्वेकेस्वरपृष्ठाश्स्वैस्वारसामिकेषुपृष्ठास्तोत्रीयेषु।
यथास्व६ः स्वराणिचार्भवांत्यानिाद्विगतगोतमयोः स्थानेरथंतरमेतरिक्षस्यणोतमर्द६ः स्व
रसामद्वद्दितीयेतित्यश्वसामद्वचाअदलवाष्ट्रसाम्नोमद्धारोविष्णुवतोदिवोकेप्रातरनुवा
कमुपाकुर्वंतिबहिष्पावस्येकेबहिष्पवमानेनस्तुवतेयिरिंङ्गायोपास्मेपवस्वावाचइतिस्तोत्री
य६ः श्रुंगांवातश्वावाग्निर्तिमाषग्रारावयोयज्ञायज्ञीयस्नासेव्यतिहरंत्येके।वयमेहा६ः त्रसिस्रू
यंप्रभिदहवतातयेश्वायंतङ्वस्तर्यमिति।महादिवाकीर्त्यास्तोत्रीयाविकल्यते॥६॥ हदत्
पृष्ठेदग्नियवतीप्रतिपत्तृतीयाऽस्माहस्त्रैदाज्यानिनित्यैर्विकल्यंते।ऽस्मेधस्त्रानेरथंतर स्तो १

तस्यमहादिवाकीर्त्यमयं६ स्सामइतिपातिर्यंमानिजितानिष्टृष्टानीड्कृतो स्मेतंगाःक

कुम्भिहावृहद्रतिपिपीलिकमध्या ६ रूपावाश्चविकृतीगोरीवितंधीगवौ देन्नामानुप्रनुष्टुभ्यै

दलोस्थानेवावाङ्किधनंक्रौंचमरण्येगेयेष्टचायाञ्ञैतान्यारविश्वजितितियन्नायेन्नीयवृष्टतीवा

तिहरंत्येकेवृहत्पृष्ठाश्वन्तीयामाहस्वात्याततःभवनंकालेयस्थानेसमंतमानिजिता

निष्टृष्टानीड्ऊतो ह्रेपतं गाःककुब्मिहावृहद्रतिपिपीलिकमध्यमत्र्यनुष्टुप्प्रवृत्तिः

ताडुन्नेरेपङ्क्तस्यपनविकल्पात्त्रनिश्चवंपृष्ठ्यान्प्रतिलोमानुष्टुप्यंत्यहराववर्त्नेकारिणःपृष्ठ्या

निष्कवानुलोमान्मासमावर्त्तेकारिणाञ्चायुषीचविपरिहरंतक्ततम ६ संन्नायांकर्वं

सप्तमान्मामासात्पृष्ठ्यानिष्कवानुद्धारत्यंगायनमामान्कुवादशाराञ्ञमिश्राटनिष्कवमु

द्धारत्तणामतिष्टर्वंपङ्क्तिविकल्पः। पृष्ठ्यार निष्कवपृष्ठ्यानुद्धृत्यवत्तुर्विं६ शाडुनराकु

कुर लर ३५ ३२

यांस्मोपद्यो विकार्षेत्यंचायनमामासाकृत्वा दशरात्रमिश्रं मासमुद्धरेत्यं यदा ह्योपद्यो
त्रतस्यापरिमाकं। ह्वहस्तृष्टं विश्वजितं विश्वजित उपरिष्टादायुषमेकं उपयंति तथास
तिगोआयुषो वैकाहिके हहात्यो। दशरात्रमेकत्रावर्त्तयंति तस्माद्भ्रतं यदापरं त्रतां ते
मानमर्ऽमां वर्ग्रजिता। गोतमाः॥ ७॥ ज्योतिषामयन विकल्पास्तत्रयदादितां ततस्तद्वं
विषुवातामासिमास्याद्यस्यामिल्लवस्य स्थाने त्रिकद्रुकाः सषड्हूऽशद्दनो नास्त्वः सद्
विऽशिनो हिमामाः षष्ठ्याद्यस्यानिल्लवस्य स्थाने ज्योतिर्गोश्वज्योतिरेवाहर्तनेमनवानो
नास्तत्रएवत्रयो दश॥ युग्ममासेषष्ठाद्यस्यानिल्लवस्य स्थाने तत्यंचाहः सषड्हूनश्चांऽमस्मः
षष्ठा दो त्रिकद्रुकानिल्लवं वोपदध्यस्मोष्टादशाधिकः। पौर्णमासीप्रभवास्तैर्यगयनिक
आदित्यास्याऽङ्गर्न्नानिमासिमासियथांत एवमाहन्नानामादिःपूर्वेषु निल्लवेषु षष्ठमह

म्नं कृत्वा । एषां समुत्तमेन द्विकत्रिकस्तोमसमूहान्तर्त्तिवर्द्धिष्णवमानं । गायत्रं गायत्र्या
मास्तु मे इडं वृहत्वां गोघोवायामूर्दिति गायत्रपार्श्वमानं चैः सैमवनविधं पञ्चकूर्वं स्तुत
समस्तिष्टवपं वाहंसवा पष्ठः स्थाने सवनविधः पञ्चः प्रथमं वा निष्टवपं वाहं सवा मा
सांते सवनविधः पञ्चः सर्वोत्तनानेके प्रथमसमनिष्टवपं वाहं कर्युरहनीवा समस्यायुर
निष्ठवपृष्ठ्ययोः सां निपाति केत्र निष्टवयोरुत्तरे तथा सत्यकादशं पापृष्ठ्वं पञ्चसप्तदशा द्वि
त्रात्रियोदशरात्रिस्ताः कुर्वीरन्सप्तदशावाच्यत्यां सेवाश्लोनानूनपूर्णानां हन्ताच्छाले
कायत्तिन एकाष्टकादीक्षिणां उपसर्गिणास्ते तृक्षी सकत्रिंशमहरासीरं सवनविधे
न वा पञ्चनायजरत्त्रेधुर्युवक्तः सः समयं सवादीक्षिरन्नेव सविलोपो भवतीति भवतां
तीनां सर्वत्र वृहादीक्षिसनं तद्दक्षुरवः कौल्लामेष्यानुपत्याकयज्ञाडत्याव वस्तत एकाल्ले
यां

३२

33

यत्राऽस्तेषाऽहोष्यस्तत्तमुपविशेदुत्तेयथार्थऽस्यादूलगवेववलीन्ह्रियमाणानतु
गच्छेन्निधीयमानानांदक्षिणतः स्थित्वातिहितर्षपउपस्थ्यानपेक्षंप्रत्यात्रजन्नुसौपा
कयन्नेदक्षिणामोमितिवाप्रतिगृह्णीयात्यस्तुरेवपशोर्दक्षिणापूर्णपात्रंऽस्थालीपाकस्या
न्नयोर्वीयाथाश्माऽदंकमोदिशमवेर्षध्वर्युमंप्रेक्षमाणमयेतपूर्वयाचद्वारानादक्षेणप्रवि
शेदग्न्याधेयेदक्षिणयाद्वाराप्रपद्यचात्तप्राग्वंशंपवेनिर्वेश्यास्तुत्रस्मीमुपविशेन्निश्चसेय
थार्थंऽस्यान्नद्दहरिष्याश्चवमेवतद्विदविदिषः प्राग्रायेयुस्तंदुलानादायापविध्येयुर्ने
ष्टाविद्धंसंतानीत्यथान्यान्कृतास्तास्वष्ठीषवनुदधीरन्नाभ्यस्यमानस्यारण्योः प्रत्नयोर्य
थार्थंऽस्यात्पूर्वाह्णेदक्षिणेनाग्न्यायतनान्निगत्वायत्राऽग्निंमंथिष्यंतः स्यात्स्तद्दक्षिणतो
निरस्तः परावसुरितिदक्षिणात्तृणंनिरस्येदावसोः सदनेसीदामीत्युपविशेद्ब्रह्मन्नेवः

स्यर्ह्ये ह्रस्य निर्व्रह्माहंमानुषउँमित्याततनो पवित्रोऽयजुषेतियत्रस्यादग्निप्रणीयमानं यथेत
मनुगच्छेन्निधीयमानमपरदक्षिणतःस्थित्वा निहितेयजुषोपविशेदत्रप्रथममितिशांडिल्यो
द्वितीयमितिधनंजय्योजातेरथंतरंगायेद्वामदेव्यं क्रियमाणेबृहन्निहितेसर्वाणिस्वि
ष्टुमनस्माप्रथमोत्तमयोःस्थानेवारवंतीययज्ञायज्ञीयेइतिलामकायनःपूर्वेकल्पेन
याश्मीतिधनंजय्यःशांडिल्यस्त्वरणीज्वालन्यारण्योरितिगायेन्मथ्यमानेऽग्नौ नर
इत्येतयोरन्यतरद्धूमउदितेविषस्तेह्वमन्नएवतीतिप्रज्वलितेदशिग्गावितिनिधीयमा
नेगवांव्रतंपदस्त्रिमीडइतियानिविनमध्युर्ह्वेयानितानिगायेत्तान्फड्ढारेकमेंकन्न
तामामवदनातिश्रुतेर्यथाविहव्यसज्जनीपाकयाज्ञनीयानिहोत्रःप्रश्नोत्तरवेराज
त्राकारीप्रश्नावीःसर्वैश्चाविधानादुच्चकारिणिःकर्मायोगात्याज्ञातस्यवातामहर्विज्ञः

३४

प्राश्नंतीतिहस्मा उष्मात्वष्ट्राग्रादानमधिकारात्तुब्रह्मणअङ्गेवेवाविधानाहृष्टंवानेनमा
मगानंवाजापयमोत्रामण्याम्रूजातितिपथास्त्रयमोवादादाहोत्रेविधेर्विंहव्यादीनिस्तोत्र
वत्सुस्तावाविराह्णुस्तुवंतिपुरीषेणस्तुवतइतिबहुश्रुतोरविधानेविधिर्हिधाय्यावट्ववनं
कर्मेयोगोऽक्तायांश्रूणीकृतोयथार्थे९ःस्पादल्ला९ःस्थेदल्लिन्नुकृत्युास्त्वगवाल्लक्षणानुप
विशो।त्रिधूतिपथार्थे९ःस्पादिष्याविषुमार्वेष्ठयत्नुषोपविशेतस्वेयजमानादाहवनीयेप्र
ति।परिधिमेवोंमंधि९ःस्कवं●गायाएफकरंवातमंतरेणाहवनीयंचयजमानमंचरोनान्ये
इ षांतंप्रदाधुर्युर्ब्रूयाब्रह्मन्निदंकरिष्यामीति।मविष्टप्रस्ततोदःऊरून्तत्र्वुंवःस्वर्हहस्पति
ब्रह्माहंमानुषाउमन्यतेनानुमंत्रयेत॥ ॥प्रणीतास्तुप्रणीयमानास्तुवाचंयच्छेदातामां
विमोचनानान्नामस्त्वेवप्रणीयमानास्वाहविष्कृतास्त्वंवयत्नुषष्याधमसमिधःप्रस्तानीयायाऽ

35

तिवा । यत्र वा धुर्युं वह्नतो वेष्टेतां यत्र वा न वेष्टेतां वा गच्छतः प्रायश्चित्तं वस्यात् प्रायश्चित्तं वेक्ष
त्रव्य ॐ स्याङ्गः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयाद् भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नावाग्नीध्रीये सुत्यावेत्स्वः
स्वाहेत्याहवनीयामृतुं वः स्वः स्वाहेति तत्रैव हव्यावाडग्नेया । ब्रह्मत्वा कार्यं प्रायश्चित्तमित्या
वेलायां वेद्याहरेद् यत्तिर्यञ्चापद्येतां तां एवं हत्तीरनुप्रोद्धितेदं विष्णुरिति वर्त्मन्
मा वास्यायां । दोहनपवित्रे मार्जयेद् यन्नापोहिष्ठीयाभिस्तदनावेदान्नेमवैहि विधितेशा
हित्यायनः प्राशित्रम् ह्रियमाणं प्रतिमन्त्रयेत मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामीत्यप्रत्रा
त्रमप्रतिगृह्णीयाद् देवस्य त्वेति व्यहृदयरणानि भुवस्त्वादद इ ॐ मादयेत्पृथिव्यास्त्वा नाभौ सा
दयामीत्यंगुष्ठेनानामिकया चादायाग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामीति प्राश्नीयाद् संखादन्निगिरे
दपश्चावसयोर सिपाणिं तिदधीते इस्य त्वा जठरे सादयामीति प्रक्षाल्य प्रक्षित्रहरणं तत्रनि

३५

दक्षिणा घ्याहृतं वा प्रतिहारे स्वन्नागमाहृतं तत्रोपनिदधात तस्मिन्सोमः स्थितायां प्राग्नाया
ह्नचा हार्यमाहृतं तूष्णीमालभेत प्रजापतेर्नी गोसीति वाथ परं प्रजापतेर्नी गोस्पृक्षे स्वान्त
यस्त्वान हितो स्य हितेत्ते वा प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानरूपे मे पाह्यूर्ग
स्पूर्जं मयि धेहीति तत्रैव यजमानं वाचयेत्त्वना पतिं त्वया समहं त्वया हस्य समामा गम्या त्रेना
हार्यं ददाति ब्रह्मन्ब्रह्मासि ब्रह्मणे त्वा कृत्ताघमामा हिंसीरकृत्तो मा त्वं शिवो नव इति ॥
११॥ समिधं प्रस्थानीयामनुमंत्रयेत देव सवितरेतत्ते यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे तेन
यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव तेनो ऽह्न तिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनो
त्वरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वेदेवास इह मादयन्तामित्यक्षपादं शुप्रतिष्ठेत्यक्षपादयोर्नू
र्नुवः स्वर्बृहस्पतिर्ब्रह्माहं मानुषक्ष्यक्षपादं स्वाम्यमित्यक्षपादयोः सर्वाननुमंत्रेणानचाविमुक्तामु

प्रणीतास्वभिधत्रा दध्यसद्यथा वत्सपुत्राद्युदेत्ये । तस्मात्सर्वेषां नां ब्रह्मत्वꣳ समन्नानाहत्यैकामने
नाप्रुनर्यज्जुषोपविशेदिति शांडिल्यो गत्याधिये हि प्रथमयां । यज्ञुषोपविशेद्रत्नमायाꣳसमिध
श्चादध्यादिति लोतमः । पृथग्गिहिष्वितिधानं जय्य स्थालं श्रपयन्नाज्यस्तु । धिनं दद्याद्ब्रह्मणे
धूर्यस्वालेप्रदं । धिन्नहेनैवस्मतरी वैम्यणोनद्दुहोधूर्यं वहेतथोऽन्नात्रे सर्वेविवर्गाः पाषो
हामायनीधायसर्वे न्योऽश्चरथं कुंडलेवित्येवमेवधेनुमस्मिपदं चेति शांडिल्यो धेनुमन
डुहं वश्मतरीं वश्मतरमजं पूर्णपात्रं तत्स्वपणमायामिष्टोदद्या । त्नथोत्तरायरत्यत्राज
पूर्णपात्रान्यामिति वरः सप्तमो दक्षिणानां त्रयोदशो वा पंच विंꣳशौ वेत द्वाजनेयक्रा
मय्याधेयं ताकुर्वेत पूर्णोजुतिमहात्निहोमममिहीरिति । मिथुनो दक्षिणा त्वायं त्रागो
यायामिष्टो । वाजिनाश्विनद्वमौणा । मृविद्वपदहवमिष्ठ्याप्राणन्नदंतं नदये । स्वत्यदत्तन्नद

३६

ᳵ स्वेवयज्ञेयन्मे रेतः प्रसिच्यते । यद्वामे पि गच्छति यद्वा जायते पुनस्तेन मा शिवमाविश
तेन मा वाजिनं कुरु तस्य ते वाजपीतस्योपहूत उपहूतस्य भक्षयामीति । वाजिनस्यन्नं
वा वाजिनां वाजिनेन भक्षयामीति वेत्नान्न्यां वान्नान्न्यां वा ॥१४॥ ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ चात्वा
र्लास्य षु ब्रह्मणप्रद्यामानां ᳵ स्नेन यजुर्हरिश्च स्रुयजुषोपविशेद्धिलिखिते चात्वाले ध्वर्यु
णा सह ऋत्यात्वत्प्रहवनीय उपविशेत्प्रणीयमानो यथेतमनुगच्छेदध्वर्युश्चैव प्रत्याह्व
नेकस्मिन्कयोपसंनिहीतिस्मिन्नाहवनीयात्यै ᳵ स्नेनुपहत्यान्तरस्या वेदेर्दक्षिणादन्ताकर्षे
न्नियादावेदिमध्यमदेकाचेत्थोह्यमप्यं पश्चिमेन वेदीं गत्वा निधीयमानयोरग्न्योस्तूष्णीमु
पविशोदनकर्माणि प्रणयनेषु सर्वेषु वक्ष्यमाणं यत्नं गच्छन्नपूर्वेणाग्नीं चात्वालं च गच्छेत्पश्चि
मेन वेदीं चात्वालं च स्थेयज्ञे हविर्यज्ञाद्येषु संचरं उत्तरेण विहारं कर्मण्यायथा चात्वालेत

ह्री २

याचूपेक्षा मित्रे च पश्चाव वच्छ्रयं न्यंगं प्राप्याग्निकं त्वाग्नाप्रत्यृ ति सो त्वं कर्म समापयेयुः साक
मेधिष्ठुल्लीसोदनमस्य यथार्थं प्राश्नीयाद्यजमानं ब्रूयात्प्रत्यृतमन्नं कारयस्मुहिताञ्चलं
सताद्वतेत्यमात्यान्ब्रह्मि वस्मा ऽ श्रुमाट निःसहवामयेत पूर्वाह्ले ध्वर्युः स्थालीसोदनमस्य
नस्मान्नचाग्ने जुहोति ब्रह्माणमुपवेश्यर्षे नेमं तिब्राह्मैव ब्रूयात्ज्ञांकुधातित स्मीपेद्यज्ञिका
या ऽ सर्वं कुर्यादेतामित्येवानुमन्त्रयेत ॥१॥ यज्ञोपवीत प्राचीनावीतयोरध्वर्युमनु विद
धीत तत्स्याहवी ऽ षिनिर्वप्यास्नु दक्षिणया हाराप्रपद्य पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्योदवमे
दिं गत्वा सं वयजुहीविष्ठस्वाज्यनागयोर्कृतयोर्दक्षिणेनाग्निं गत्वा दु स्थात्प्रत्यङ्मु
ख उपविशेद्यजमानश्च कृते स्विष्टकृति यथेतं प्रत्याक्रम्योपविशेत्तां प्राशित्रमाक्रन्न
मुपञ्चायायाप विधेदाज्यं चेत्प्राशित्रनागादवद्येयुस्तदुपव्रायायापनुपस्थेयोदिङंचयति

३७
वु ३८
ववे ३
३८

गृह्यप्रतिप्रयच्छेत्तयोरिषिकोऽध्वर्युणाहवनीयमुपतिष्ठेरन्दक्षिणेनाग्निंगत्वोत्तरेणदक्षिण
ग्निꣳस्वेयज्ञेस्मिन्नमीमदंतह्यातिप्रथमासुसंदृशंवारयंमध्ववन्मंदिषीमहिप्रन्नंपूर्णावं
धुरस्तुतोयामिवद्यांꣳश्रनुयोजान्विंद्रतेहरीइतिद्वितीयोपोपसृप्णुहीगिरइतितृतीया
तेतएवेक्षमाणागार्हपत्यंमनोन्वाहुवामहेनाराशꣳसेनसोमेनपितॄणांचमन्मभिः। पु
नर्नःपितरोमनोददातदैवोजनोजीवंव्रातꣳसचेमह्यानएतुमनःपुनःक्रत्वेदक्षायजीव
सेज्योक्चसूर्यंदृशेयमितिकात्यायनस्थितस्त्राचुवदित्येकत्यादक्षिणाग्नौ ।।३।। त्र्यंबकानामा
पूपान्नवंतैककपालान्स्वेघांयमध्वर्युराप्रकरउपोपेत्तत्राप्तरस्यत्र्यायुःशिवानःꣳ
तमानवसुमृडीकासस्वंतिमान्तेष्यामसंदृशइत्यासीतेतनरेषाꣳहंस्यमानइति
ध्मानंजप्यत्स्विष्टेदितिद्याꣳडिल्योऽजुतेतिषंतोजपेयुरवांचरुद्रमयच्छमेद्युंदेवंत्र्यंब

परी३

कं यथा नः श्रेयसस्करद्यथा नो वसीयसस्करद्यथा नः पशुमतस्करद्यथा नोऽव्यवसाययात्
न्नषज्ञमसिन्नेषजं गवेऽश्वाय पुरूषाय न्नेषज्ञ ॐ सुगंमेषायामेष्येसुग्नेषजं यथामदि
तियजमानस्यामात्यएकेकमहःप्रमादाल्लिणामग्निमधूयुस्तत्रब्रह्मापरीयजपेदि
तिधनंजय्यस्तिषुविनितिशांडिल्यस्योवकं यज्ञामहे सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनमुर्वारुकमिव
बंधनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतादित्यवपरीत्यादस्येयुस्तेषांब्रह्मलोकं लिखित्वायस्य
सस्यान्तस्मेद्रयच्छौत्रस्यावेवसंतंप्राणावालन्नेततत्येवप्रतिपरीयुर्यवेनानद्वयुरा
ल त्रत्रोपतिष्ठरन्नेषतेरुद्रभागस्तेनावसेनपरोमूजवतोतीहिक्रान्तिवासाःपिना
कहस्तोवततधन्वोमित्यातेमित्तोरूपेयुःशंनोदेवीरित्यपउपस्पृशानपेक्षंप्रत्या
व्रजेयुर्वैरूणप्रघासोव्याख्यातंब्रह्मवद्ध६ हविर्यज्ञेषुपशूनांयूपाकृति६ हविर्यज्ञेषु

तस्मीमुपविष्टोहुतायांयथार्थꣳस्याहृपायाꣳकृतायामिदमापइतिवावालेमार्जयि
वासर्वपशूनांयथार्थꣳस्यातपश्चुरोडाशेनचरिष्यन्नुतस्मीमुपविष्टोदाहृतंपुरोडाशाम
लन्यद्व्यात्स्वाश्चंउयेषाविाषधंतदत्यनुव्रजेत्सर्वपशूनांपत्नीसंयाजान्तानितिधानंजयः स
वनीयेस्मेिवतिगोतमोनसवनीयस्यचनेतिशांडिल्योहृदयस्यलोत्रावदानंयगच्छे
नेनवतितस्मिन्नपउपस्थशेयुधांस्मधाम्नोराजꣳस्तोवरुणनोमुञ्चयदापोअघ्न्या
वरुणेतिशपामहेततोवरुणनोमुञ्चमुमिविंयानत्रापउपधयः संउडुर्मित्रिया
नस्त्रेसंउयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइत्यनकरणप्रभृत्यतऊर्ध्वनादित्यमुपति
ष्ठेरन्नूर्मीकृतोऽनूयमानायामासिवाकृतायांयाथार्थꣳस्यासकृद्धोमाꣳस्रेकृत्युत्स
मीतातेषाꣳहोमाक्षोत्रामणाꣳसुराकर्मस्यावाजमामीतांतत्रद्वावग्नाश्चेतिप्रण

यंत्तितायार्द्दक्षिणातस्त्वासीत दक्षिणमध्याधिकृत्यामामस्कायाऽ॑ सुरात्वोषेषामिच्य
मा तेस्पृपति छेद न्यन्नेप विक्रमस्त्विष्ठ ये वि नतमं तरं ब्रह्मणा तेन त्व नीहि मत्यस्थ्रेनोगर्हृ
स्यन्तद्वाय्य यमस्थ्नि नानमुचेरामुगादधिमरस्व त्यस्मुनो दिंहि येणोमंत ऽ॑ शुक्रं मधुमंतमि
न्दुऽ॑ सोमऽ॑ राजानमिह भक्षयामीति त्तत्ययजमानं त्वहृमाति चोषेणा त्तिषिं वेयु
म्पोक्षायांतरेणाग्नीगवाद्ययुणोकः मऽ॑ श्वानानिगायेत्यदायोस्त्वाल निधनान्म
पयंत्तायजमानस्य मूर्द्धानमालभेरंसंवाहि न्वंतीत्येतेषां पूर्वः पूर्वः स्तोनउत्तरं नि
धनऽ॑ अस्त्र स्तोत्रं संजित्यै विजित्यै संजित्यै त्याऽ इतिप्लवियस्य मंत्रष्टौ विष्टुष्टौ सम
त्यष्टुष्टौ इष्टा इति वैत्रास्य हि सौत्रामण्यां कोकिलीवरका सौत्रामणी राकोकिल्या
ऽ॑ सामगानं नेतरस्याऽ॑ मस्वृहद्विर्यं त्नम ऽ॑ स्ताः मस्त्रसोमम ऽ॑ स्ताम्ना मऽ॑ हविर्यं त्न

३१

त्रि

५द्रा४४

३८

संस्थानामग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि पशुबंधः सौत्राम
णी पाकयज्ञ इत्यथ सोमसंस्था अग्निष्टोमो त्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडश्यतिरात्रो वाज
पेयो प्तोर्याम इत्यप्तोर्याम इति ॥४॥ सुत्यायां ब्रह्मणः प्राक्सुब्रह्मण्याया उद्गात्रेण मम
नकर्मेक्षणाक्रमणे विदेः संचरधिष्ण्योपस्थानदक्षिणाप्रतिग्रहनक्ताः स्नानमविमोचनम
क्रोडुं मत्यस्मा समगानादनुष्टाउदीक्षणीयां । तस्यां संस्थितायामासीनादीक्षणाद्यजमा
नस्यातं यदाध्वर्युर्वा वंयमत्यदक्षयपूर्णार्थं स्यात्महावीरं संभरिष्यसुनक्षीमुपविशेत्संन्न
तेषु प्रथार्थं स्यात्प्रायणीयायां संस्थितायां यष्ट्रं निष्क्रम्य पूर्वेणपत्नीशालां तिष्ठे
द्वा निदामात्यदस्य राजक्रयण्यास्त्र निक्रत उत्तरेण सोमवहनं गवाप्यायापद्वा निदामाहृद्वि
तो नयत्र राजानं क्रेष्यं ततः स्फस्तत्र गवां स्त्रीमुपविशेत्क्रीतप्राङ्क्रामत्य स्थिमोननं

ह्वाराजनमादध्यक्राहितं पूर्वेण परीत्याह्यमानमनुगच्छेद्दक्षिणेन वेदं ततः स्यादु
त्तरेण वेक्रीतिप्रत्याहुक्रामेत्पूर्वेण न ६ हुत्वा राजानमादध्यक्राहितं पश्चिमेन परी
त्याह्यमानमनुगच्छेन्नाभिवाद्येषामन्वावर्त्तेत माह्यस्यप्रावर्त्तमानस्य दक्षिणे
षान्तवतीं विमुक्तेवान्तरेण सोममवहनं पत्नीशालां च दक्षिणोक्रम्य तिष्ठेद्दीक्षि
तश्चेद्राज्ञो वहरणात् ॥ ५॥ प्रवेश्यमाने ६ राजानमनुप्रविशेद्व्ययन्नग्निना
मं वाधं चेस्याद्दक्षिणया णिद्वारा प्रविश्योत्तरेण वहनीयं पश्चिमेन वेदिं ६ संव
रेत दीक्षिताश्चेदातिथ्यामिष्टिं निर्वपन्ते तां वेदन वहुता राजनि निर्वपेरन् ब्राह्मणा ६
राजनि समादिश्यमनत्र सीतनस्या ६ स ६ स्थितायां तानूनप्त्रमाज्यमवमृश्य पजपेयु
र्हविरसि वैश्वानरमनाधृष्टमनाधृष्यं देवानामोजो नन्तिशस्त्यम् निशस्त्यपाश्न

त्तिशास्त्रेऽन्यमंत्रमामन्त्यमुपगेषु ॥ सुविततमाप्रमद्रत्यप उपस्तृत्पाध्वर्युणोक्तो राजानं विस्त्रंसयन्
॥ हिरण्येनांतर्हायाभिमृशेयुर ॥ श्रुतर ॥ श्रुतं ते देवसोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तु
भ्यमिंद्रः प्यायतामा त्वमिंद्राय प्यायस्वाप्याययास्मांत्सखीन्सन्या मेधया स्वस्ति ते देवसोम सुत्या
मुदृचमशीयेति काशामप एषस्त्वरेति क्रुवीरन्दक्षिणेनोत्तानानन्यापाणीन्कृत्वा सव्यान्नीचष्टेष्टा रायएष
ष्टा रायएष्टा वामानि प्रेषे भगाय ऋतमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इत्यपमपदिष्टिरत ऊर्ध्वं न
स्यां तपेवान्तिमर्शानं निक्कवने मध्या श्रपराह्णा उत्तानाः स्फ्यद्वा दक्षिणान्यं वः स्कवे णापद्वाम
ज्ञ्तविद्याम ॥ स्थिते तितस्याह्वर्मः प्रवर्ग्यवति पूर्वं स्तमन्नीधिष्ण्यसु ॥ १३ ॥ गार्हपत्यं गत्वा यजु
षोपविशेद्दक्षिणेन दक्षिणामिमुत्तरेण बहिः श्येद्रुविता द्यर्मेद्रत्फक्तेनु वाकेनति ष्ठंते ना ख
क्षिरन्यमध्वर्युब्रूयान्न ॥ क्रियमाणं यथेतमनु व्रजन्त्रपेहि विश्वा त्रसाशादक्षिणधस्व सर्वान्देवान्

वानयाडिहस्वाहाकृतस्यघर्मस्यमध्वःपिबतमश्विनेत्याश्राविततउपविश्यजपेहस्विनाववृंमे
पातमद्भ्यीनमहर्दिवान्तिभ्रूतिभिरस्त्वत्रायणेनमोद्यावापृथिवीभ्यामितिजुहुतेयजमानंवा
वयेदपातामश्विनाघर्ममनुद्यावापृथिवीअमर्ऽसातामिहैवरातयःसंत्वितिघर्मत्रोषस्यन
न्वयेन्मधुजुहुतमिंद्रतमेग्नावद्रपामतेदेवघर्मनमस्तेअस्तुमामाऽहिंसीरितिमन्त्रेवेक्ष्यायज
मानाउपह्वयमित्येवोपह्वानमेवऽसदाप्रवर्ग्योपसदःऊर्ध्वंमहावेदःसंबयजुहरि
ष्यत्सुयजुषापवित्रोद्धिलिखितेचावालेयथार्थऽस्याउत्तरवेदिंनिवक्ष्यत्सुतस्मामुपवि
शेनकृत्तायांयथार्थऽस्यादग्निविद्यायांपर्युद्दीक्षणीयायाःसावित्रान्होमान्होष्यत्सुयजुषो
पवित्रेनैवकृतेषुख्यामृत्तिकामाह्रियमाणामनुगच्छेत्तस्याऽसंन्ह्रियमाणायामासि
वासंभृतायांयथार्थऽस्यात्ताऽग्राहवनीयंनेष्यत्सुयजुषापवित्रोत्तास्मिन्संवितउख्या

मामंदा तेर्ल्लती स्त्वष्टकाश्चरण्ये ॥ क्रियमाणा अनुगच्छेन्निधीयमानानां दक्षिणतः स्थित्वा
निहिताम्प्युपस्थानपेक्षं पृत्यावज्जेदग्निं विक्रुद्ध्य सुमनौषधं रक्ष्यस्तु तस्मी सुप
विशेतेः माहं पृत्या वज्य वितीः प्रणीयमाना अनुगच्छेन्निधीयमानानां दक्षिणतः स्थित्वा
निहितामुदक्षिणस्य पदस्यासमन्नोपजुषाप विशेद्यो कं प्रणासुप्रेयमानानासुप्रेमानानामुत्रा
ह्मणं तच्छेमा दिश्यपयथार्थे ॥ स्यादिति शांडिल्य आसीत्तोवेति धर्मेनं जघ्यपवर्ग ॥ मदा वि
तिष्ठु कुर्यान्संचितकर्माणि करिष्यत्स्यावाजमामीतसमाडांसंदी ॥ क्रियमाणामनुतिष्ठेत्
त्यरोपिष्यमाने प उपस्थ श्यपतिः माहं पृत्यावज्याग्निं प्रणीयमानमनुगच्छेदप्रतिरथं ज
प ॥ स्वं भामनग्निं चित्यावेन्निधीयमानमस्य दक्षितः स्थित्वा निहित दक्षिण बर्हिर्वेदियज्जु
षाप विशेद्धविर्द्धाने प्रवर्त्यमाने अनुगच्छेत्त्यरिवार्यमाणयोमत्रैव गवामीत्ताविहुताया

स्योऽडुंबर्यां यथार्थं स्याद्यथार्थं स्यात् ॥ ४ ॥ अग्नीषोमीयोमोप्रणेष्यन्नुत्तरे दिमाक्रामेन्मंत्रेण पश्चि
मेनोत्तरां वेदिमुदङ्ङतिक्रम्याक्रमणं यजुर्जपेद्वा वाऽलममीये दीक्षितश्चेत्तूष्णीमत ऊर्ध्वं वेद
गाक्रमणं क्रीतो वा राजा येनातिहृतः स्यात्तेन गवा रक्षोमुपविशेद्राजानं ६ हरेत्यध्वनः पूर्वेणा
ग्निमेकस्मा अतिप्रदायेतान्यसव्यं परीत्यादायानुगच्छेद्दक्षिणेन चेद्धृतः स्यादुत्तरेणावेष
य्यैतमग्निं परीत्यादायानुगच्छेदन्येन वेद्धस्ताद्व्रजितः स्यादन्येन राजानं तेनैनं प्रगृह्णी
याद्दत्तो वैव ब्रह्मणो गतिकल्याव हरातातथा मीतायीधीयत्रा ऊर्ज्योर्हयमानयोरतिष्ठ
न्नं जघ्नन्निष्ठेदिति शांडिल्य उत्तरेणाग्नीध्रीयं ६ राजानमाज्यानि च ह्रियमाणान्यनुगच्छे
त्स्वे वेश्मिन्नित्युपविष्टो नं पश्चिमेनाग्न्वासीनत इति गोतमः पूर्वेणेति शांडिल्यायनो द
क्षिणस्य हविर्धानस्य वाहोः पुरस्तादुपजुषेत्यग्नीषोमीयवपायां ६ कृतायां यथाख्यातमुदङ्ङतिक्र

म्यवावालेमार्जालीयतेवमेवापरस्यात्र्याज्येषुप्रविष्टेषुवैपघ्रौतंमार्जालीयंतंच॥ण्णि॥मव
नीयवपाया६ःहुतायांपुरोडाशेनवृष्टिस्थसुसूक्तीसुपविशेद्दक्षिणस्थेऽस्मिन्वोऽध्वर्युरन्वारभे
तवमतीवरीषुपरिक्रियमाणासुदक्षिणोऽक्रम्यतिष्ठेदक्षिणस्थेदातामांपरिहरणादा
ग्नीध्रीय६आज्ञानर्६क्रियमाणमनुगच्छेन्निधीयमानस्यदक्षिणतःस्थित्वानिहितेयथार्थं६
स्याद्दक्षिणतश्चैनत्रेवमंविशेदेतत्रात्र्याज्यानिगृहीष्यतःपूर्वेणागारंवाग्निंचपश्चिमेनवायव्यु
र्णोपविशेदातेष्टुप्राङ्क्रम्यप्रसव्यंपरीत्यानुगच्छेत्पूर्वेणवेदितःस्यात्पश्चिमेनत्वेष्वृष्टेत
मग्निंपरीत्यानुगच्छेत्पश्चिमेनैतेष्वृपविशेदाज्येष्टिविगृह्णीष्यमाणेष्वत्रोपविशेदितिशांडि
ल्योऽध्वर्युणाक्रोगाचयच्छेदाद्दत्तीयंप्रातरनुवाकस्यप्रथमायाऋचावापरिधानीयायाश्चा
वोपाद६ःश्रुतंतयोर्मध्येहींमादावावहिष्पवमानाद्दविर्द्धानंदेवस्पूर्वेणगतःस्याद्धपाद६ःश्रुतंतयोर्मो

प ५

होष्यन्स्यदहुः क्रम्यति षिद्दीक्षितश्चेदातयोर्हैमान्निः सर्यंश्च न्वारभेत तस्य प्रस्तोत्रा समानं क
र्म प्राग्नुप्रवेशनादास्तावं प्रायाणा मन्त्रोयन्नुषोप विशेत्प्रस्तोतारं प्रति ॥१०॥ रथिमभीन्यता
वनुवाकोस्तोमन्नागान्निः पृथगनु सर्वे ॥ स्तोत्राण्यनुमंत्रयेत ब्रह्मास्तोत्राध्यामः प्रशास्ते रित्युक्त
ऊर्हं प्रथमाद्वात्रिपर्यायाद्यत्रस्यादमुष्मे वेति तं जिन्वेति तत्र ब्रूयास्त विद्वष्प्रस्तुता बृहस्पतये
स्तुते या कि कस्मात्तः पूर्वेषां वसन्तु चः स्व बृहस्पतिर्ब्रह्माहं मानुषडे मित्यन्तद्धिकं कुर्यो हांका
रं वाय थाम्ना ॥ संधे रनुमंत्रयेत त्रिधं विन्नजे दिति ध्मनं जय्या चत्नु कोसमिवस्य हि रसि वेषश्री
रसि वसुकाय त्वा वसुपृष्ठ्ये त्वा वेषश्रिये त्वा वसुकं जिन्व वसुपृष्टिं जिन्व वेषश्रियं जिन्व सवितृप्र
सूता बृहस्पतये स्तुत ते ति स्तुता देवेन सवित्रा प्रसूताः स्त्य नु मंत्रायत ॥ मानसं वाजपेये वा बृ
हदानं तयोर्गोत्तमाणी भ स्तोत्राणि सर्वे णत द्विब्रैः परेणवा तनिका मनान्मान सवद्वा

२२

४३

43

तिरिक्तसामान्यास्सर्वानुमंत्रणेन वानुक्तवाध्यघ्नोत्रंलुप्येत स देवस्तोमस्तागेनस्तुते व
दिष्यवमानेन तत्रैव गवामीत वपायां ऽ॥ उत्तायां मार्जयित्वा धिष्ण्यानुपस्थाय योक्तं ऽ॥ सदस्स
ज्र८ प्रवेशनं ॥ ॥ ॥ स्तुतशस्त्रयोर्वाचं कंछेदन्न्यमाने च सर्वत्र वषट्कृते विसृजेत तामच्छृथाद्र
देत्यानुख्याद्यज्ञाशेषमहर्गणेष्वेन ऽ॥ सदाति प्रिषेण पश्चात्स्तावाचंयमयतिराजान ऽ॥ र
क्षेति वाहनयं कुर्यादावसतीवरीणां परिहरणात्स्मत्रे पर्यायेण कुर्युरद्दीने ३ त्रस्ये
व वाजपेये ष्टषस्य स्तोत्रमनुमंत्रयमदस्यं ब्रह्मासन उपाचरन्पति श्क्रामत्सूर्वेणाग्राधी
यं ऽ॥ स्तूणा निरवातास्याहृद्दक्षिणेन मार्जालीयमंतर्वेदीति शांडिल्यस्तस्यामोडुंवर ऽ॥
मन्नद्वारे ऽ॥ रथचक्रं प्रतिमुंच्य ऽ॥ स्थानदन्नावेयकिंच रथचक्रं तस्मिंचारुह्याद्दक्षमहि
वस्यारे ऽ॥ सवितुः प्रसवे मत्यसवस्योद्दहस्पतेर्वाजिनो वाजजितोवर्षिष्ठमधिनाकं ऽ॥

६ःस्हेयमिति रथेषाग्निं धावस्त्वा विर्मर्यादिति गायेदाकारमुञ्जीथा दोलस्त्वा । तस्य स्थाने पृत्या
हृत्यद्द्वा स्वरमगमन्निति गन्तेष्ठ यथाधीतमाधावस्त्वा स्तुतेष्ठ वा । म वंश्च वा यथाधीतं परिव
त्रयनगायेत्य परिवर्त्यं गायेद्भिर्वावा परिवर्त्तयेद्भायतो वा न्यः परिवर्त्तयेद्भुदहवरोहं म
न्येत विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्यनिद्दक्षिणामावृत्त्य सदः
प्रविश्य । तत्रासीनो हिरण्यं मधुचता प्रतिगृह्णीयाद्धत पेयेनु दक्षिणां वमसं ब्राह्मण
प मधुहृद्याद्विदधीत हिरण्यं विष्टुत्स्त्वं दसामसर्वे नक्षत्रं वमसं नक्षयेत्नं प्रतिगृह्णीयादिति ।
स्त विरोणोतमः । कस्त्वा ददाति स त्वा ददाति कस्मै त्वा ददाति तस्मै त्वा ददाति कस्त्वा
कं नक्षयामीति नक्षयेद्दावेहद्वी मो मम्यपदन्तु विति वा स्थ वितिवा ॥ १ ॥ पंचमः प्र
पाठकः । सं तनिचोयमानमेकेकस्यां ६ः सर्वे ६ः स्तोमसमं न वानथा चान्यानि स्व विछे

नी स्ता

दः सुसंतर्षमिति यद्वाहिाषीयवत्रिषुवाहचेषेकर्ष्वेवन्नचेदर्शोनाक्रामन्नाचसेवामसंख्यानातिम
ष्वाचार्याः स्मृतेर्यथान्यानिस्तामानि संतानाञ्चसंतनिसंततं गायतीति चाहिकर्षेषुसे द
र्शने६स्तोत्रीयायाः६सामममापिस्तामुमर्वोमुपस्ताचामफन्यीयंप्रगाथधर्मान्यानोन्तरयो
राचार्याः स्मृतेः संनतं गायतीति चन्न क्लिलोपदर्शनान्नस्यस्तोत्रादावावर्तिषुप्रस्तावः पर्यो
यादिषुवामर्वेतृप्रथमायामितिधनंजय्यानिधनन्त्वृताः प्रतिहारवत्याप्रस्ताव्याधनंजय्ये
नप्रथमायाः६ शौण्डिल्यउन्नरेउस्तोत्रीयविष्टावमुखेषाषवापस्ताव्येविष्टावेष्टुचाकिष्टुत्रिह
स्तोमिचपरिवर्तिनीविधानमुत्तरयोः स्तोत्रीययोर्ऋदस्ताविप्रतिपत्तिर्हिपदस्यातामप्र
स्ताव्यकऊनोप्रस्ताव्यवृहत्याशाण्डिल्यः ककुन्नावप्रस्ताव्येतथामत्फनेककुप्तोस्त्वबि
रोणोतमोर्वृहत्याधनंजय्यः॥१॥प्रथमानिर्वित्तुतिनिःस्तोमविधानमनादर्शेताः पथ्याः

युधा दृं

सर्वान्निप्राया ---- शिष्टुंवाविरध्मद्वितीयांत्रिवृतः पथ्यामेकेविष्टावाह्याद्यायाम

ऽित्वारशिरः संधिसंतनिष्टुत्वानुपपन्ना। वषुकत्विति चास्या मिषोर्व्यस्यामनिष्टुत्यांतयोः

पूर्वाग्रेणनस्या। त्रिष्टोमसान्निमत्रेषुद्दरागात्रेसर्वांप्रयुंजीत। तान्निवरणीयातद्दत्येतिशां

डिल्यः शांडिल्यायनः ऊलायनीनस्वांगोनोधानंजराम्नामेवपथ्यान्निर्होत्टषामानिवि

दध्या

दपथ्यान्निरितरानिसमाम्नामुताएवादितः पुनः प्रयुंजीततथा ऊर्वेन्याग्रागाण्यिकानिप

रिवर्त्तिन्यात्रथमस्येतिशांडिल्यः सत्सर्वाः समाप्यपथ्यायेवततऊर्द्धमितिधानंजय्यो

ऽसमाम्नास्तुवपिहोत्टषामपथ्यायेवतथा ऊर्वेकुलायिनीचेत्प्रयुंजीतप्रथमस्याक्रो

द्वितीयंपूर्वंतयाविदध्मात्पष्टस्याकृतउत्तमसुऊमुत्तमयात्रयश्चिर्ऽः उमस्याविष्टुस्याविदध्यात् ४५

उक्तः प्रयोगोब्राह्मणेनत्रउष्वचारिऽः उमेवनसमीषंतीपूर्वः प्रयोगस्तोत्रसमीपंत्यक्तत्र

स्तथा कुर्याद्दर्हन्नोजिपथ्यामन्यत्राषाढवर्ति ॥ आम्यो त्तरयामैत्रावरुणस्येवाज्यं विदध
सर्वत्र वा होतृकमामा ति मध्यमे मध्यमे वा मवनेषु द्वितीयचतुर्थे वा त्रिरेवाद शरात्रेषु
मत्रेषु पथ्याएवेति गौतमः सर्वा इति धनंजय्यः ॥१॥ द्वत्वसृक्तानामादिग्रहणेन विधिर
नादश्चोऽवोऽत्तमायां प्रतिलोमो मध्यमायां ॥ स्तोत्रे तस्यैकत्रिकस्य वहिष्पवमानमुद्दा
नुरूपमेकर्चं ॥ शांडिल्यः स्तोत्रीयं गौतम धनंजय्यावुत्तमाद्वोवहिष्पवमाने स्तो
त्रमोस्येषु तथा मा हस्तोत्रे मे सर्वेषामेव ऽवा वा महेव्यपज्ञायत्रीयारण्यामयऽष्टपूर्वाणां
ऽत्वकरणमुत्तरयोः पवमानयोरन्येषां वा विप्रतिषेध एकमेकर्चं कुर्वे स्वप्रथमायामादितः
कुर्याद्विद्वौ तस्यामेव त्रीनेकऽवे नानास्तोत्रीयासु तत्पूर्णा प्रथमायां द्वावितरे नानोक्त
यो मेध्यं दिने वा दाका द्वौ वा ऽहत्यामेवत्रीन्युत्तरस्याः ॥ मेन वे पुरन ध्यामास्वे द्वयोरन्या

तरंगायत्र्यां धानंजय्यउक्तो बृहत्यां ॥६॥ शांडिल्यः सांधस्समायां वेदको ध्वस्मायायोमेवां तता
ह्वातस्यां वादितस्थ्रमाद्राद्राकर्णेस्तप्राविष्ठध्वस्यालुप्येतचउरोनानाम्नोत्रीयासुदाहश्चोह
हत्यां ॥६॥ सामरूवस्त्रार्न्नेवेवेदेकोनुष्टुप्तिद्विपन्दतीन्कऊप्रन्त्यानंतर्येलोप्सिकुउन्नोस्तृ
विकर्ष्वसमव्याघातना ॥३॥ वामदव्यंउत्त्चेविश्वजिच्छिल्पोयज्ञायज्ञीयवन्ततीनिचत्वाणि
संज्ञवतिार्तामंत्यां ॥८॥ सर्वेन्त्वचेद्वितीयंवेदवर्णेणयंतह्नावेयदंत्यान्सूर्वेमेकर्यंस्त्रा
नेषुतापद्यमानानिरुत्तरेषुऊर्योज्ञायत्रंत्रिणिधनंमध्यंदिनेमध्येनिधनमेडमार्न्नेवेना
दिष्टवत्विकर्ष्वोत्पतेनोहिंसानकल्पयेकउक्तव्यत्रमध्यंदिनएकर्चेस्त्रस्यामान्सूर्वेयोबं
त्यस्तोमयोरानेवेगायत्रमेकर्चेधनंजय्यान्यूचेमन्कृत्तां ॥८॥ स ॥६॥ स्तोनंविपरीतं ॥६॥ शांडि
ल्यस्थउर्क्षेचानामावर्तिषुत्यामुद्दैराच्छ्तीयां ॥८॥ सर्वेस्वारस्वरसाम्नोः प्रवामर्द्वेतीतिहि

गी ५
न्या

तीयाऽऽमुषमिद्धश्च यत्र वर्त्तिषु स्तनककाद्यवमंसलति वध्यश्चानां तान्‌नपातीनाराज्ञाऽ
मीमन्येषाऽऽसमवायेऽत्र न्यमांकल्पा। गृहपतिं चानुसवित्रेणोऽनुनवंन्नीति नवतीति॥४॥
वर्द्धमानेषु स्तोमेषु। प्रथमस्य पर्यायस्य। प्रथमावृत्वनागा। तस्यात्रिर्वचनं। मध्यमावा
पस्थानमुत्तमापरिचयापरिचरावृत्वनागा। वापस्थानमिति मध्यमत्रावापस्थानं परिच
राहृचनाठ्युत्तमएते विष्टावा। सदनावेहृवनागास्थाने। पर्यायाविष्टं। ततथा त्रिक
विष्टावा। स्तुहृतं स्थोद्यत्याऽऽसमेषु समः प्रयोगः स्तोत्रीयाणामेकैकाधिकाद्यधिका
द्व्यधिकायेषु। तेविषमायुग्माः। मायुक्ताःखत्ररीनावेणवर्त्ततेयुजएकिपदाहृतयाहि
कपदावृतयायुजास्वक्तरीनावेणोऽन्येषाऽऽसमविषमामेकिपदावृतएकाधिकाया
द्विकपदावृतयोद्व्यधिकायाः समास्त्रिकपदावृतयो विषमाः समपर्यायेष्ववर्त्तते। यावन्निते

पर्यायाणां पर्यायस्य स्थेद्धियोद्वयोर्वा व्यत्यासे
येषां द्वेकः पर्याया न किनि ५

घु ५

॥ समोनयोः पर्यायां सं ऽहरेत्पूर्वस्यैकमेकाधिशये द्वौ द्व्यधिशये त्रयान्यथा जाति

नंतारोस्यौ निर्युग्मायुग्म्यावा ॥ तत्रयुजानामेकाधिशयानामयुजः पूर्वौ पर्यायावुत्तरो द्व्यधि
शयानां विपर्ययो युग्मायुजामयुक्तु । यथास्थानं पर्यायान कुर्यात्नाविशेषः ॥५॥ यदत्र
सानः पूर्वपर्याय । स्तत्यचूतिमत्तरास्तस्मामासामंतदुत्तरं कुर्यात् हृष्मायतनीयां वा । तथाप
र्यायरोहमनंतवसुमतैत्रसमामामामेवकुर्यात्पर्यायप्रत्यवरोहं च वर्जयेद्विडाय
तनीयां च प्रथमायाः प्रयोगेत्नयिष्ठत्रह्मायतनीयामध्यमायाः स्वत्रायतनीयोत्तमाया
ः स्वत्रायातनीयोत्तमाया विडायतनीयादाशरात्रिके त्याः पर्यायानेवमऽहरोत्पुरिवर्ति
न्यास्तु त्रिवृत्तानादेशा एषन्यायोनादिष्टानामेकित्यावर्तिसंस्थानगत्ते त्रिष्टुरस्त्रा द्विंकार
ऽज्ञा । उत्त्यास्त्रिके वप्रथमयास्तामसरणं रथेनधनंजय्यः । सत्त्रत्रिके कितिहिंकारं जाति
सऽ स्वरः पंचनिपंवदशापर्यायैः पृथगनुपूर्वेऽ॥ त्रिपर्यायाद्विदध्यासंलवितायामिति

॥१॥ ४४

४७

शाण्डिलायनस्त्वविष्ठावाः पर्यायेस्मिन्नेवस्यः पृथक्त्वस्त्रीयास्तु। पर्यायादाशरात्रिकेन प
एकयाज्यायःस्तु। तस्मात्सर्वस्यान्नमे पर्यायश्चावपेद्वस्मायतनीया उ तेषु। द्वत्रायतनीया
वास्कंदं उणोतम(स्थ्वा (वि६ःशोधानंजप्यञ्तरेषु॥ द॥ दक्षि(णे रउक्षो मध्ये पदिवर्त्ति
नी पर्यायावर्त्तित उद्यत्यावोदयती पर्यायपयो (ब्रेस्मायतनीयां कुवेन्प्रथमायां रउक्षंकयो
ह्वादशोस्तनागास्मिन्नेव हि कावि(ष्टावास्त्रयोदशात्रयो वि६ःशायोः पंच वि६ःशो च मध्यमः
पर्यायोज्यायानेकज्यायःस्तु कनीयानेककनीयःस्तु। तथैकोन्नवि६ःशोकवि६ःशयो।
हु ३
स्तृ पर्यायावा। तेषां प्रथमो(ग्मायुक्तस६ःहार६ःशाण्डिल्यायनो द्वितीयेशांडिल्यउन्नयो
ह्णोतिम६ःहारंधानंजप्यःशांडिल्यस्यपंचवि६ःशोष्टादशाः६ःमप्रदशाः। एवावापेदिति (गोत
मो। न्यायविहितः स्यादितिधानंजप्य। एकोन्नवि६ःशोरपदिवर्त्तिनी पर्याया वर्तिता। त्रयोद

ष्टमीमध्ये। तस्मिन्नथमायास्त्रिर्वचनं। तयोत्तमायाः पंचदशपर्यायावर्तितो। नवमीमध्ये
त्रिकविंशावर्तितो धनंजय्यः शांडिल्यायनस्तु जातिमं६ं शांहारं हाविं६ं त्योति स्त्रा विष्टुतेः
कुर्यादिति णोतमास्त्वासां पर्यायरुतिप्रयोगो। चतुश्चत्वारिं६ं शेन व्याख्याता। विष्टुह
नोति प्रथमत्ये वेति शांडिल्यः॥ ७॥ चतुष्टोमयोस्तु त्रयः पर्यायाः। तत्र चतुष्के द्वौ प्रथमा
यां पर्यायौ स्यातां। यदि त्रयस्त्रायत्तृतीयां कुर्यान्मध्यमायां हृचाय तृतीयां वोत्तमायाष्टिनिहि
कास्तु तस्य पर्यायाः पूर्वयोः पूर्वं उत्तरयोरुत्तरा एवं विहितावपराविति शांडिल्यः पूर्व
यो हितीयः पृथक्स्तावी यास्त्वितर इति धनंजय्यो द्वादशो व्याख्यातो। प्रथमोत्तमौ
मध्यमो हिंकोपूर्वयोः पूर्वं उत्तरयोरुत्तरः षोडशो चत्वारो द्वादशपर्यायास्त्रेमाम
ध्यमो महाव्रते चतुर्विं६ं शे चत्वारः षष्ठाः पर्याया द्विकविंशावाः पृथक्तावेष्टुपर्याय

४८

स्फार्ढोयोर्हयोर्वोत्यामंयस्मायज्ञीयर्क्षुवा प्रथमः। प्रथमायांऽमाक्रमस्थर्क्षुपरमध्यम
योश्च द्वितीयः पूर्वयोश्च मध्यमयोरुपरि वर्णक्षु। तेरस्थान्नमायां च तृतीयः पूर्वेषां वोत्तमासु
तेरस्थर्क्षु वोत्तउपोत्तमो वाह्निकविष्टावोश्च मेधोष्टादशादित रेपं च दशपर्यायो। पूर्वो
वेकविंशः शम्योत्तराविति वोत्तराविति वा।। छंदो देवतमामां तयोगान्याख्यानुवृत्ते।
यथा षोडशिमत्तोतिरात्रस्यज्योतिष्टोमस्योक्थ्यान्नमेनुष्टुत्तोन्यायाव्विछंदसस्तुवचना
द्वद्विवत्यासुस्तुवत्ते। मास्तोत्रदेवतान्वधमयमपवादनिशामनऽस्थाराणिहाइकारस्थानप
दानुस्वाराणि। तेन्योत्याल्पेडवाइविधनेन्यश्च निधनवंति। सर्वेषां तुल्यसंनिपाते जामिवाये
न्यत्रातन्नकुर्यादनादिशादशरात्रान्षाडह्निकान्यष्टमनवमयोश्चो। तान्यहीनतंत्रायो
ज्योतिष्टश्चगोष्ठेकाहिककल्पस्मथ्रायायाण्युक्थ्यामानियत्रमस्मवयंति। तदाशीस्वंत्रंपथा

न्निवरणीयेषु॥ मृयिष्वंतं त्र लक्षणमुत्तरयोः सवनमुखीये॥ गायत्र्याविति शोचिष्ठ हविर्मेधी
दितीयावाचार्याणां॥ द्विरात्रप्रभृतिषु हीनेषु॥ प्राकृ उहे न्यू तत्र समुत्तमसमेकाहिकमि
ति॥ राणायनीपुत्रः सर्वोण्पा हीनिकानीति क्रियान्नपद्योहीनेकाह समासं तुलामकायन
॥ ऐ॥ त्र्यावसानं प्रस्तावं तल्लक्षणमचिनाग्यानां॥ रवउरद्वारः पूर्वैवारवंतीयेतथैवाज
न्हेति॥ कार्णश्रवसा जिगमुम्नपाणां रापदं वाजिगप्रभृतीनां ऽ स्तोमानं तद्वात्रीयावयोर
न्यस्त्वनोतन्नस्य वाग्वाधेरा उकारस्थावने षोडशाद्वरोनानन्दस्य तथाणोश्रृंग संज्ञयो
यीयरात्र्यां दिवोदासं ऽ पद्रि ऽ वादद्वनरूपन स्पारेचतस्य सर्वेषामोकारेणोझेयादि
नेपृष्ठमाद्वरलोप उ धमनेजघ्यालोप ऽ झांडिन्य: स्वरादिषु तमेव स्वरमोकारीकुर्या
दागं तु मोकारं व्यंजनादिषु सर्वत्र त्रे वागं उरध्यामदयत्न सव्यस्त्न सविलंबितमनेहलान॥

४९

मुरसिप्रतिष्ठितमदंताबातिन ३ ग्राह्यमुद्गारयन्तुज्ञायेदितिधानंजय्यः प्रत्यद्रपसोद्व।

ल्लिप्रविरंन्यस्तोदात्तंलक्षणानांयेनम ३ स्वारेतंकुर्यात्सर्वंतुलब्धीयमामात्रालोपेनप्रदादिः

प्रतिहारस्त्वान ३ मर्वत्रपदानिद्विशाखोन्नमप्रदेसंख्याविज्ञायेचाक्षराधिकारोंतः प्रति

हार ३ ं स्तोन्नानप्रतिहर्त्तोब्रूयात् हुंहुंज्ञा हिंकाव्यवेतानष्टाक्षरपदान्तमात्रांचवार्य

न्यत्रपङ्क्तिः न्यस्तस्मिन्नाय्यसमाज्ञापदांतमविशेषेणोपोन्नमात्यदत्स्वतीयान्व॥१०॥

एषन्यायोनादिशा। सोमेधस्याणीयवयो। ङ्गेषन्नम्यपावमानस्यनिधनस्यभाग?

यवस्येतेषामुपरिष्टात्प्रतिहारास्योज्ञातास्तोन्नंब्रूयात्। न्याय्यप्रतिहाराणामिडासंद्धास

सू २ श्रुस्तक्रौञ्चस्वरवार्षाहरस्वारक्रोशानांगौरांगिरसेष्यमाम्नोन्यासवत्तश्च। क्रोशस्या

ग्निमीयामस्येतेषांपुरस्तात्प्रतिहर्त्तोमि ७ हितमार्षेन ३ ज्ञाकलंचाज्जदावयैः स्वार ३

३

सोमित्रं पद निधने का एवारोहितं ल्ली ये यो का स्थ मो पर्सो नामुत्तरे यो भ्रजयं तो धम
माध्याकार णिधनं का एवं यो का स्क रं तिरश्चो न निधनमाया स्योमिं इस्य पञ्चो वेस्म व मुत्तर ८ स्न
फं प्र म ७ हि ष्टीयं ही ह्वे यो कलमांधागा वं हे ह दा ये य ८ स्या व श्चत्रे ञो के तेषां हि श्रुत स्ता स्ता
स्तो यो का श्च यो पूर्वस्य स्या वा श्चत्रे शो कयोः पदां ता स्ता न स्तु स्या वा श्च स्यो का रा हि स्व ती
य स्त तुर्थी स्या प्रा एधिं का रा हि ञो वि ञी ये हिं का रा दि र्वा पंचम षष्ठा स्यां ॥ १२॥ श्लो का ना
मिधे ह्वि प्रतिहार प्रथम न व मा स्या ७ श्लो कस्य पदां तस्य त्रुत्र र्तिः पूर्वो ना मिधस्य तत्र ति
र त्वा मध्या मे स्त न्ने र एक प्रतिहारं वो त्तरेण स्ता मा व स्तू पयो र्गायत्र्या म्नोः पदांतो ह्वा स्यां
नास्व त्त लिं स्त न्न रस्या इतीयेद – येन पादेन यज्ञा यज्ञाय निधने स्तो ह वि ष श्वा यं ती ५०
य व स्तू णसाम हे ग तां ज स्मां द ञा ते षां पूर्व योः सर्वे पदं हे र पुन स्त का स्या हि ग ते पदां

२२

50

तउपोत्तमस्यपदस्य।प्रदादिरंजमोविशोविशीयप्रकृतीनां।वानवानामुत्तमस्यपदस्या
दो।ह्वह्वाइकारांतोविशोविशीयेस्त्रायंतीयवर्म्मणसामन्नोरन्त्यामादिवींमदव्य६ःस्वार
६ःमाक्रमस्थपाद्योहं।निधनकामं६ःमन्त्रासाह्रीयंकाद्वीवर्त्तंग्यावनंगायत्रीसामोशनंनि
धनवर्देष्मवाहं।।तेषांपंचमषष्ठेविकल्पेतेन्यायेनविकल्पेतन्यायेन।।१।।षष्ठः
प्रपाठकः।।गृ६ःसोमेधंमाधुह्वंदसंमोदल६ःमौस्त्रवमसुन्वेरंवार्त्रेउवैमृषतोरैवतः
कोक्षमोस्मिहमातीषादीयंक्रोशमोकोनिधन६ःस्वार६ःसाममराज्ञंमामृतमोस्मिहमाद्वा
र६ःमुज्ञान६ःहारिवर्णं६ःमांवन्नेजागतंवर्म्मणसाममनृत्तांधेनुस्त्रौमतंतेषांवर्वायन्त्या
मोगृहंस्यान्त्यामादिन्मृन्नरेषांत्रयाणामुत्तमानिस्त्रौश्रवमस्तोनन्यष्टावावार्त्रेउरेष्टवैयो
श्चन्यायायामध्यमंवचनंमृष्टन्नेमध्यमान्मृन्नरेषांपंचानांप्रावान्त्यामाउत्तमानिकोसप्र

कू

३८

थमानिवामामराजस्यमपुरस्तात्क्रोन्नः छन्दः पंचमप्रस्नृत्तीनिमाम्नत्तश्राम्बुरथंतरयोःपं
वत्वोदन्वत्तिवान्यामवत्सन्नमेउपदंतस्तस्यादैवाहउन्नयत्तस्तोन्नेद्वतीयंवैनीषिनोविक
॥॥॥ श्रात्कैपारश्रैवेगायत्रीमामनोदेवातिष्णंगोष्टुन्ड्ओरवंहिहिंकारंवामदेव्यमेका
रांतप्रस्तावंविषष्ठमरंण्येगेय६ःश्राकुरवर्म६मोत्तरंबाहृद्विरथायोवाजीयेस्वारमैधवा
हंगोष्टंगद६ःहारायणकौल्मलवर्हिपजनित्रमुत्तरंवितहव्यमिदवद्वामदेव्यंप्रतीवीने
ॐकाशीतंविस्मवंहृवं६ःश्रेपत६ःसंजयंतिषा६ःछंडस्तोनावुत्तमयोःप्रथमद्वतीययो
म्नन्नयतःस्तोत्नोप्रागौकारांतप्रथमेहिंकारान्नतीयेप्रतिहारेपर्वस्तोत्रीयेशाक्वरव
र्णस्पहकारांतएध्यवाहस्तोन्नःसर्वेवाप्रागोवायास्विष्टत्रेपुपोम्नमज्ञेवोकाराज
नित्रमहवोवयापोम्नमज्ञेगोष्टंगहारायणकौल्मलवर्हिपवितहव्यानांवापदे

वो

५१

तोद्वात्त्यां पूर्वयोश्च तुर्लिर्मन्द्रनरयोः पुरस्तात्क्षोभनः कौल्मलवर्द्धिषमयः ॥१२॥ सप्तवार
वं तीये पूर्वस्मिन्ऽस्त्रियांत्रीणि पदांतकार्णं श्रवसंवेतं पञ्चं तोरश्रवसमुत्तरऽश्रुध्यमु
हऽश्रापुत्रः शार्करं तेषामष्टोपञ्चातोरश्रवमयोर्द्वीनि पदांतस्तुधास्य नककुस्तुत
स्यगायत्रीष्टुच चारिषोडशं हह तीष्टुन दंवदंतीनामितिदशमध्यमस्यपरस्यान्त्यामः उ४
शाकारन्याख्यावावायोरत्निकंहः स्वारंकावंमोमन्द्रलयमोषानषपावास्तु तेष्टुनोश्नो
षड्जागतऽ सोमृत्तामकार्त्तयश्राऽ स्वरं पयोर्निधनमूर्त्तः शार्करायणवापञ्चे तेषामुपो ५८
उ त्तमं पदं पुरस्तात्क्षोभनात्तमानां त्रयाणां मध्यतिहारापथमास्तोत्रीयायणवापस्त्वयोः पंच
नावादिति उत्तमे पदे चत्वारि विखानसं पौमन्द्रहन्मनमुर्हृशीयमाकारणिधनं वाद्यामा ६८
मातषामुत्तमं पदं प्रागन्त्यामादस्यामेवा चत्वार्युत्तरयोः ॥१३॥ प्राक्त्यकोमामामेघातियं

न्या८

वारवंतीयमुत्तरमान्नीघ्नावेस्मिमानां निषेधस्त्रिणिधनेवाङ्गीमामायास्येदहु अफ्तमा
यर्वणा ६ रवत्यऐरमग्रेस्त्रिणिधनमुत्तेधनिषेधावेडहुं मा कमश्चूदैर्घश्रवमंदाशस्य
त्यग्रामेगेयः ३पनस्तो ति द्विप्रतिहाराणि मध्यमयोः पदयोः शाक्यमामसेध्यातिथयोः प
दांतो द्वान्यांत्र उत्तिर्विकाराघातोस्तोनौवारवंतीयेसत्रसर्न्निर्विकप्रतिहारं प्राणिगे
हायात्रैंकारादिर्विकेन पदांतो न्याय्यो वा ७ वयोश्च वारवंतीयस्य द्विपदासु समानां
६ स्तोनेवचावादि द्वे उत्तमां द्विएकमित्येकपदायामुत्तरयोः पदयोरुत्तरेषां द्वे द्वे उप
णामान्नीश वध्नंतीनां च वारिवास्मिमानां निषेधस्य वाङ्ग्मामन्न श्रुत्तरस्तनास्तोना वाय
वेणास्यतत्यच्छ्रतीनांच वार्पंष्ट्रोवादाशस्यच्चे द्वे वैवानरणेकप्रतिहार त्तीयपंर
मान्त्यांपदान्या ६ श्येनेच उर्धवर्ष्यौवां पदयोर्द्वं पदयोर्द्वे ॥ १४ ॥ द्वयकस्तोत्रापासु

उ

तेर

पर

प्रतिहारा: मंतत्तेनस्त्वयस्त्वयकधः सुमहानाम्नीनां तथास्वराश्च नित्य रवस्नातीषंगये
हुँ हे सर्वेषा ७ षड्वा ६ शाकरोत्तमेषुमहानाम्नीनां ६ षष्ठमध्यामेषु मध्यमंवत्र्नं ६
स्तोत्तिकं पुरीषेषु प्रतिहाराण्येकेध्यामपुरीषाणि ता मां प्रथमद्वितीयपदे द्विपदास्त्री
णि शाकराणि धमत्वर्वक्ष ऊधस्त्रछाक्रं पुम्रुषस्त्री णि शाकराण्यध्यासेति पदान्यन्त
मात्र्द्व्यधमसमाद्विपदासुपस्ताव: शाक्वरप्रथमेषुध्यमसपुरीषेषु चन्नामेनोक: पदंते
यज्ञायज्ञीये दिवस्त्वाने वैरूपेणारण्येगेयः श्रेपनः पाश्चुरश्मसमद्विदूरयिषेति सामुन्न
रेषु पदेषु द्वि दि एवं वेयोश्वथावारित्रगायुंनरयोक्त न्नयत: स्तोत्ता: पाथुरश्मस्य दिवत्ताय
दं दिवत्तापदमितिवैरूपे निधनानि प्रकशिष्ठमत्या: स्तोत्ते: प्रतिहारएकादशामे
उदिवोदासेमसमाष्टमा भ्यामन्यामेवेकउन्नस्यनवमदशमाभ्यांवेश्वमनसस्यत

थाद्वस्म स्त्रिम्रुक्तान्यां उत्तरस्यां सदृशगीतिषु सर्वेषु पदेषु टग्यक्यदानि न जेरन्ध्रत्यंता
दनाद्विदो। षोषमुद्धाताताति विनागपान्याद्यं तस्तुब्धषुपदायपदायस्तोत्नतत्यायः पदं ब्रूया
त्तथानुपदं ॐ स्तुष्वेषु ॥५॥ ऊर्ध्वं उप्रथमात्पदात् सं न्नतिनः प्राक् उत्तर्यात्पदात्स्तोत्रेः प्रतिहा
रो निधनानि पदानक्षपायसदृशाः स्तानां ताप्येषां तानि स्तोत्र विनागपानि तवटतीयात्येव
पदायप्रतिहर्तृस्तोत्रे नेडुपाय वंतः स्तोत्ताष्टक टष मध्याद्विवतामनुवर्षन मध्यत्रा करस्याता
सां नानास्तोत्र त्यदज्यो गायत्री सामसु विनागपष्टन मं व्यावर्गोॐ विष्णुप्रतिहरेद्वि
निधने जय्यः सर्वेणैव पाद्वने ति शांडिल्यायनः। स्त्रिम्रुक्तां स्तोत्रां छुकि यष्व वडगृयुर
न्यत्र निधनेस्तोमदा दिवाकीर्त्यस्य प्रास्ता विके द्विवात्त विपरिहरेत् नस्यात्मास्तोत्र विना
ग्पः। प्रथमाप्येवानुगानायप्रस्तोता प्रस्तुयादा। त्मनेचेत्तरापयनुगानान्फऊातेव

सोमधर्मेणानुसृत्य हरेयुर्यानि पुरस्तादात्मन ईलन २

ब्रूयात्तेषां निधनेष्वेन मन्त्रेप्ययातायामुत्तमानि वात्रीण्यनुगानानि । प्रत्याहृत्येतरैः सहा
त्मपदैन्यः स्तानि समूळ्हानि त्वादोयान्समूढं तानि समूळ्हानि त्वां ते । पर्यायादि पर्यायांतं योवी
नामत निधने दशमस्य पदस्योपायमुज्ञाति वब्रूया । सर्वाणि राजने त्रिष्कानि पंचस्ववा
ब्रूयुस्तस्यानुपदं ६ स्तानाः पदेन प्रस्तावस्तृतीयेन पादेन तु स्तावास्तोत्रेण प्रतिहारो
विनागं नातत्र देवतान्योयद्यदनं तत्तरं पूर्वं पदं तेन समाहेनाब्रूयुर्व्यवस्तोत्रेण त्यददेवत
मित्येके यथाधीतं वा ॥ ६ ॥ निधनानि पदानि पदस्तोत्रेषु तत्थेडास्तेष्यो नानास्तोत्रेषु त्रि
ष्वप्रथमेष्यः प्रस्तोता त्रिष्य एव समन्नमपश्चत्तिस्यः प्रतिहर्त्तोर्ध्वं पदं निधनमिडा व्याव तत्तु
सर्वमग्न्यवेतेषु वत्तुर्थस्य प्रथमः पादस्त्वक्षराणि च त्वारि निधनानि तथा द्वितीयो हि ती
योत्तमौ वा द्विधंवत्तुर र्द्धरणाद्ध तराव विनाज्या वाष्टमैः स्तोत्रैः प्रथमस्य नवमैर्मध्यम

योर्हिंशामेरुत्तमस्यनवमेर्वैलांदस्योत्तमेत्तुगानेषड्विनाग्यानीतराणिप्रथमंवाविनागपं
तत्रोत्तमस्यस्तोत्तमस्यमध्यमेनवत्तनेत्नेकादशादेर्वैतमस्याष्टमेस्तोत्नेत्नेङ्ःश्रेयसो
ःपंरमेश्चयदिद्विप्रतिहारेपंवारशःस्तोत्नविनागपधर्मविधर्म्मणीद्विपदाकारंवातयो
र्हिंशामेनस्तोत्नेनप्रतिहारावीरःषष्ठेनवयदिद्विप्रतिहारपदांतत्राणिसौहविषेपदादे
वामध्यमंवत्तनं६ःस्ववैनिधनेसोहविषविनागपंवामध्यममेवत्तनं७रस्तोत्नंविरा
जस्यतस्यपदांता८ःश्वत्रस्यास्ययुस्त्रिर्वीतथाचा उर्ष्णिकस्यवाक्षप्रस्यमाधिस्त्वविनागपानासु
त्नमेपदेष्वागुपायात्तडुष्यावर्गवस्त्वष्टसुवायथावामदव्यकोशेपूर्वैणाम्यावर्णाणप्रतिहा
रदितिधातंजग्या उत्तरेणतिशांडिल्यायनः।प्रातिहारिकामवगीतांप्रतिहारोविछंदसे
ष्वथपदादानोर्हां।प्रतिहारादाकारणाद्दशातत्तिधानंजग्यः॥७॥प्रत्यवेतस्वराणांउप्रत्य

३३

स्तो ५

५४

हस्तीया। यथा कालेयस्यानका ३ ३ ३ ३ हरियां ३ यथा वत्सस्य मयो ३ ३ ३ ३ वा उकारेण प्रत्ययेवेत
स्वराणां मादृदीति तिरोतमो। यथाम्नाय ६ शांडिल्य ह्ह्कार ह्डाथकारो गीतं च निधनस्व
र ६ ह्रीषीस्वरं वह्वक्षरं। देवताश्वारण्येगायेष्वाता त्यं तः साम निधनानि वाक्ये स्वानां तोनं
तरः स्वरस्ता ह ह्ः सप्ताचाकारः। स्वरितं वार्षिकं वा। ह ह्ं पूर्वेषां ३ याणं। यथा रेवत्यस्वाप्सा
मा। योधमजयं दार्ढ्यकृतमाथर्वणमांधीगवमिह्वद्वामदग्यो। तेन्यो यन्निगदह्वेच्यनंतरामावि
कं तेन मह्रोपेयुरनादेश्रोतुरीषेष्वार्षिकं प्रस्तावाक्रोंचे परिस्वारह्ह्वद्वामह्हव्यो। परावि
ह्कारो। निषेधे वा नो विरोधने वाष्ट्रीमान्नकपयृहादीनीलां। दानुगानन्टतीया। ह्हाकार
विकल्प। स्त्रातीषादीयेव। मध्ये निधने पोन्कमीढ। मध्ये निधनं नाष्टा ६ श्रामदो विशीयार्के
उष्ठेष्ठुचोकारादिमिडा ६ सर्वं उपेयुस्तानिप्रतीचीनो डानिडकारं वन्यामुगोतमह्डेति

नंजप्या । दकारांतं विवोपाय ॥६॥ संप्रगायंति क्रमा एवं नः स्रक्ष्वेडो । येतानविष्यतीति । प्रत्यक्ष ज्ञात
स्तुष्ट्वेषां तथो ज्ञातान्भवति ॥७॥ प्रगाथेषु बृहद्रथंतरयो । यज्ञायज्ञीयस्य वानादशाक
क्रुन्नावृत्तरे तयोर्द्वयोः स्वरः प्रस्तावः सर्वत्रारवेषु व स्वरम ॥८॥ संगेन प्रथमायां उत्तमस्मद्व
रं मध्यमायाश्च प्रथममेवमेवापरे हि तीयोत्तमयोः प्रस्तावप्रतिहारनिधनानाम स्वरपरि
माणं ॥९॥ सर्वत्र । यथा यो निविकोर्षि हितु दमेघना । हाशो । यस्याधिक मुद्दानानुदात्तं । तदयू
ढमथयस्यमात्रामिकं तस्मात् माढंयथा पिघाल्लस्या त्रयोर्थ्या २३ विद २३ समा २३ स्तुजी
२२ दिति धानं जय्यस्व एयूढं यथा विद २३ ॥ समस्तुजी २३ ॥ दिति शांडिल्यस्तत्त्रा मा
ढामूतात्स्वरेषु पादेषु स्वलोपधि ॥६॥ शांडिल्या । यथा एन स्विणिधनस्या ३ स्तू २ पे २३२३ ५५
गा ३ मा २ न्ना नि रा २३२ ३ वा २३२ त्रा २३२३ द्वा ३:४ सो २ मा २ हा २३२२ या २ नि

वा२३४३उवा२३४३ष्वा१२३४३दा३स्तदहृश्मधा३नुपधिप्मनंजय्यत्र्या३शा३न३पो२३३
३णा३मा३शान्नान्तिवा२३४३उवा२३४३दा१२३१११:४।सो३मो३ऊ२३४३श्व३न्तिरा
२३४३दा१२३१११स्तत्यदमधा३पा३स्यानुष्टुप्सुद्वितीयपदं द्विधंप्लूहे यथ षन्नस्य३शा
के३स्यच३उ३रक्षा३खा३स्तृतीयं।यथामेलति नो द्विहृतीषष्ठालं वृत्तरक्षरं वायाना
यान्तस्न्यामेनान्यछंदः संपते।यथा गोरा।वित्ता दलो।कोसे विकउन्नविस्वानमेत
दाषत्रेष्टुणो तम।मा द्वौगवावन्न्यासं।मश्राकोगार्ग्यौन्न्यासंमश्राकोगार्ग्यौन्न्यासं।ए
कपास्त्वानेषु न्यानि निधनानि।स्वरानादेशात तथा स्वराणि स्फारिडाचानादेशाध्यद्वौ
वधा द्वौपानामोत्पत्तिकः।स्वरः स्वःकाशीते दिवोदासस्मुत्नान योश्रुस्वः पृष्ठे वयूर्वे
उत्तरइति।गोतमधानंजय्या वोपगवयोस्थामथा कावाकामंउनानानिचराणीयेषु।वा

मथाथान्यत्रजागतस्यसोमस्मान्त्रंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणा२३॥ःसूर्यंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणा२
३॥१॥वज्रिन्त्सुवज्री२३॥१॥निंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणा२३॥ःसूर्यंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणो२३॥वज्रि
न्त्सुवज्री२३॥१॥नितिवंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणाःसूर्यंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणा२३॥१॥वज्रिन्त्सुवज्री
२३॥१॥नितिवंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणाःसूर्यंइंद्रवर्द्धस्व६रमृणोवज्रिन्त्सुवज्री२२३॥१॥नि
तिवाकान्तंयशिवयोविकल्यादयित्रयि३२हे२२दायिनवे२३हे२२दयिनचेहं२३॥१॥
एवमेवोत्तरस्मिन्निधनेगायत्रस्यपदेनप्रस्तावःसर्वत्राष्टाक्षरणेतिधनंजय्यास्तथा
पुराणंतांडंतस्यनिदर्शनार्थंगानंगायत्रीष्टपास्मेगायत्तानरो२मितिधनंजय्याउपा
स्मेगायतानरो२इतिशांडिल्याउपास्मेगायतानरा३इत्येकेशाष्टमुद्रानामनमाउ
स्वन्तकिमोकारंतथास्वरंवाचागायेत्पाउवमानायेंदा३वा३३इत्येकाहृदन्तिदिवा६इ

याऽ३इत्यपराह्वाऽ३तइत्यपराह्वर्ग्वावर्गा वचनहीं विति धनंजय्यो मध्यमायामाहेति। द्वे
स्नानो कुर्यान्नावचनहीं विति गौतमो निदेवाः इयाऽ३३३इति॥ ज्यायस्मिंश्छंदसि
च्छंदसि प्रथमायामाहेत्यावपेडन्नमंपदः ग्रीष्ठाष्ठाद्धरमिति धनंजय्यः हुं ऽरेतस्या
याद्यद्धरं शीर्ष्णा हिंकारं ब्रूयाद्धुऽ३वाऽ३३इति तऽरेतस्यायांप्रति हन्नीमनसा ध्यायेन्न
परास्विति गौतमः परास्वाविति धनंजय्यः शाण्डिल्यो रथंतरवर्ष्माघोषवद्वार्षहराण्यनिष्टोभे
न्नाऽइति शांडिल्यो नन्नऽइति धनंजय्यः स्वह्वरं वा निष्टोभेन्तस्यप्रथमः हुंद्वरं तु ममिति
ऊंऽ३३इति हिंकारो द्वादशाद्धराण्यनिष्टोभेदतुष्टुप्सुनि सर्वेन्त्रच्चवारीति शांडिल्यो यथ
र्ज्ञं चांतं ब्रूयाद्वाऽ३ताऽ३इवाऽ३यूऽ३इत्याकारं वा वार्यासंदीर्घं मत्यस्वारं इति धनंजय्यः
साऽ३तोऽ३वाऽ३॥ दातावाऽइति गौतमः दातो वा इत्येके कामानां निधनानां किं रि

छ्विकार्षं तुन मस्य द्व्यक्षरस्य स्थाने ऊर्या दितिगौतमो नि देवा ऽ इयन्नता ३२२३२३ इति वा सर्वां मृत्तूं ऽसमाप्याविकारेण सर्वं गावेतिधानं जग्यस्नान्याकारस्थाने प्रुस्फ निधनं वैनहिवो घांत स्तल क्षण चोदनात्वोत्पनिकः स्वरणिः स्तस्वरं तुनिधनं तस्य चोघातवर्णं विकारी यथा रथंतरस्य गायत्र्यस्नानि सर्वं त्रस्फ रनास्योत्पनि वा गायत्रस्य वहिष्यवामान इत्येक तद्धि विकारा नातिक्रामं तियथा रितस्या रथंतरवर्णं धुरां चसा मां तां बहिष्यवमान संप्य गस्तुतषां नकामसंयोगः ।।।।। गीति विकारो गायत्रस्य धुरः स्तोत्रीयानुरूपयोज्यो तिष्टो मस्याज्येषु च नानात्पत्रैरेतस्याया स्त्रिमद्रद्दला वीतिब्राह्मणं भवति पा ३२ वा ३२ माना यंदा ३ वा ३२३ गायत्रक्षत्तरा तस्या हि श्रद्ध त्वमशृयनी व्यति षजयतीति ब्राह्मणं भवति मध्यमस्य च पस्योऽमसुतम स्य च प्रथमममा ३ ण्वीणो त्र शिश्रा ३ दे ३ श्रा आसु वं दे वायदा २

५८

३३३३त्रिष्टुब्भुन्नरातांबलवद्दिवोरमेवगायतीतिब्राह्मणंभवतिशां३३जा३३ना३३य
ग्रामावीरत्ता३इशा३ठरा३जा१३नो३३षा३मा३३३३३३उन्नमाईह्वेत्र्यञ्हरेघोतयतीतिब्रा
ह्मणंभवतिपेऊर्ध्वंहिंकारास्तेनिर्ब्रूयादितिगौतमःषाधाइतिधानंजय्योजगत्फन्नरात
स्याश्ववारिरवार्यंक्षराणिनिकायन्निवगायत्याद्यादवान्योन्तरेन्यइतिब्राह्मणंभवतिपा३रि
ष्टोनं३३त्ता३स्यान्नपा३३सोमाष्टुका३३गा३३३३३३उन्नमाईचवार्यंक्षराणिघोतय
तीतिब्राह्मणंभवतिहुभुरस्त्नाहिंकारान्नथोपरिष्टादितिगौतमःसोमाःष्टुक्रौइतिधानं
जय्योनुष्टुब्भुन्नरातांनिनईनिचगायतीतिब्राह्मणंभवत्या३वाजंवाज्यक्रमी३३३३३९
सीदंत्तोवा३३३३३उतुषा३३३३३३निःक्तांचातिमक्तांचगायतीतिब्राह्मणंभवति॥१४॥
समस्तब्राह्मणंरांमन्याइतिगौतमस्त्विष्टब्रात्योर्ह्युक्षराणिनिराहेत्येतस्यांएवेतिधानंजय्य

५

शांडिल्यो तस्या द्वितीयं पदं निर्ब्रूयात् तृतीये वाक्षरे पंचमषष्ठे पंक्तिरुत्तरा तस्या इहे हु अक्षरे
उदासं गायत्या षड्जो स्वर उन्नाद इति ब्राह्मणं भवति संज्ञा ऊमानो ऊ दा ऊ द्वा ऊ का ऊ वा ऊ इ
ति धनं ज्यः कवाइ इति शांडिल्यः स दितिरेतस्या पा निधनं समिति गायत्र्याः स्वरि इति त्रिष्टु
नुइडे इति जगत्या वा गिरत्यनुष्टुभं स्तैषा मुक्तोत्यायः काम्यैः सामां ति नै द्वे हुव हि छ्यवमा
नास्फर्जे गती गायत्री त्रिष्टुवनुष्टुभ्नाविति एण गाज्यप्रथमामनुगायेन्न स्तु वाणं यण्याज्यगानं
गायत्री त्रिष्टुभो नौर्व्यतिक्रमं धनं ज्यो गायत्री मैत्रावरुणस्याज्यप्रथमायां होत्रु वितराज्ञा
दितस्त्वस्तुवाणं होतुराज्यगानं त्रिष्टुभ्नतत्त्वं गायत्री गीर्वातस्या एतद्वितीयायामृच्यनुष्टुभं
गायेदिति धनं ज्यो गायेदिति धानं ज्यः ॥ २ ॥ सप्तमः प्रपाठकः ॥ उदगयन पूर्वपक्षपु
ण्याहस्मं निपाते यज्ञकालो नादेशो मंख्या मात्रे वदक्षिणा गावो हिरण्यमिति जातरूपं

प्रतीयास्यथमायांपूर्वपक्षस्यदीक्षेतिकाहेन्योह्वद्धावानक्षत्रयोर्गतिषामेकांदीक्षानांदृष्टे
तिसत्रस्थूतस्तोपरिमितावातिसत्रपमदोज्योतिष्टोमस्योक्थानांमुत्तरेमोत्तरनामेधेत्रतिरा
त्रौतिगौतमोहत्तिगृहणादनियोगमितरेषांधानंजय्योविशेषाम्नानादितराण्यथतिरात्रइ
तिशांडिल्यस्तुध्यवोदनादाष्टादशंत्रयोविकल्पःस्यात्कामपतुक्थ्यंदेयोगानतिरात्रस्यम
न्यंतेमोत्तरनामेधप्रमाणाहतिस्वत्तुष्टुनाशंराच्यपायेनविधतिहृश्यतिचान्यत्रराच्यप
यानामेधंयथाग्निष्टस्यपंचाहेतस्यानुष्टुन्नःस्तोत्रीयस्याडुक्थांतिष्टुवेछंदसोतिरात्रेबृह
तिविनागास्वतंत्रस्यज्योतिष्टोमस्यसर्वसंस्थाविकल्पात्राग्निष्टोमस्यमुक्थ्यनातिरात्रस्यानतिरा
त्रस्यद्वादशशतंदक्षिणाशोत्राायुषोश्वविश्वजिदग्निजिद्धांयमान्यांयजमानःपूर्वोपपा
न्यांयजेततिधानंजय्योयुगपदितिशांडिल्योग्निजितोदक्षिणांदिव्ययजनर्दःस्याद्विश्वजित

त्रेतु क्थांतरइतरालीसिर

उत्तरं तत्प्रतिपन्नी शालास्यात्तन्न हिंजोपद्यंत वैदिकमाथयद्ध हिर्वघेकं तदनिजितः

पूर्वं पूर्वं कर्म संतिष्ठेत विश्वजित उत्तरं तयोः पृथक्सहस्रे दक्षिणाः कामं वप्रमान्यायि

जेत सहस्रमनिजिति दक्षिणाः श्रुता स्युः सहस्रं सर्ववेदसं वा विश्वजिति ॥ ३ ॥ तस्या

वृत्तृष्या कुर्वीत्य रोहिणी वत्सछवी प्रविधाय प्रमोक्रुर्यात्तं तज्जा ब्राह्मणेनारण्ये तिस्रो

वसतीत्फडुंबरवमेउडुंबरांश्चा खानि खनेयुः खनित्रेण जीवन्तीति पन्नेरखान्यं स्या

न्नेन जीवेद्धान्यान्नावेधान्यपात्रानिखाय ते म्हखानं जेवेडुन्नयतः सुदन्ते र्नवत्ती

ति विणावी कल्याणी ति शांडिल्यो याकाव तिधानजय्यो निषादेष्ठ तिस्रो वसतीतिया

स्युतो निषादग्रामस्य वमेत्रेषां कामममारण्यं तुंजीत तनेवा रद्धः श्यामाकं मार्गमिति ज

नति स्रो वसतीति राजन्य वं धुर्नुतो ब्राह्मणः समाजनद्दति शंडिलो विवाह्योजनः स

पा. वै.
दुंबर

५५

गोत्रः समानजनन्द्रतिधानंजय्याः प्रतीच्येज्ञोजनपदोजनोयत्रवसेत्समानजनश्रुति
शांडिल्यायनएतेधर्माः सर्वेवेदसदक्षिणाः ॥ सर्वेषांव्रतवस्तुसर्वे ब्रमावास्यायांद
क्षिणेवारवामावध्नीतसांवत्सरिकेन्त्योन्यथैत्रैतिगोतमः सहस्तुत्यालिः षडहानिसंवत्स
रादधिकानिलवोतिषोयुः समासेवासंवत्संत्सोविसत्वेष्टराजानंणोकेयुर्यथाजाति
त्रुप्रथमेपंचदशमात्रदीक्षिरंसर्वेत्रवायथाजात्यन्यत्रवेडुपेतमितिधानंजय्योत्रुपे
तेचेदपीतिशांडिल्यस्तिस्त्रउपसदेव्रतस्यैकाहिकस्यगोतमीयेनषड्हाद्वादशवातत्र
वत्सलेस्थूरथ॥ शतंचदघान्नथाग्निंचिन्वातेतधुर्यवेष्ठेनवस्तुवानायोज्ञात्रेतत्रोत्रुशः ॥ स
तहोत्रसर्वेभ्यः सहस्र॥ सर्ववेदसदक्षिणांवेतरच्छांडिल्य॥ सर्वेसाहस्राः पृथक्सहस्र
दक्षिणाः ॥ श ॥ माघः ॥ कृष्णपक्ष्यमाणोमहारात्रेप्रातराकृति॥ जुत्वाचक्रातर्विंशः ॥ माघः ॥ को

६

मा४

६०

नर

मइतिप्रागएवप्रदक्षिणयादितिधानंजन्योदीक्षाप्रभृतिसंघःसर्वेकुर्युःप्रथमद्वितीययो
श्रोनस्यचैकत्रिकंताःषड्गाघःऋडतिस्रोचिरक्षिमदर्वेगावेदिरितिप्रथमेयवोर्वेशाप
कास्याद्वाह्युर्वेरावाततएवसमुकर्त्तेवलउत्तरवेदिंकुर्युःस्वालवालीयूपोनवतीतिलि
गलेस्वायूपःस्पाकलापीवर्षोलनागेस्वातीतायांवेधववलायात्रीहिवलायांवायजेत
धानपात्रानुप्राप्तिसंभेयुर्द्रोणपात्राउत्तरवेदिःस्यान्मूतस्वस्वालनागात्रिवत्सःसं
उइतिवस्ऊत्रिवर्षस्यजानपदीविरक्सइतियोवातिस्रोधयेत्रिवर्षोवेवस्यात्सांव६ः
होतारंवहेयुरुदंचमनुजातारंप्रत्यंचमधूर्युंदक्षिणाब्रह्माणंपुरस्ताद्धात्रवमेयुरुत्तरे
न्यःसोमंप्रब्रूयुरश्वरण्येर्यागावेउक्ताब्राह्मणेनाध्यानस्थकुर्युरवविंजइतिसांडिल्य
न्याऽ६ःस्तुब्राह्मणाऽ६ःस्नानधनकद्वूतत्रेन्यःसोमंप्रब्रूयुरसोमपःक्रियायजातेतदं

मा५

६०

पञ्चवींशं इडायं विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम्येभ्यः सोमपेभ्य इति मन्त्री रहेत योरथा
न्नवंतीति मघोडंग्येन न्नीरेणदहत यः स्वर्णोः मक्स्न्नतो यन्नवतीतस्तु दिपातफेनोवातदा
ज्योतिमन्द्रेणुरस्युः स्युत एतस्य दक्षिणा तस्तु ऋत्वे दघा किं चिद्युतरेभ्यः ॥३॥ एते नैवोन्नरो
न्यारण्यातस्तस्याश्व एकविंशः प्रोदक्षिणामश्वो विविकरात्रीणाद्यहीनो नुक्रीस्तं गिरसश्चादि
त्येभ्यः श्वः सुत्यामितिष्या दत्तस्यकृयफन्तत्फन्तरमहः स्यादितिगोतमंस्तन्र्दस घः परिक्री
येतिह्यादित्यानाहनेतरानपरेद्यः क्रयणाद्यानुक्रीरित्यारण्योपवसथां तं पूर्वेमहः स्यादि
तिध्मानंजय्यः श्वः सुत्यामितिष्यारेतिश्वः क्रयं प्राक्रवनित्यन्नविष्यन्दूर्दसघः परिक्रीयत्ति
वप्रथमस्यमध्यस्तादर्शयतिघ्नहानवाश्नुजघन्यतरं गिरसोक्रीणंर्दः स्नस्मादनुक्रीरित्या
रवातस्याश्वएकप्रातत्तमोदक्षिणानामश्वावेतेनैको विश्वजिच्छिल्पोद्विरात्रीणस्य्यहीन

61

इति शांडिल्यो द्विरन्नं प्रथममहः क्रयप्रभृत्यपवर्गमर्थान्तं द्वितीयं ऽ सोऽत्यमुत्तमं तस्य दक्षिणा
यानानि पृथोस्माहं दद्यात्तस्मिन्न न पद्येयात्प्र निधाततमा निष्क्रः सर्वं वेदसनिर्मां दद्या
दिति धनंजप्यो विमितं ऽ श्यायनमारोहणमहानसो दासमिथुनौ ध्रनपल्यं ऽ शांवां धेनू
विति धेनूदिति । आश्रात्रीनानां यो धनं कुर्वानन्नूचाना नृविजो वृणीते तस्येन स्याहिताम
विति शांडिल्यो निर्वाता मुपात्रन निर्वाताः स्फस्ता सामाज्यं मंथ्य पे घन्वस्तं वा वह्वं देवा
वकुल्लाजा ताः स्फस्ना ऽ स्नु द्वयेऽनेऽकुर्युर्ये द्वाविदादिस्थंडिलं ऽ चावनन्ये अधिष
वणोऽहतिये नयानेन मृतं निर्वहेयुस्तस्य नृन्थ्ये च घिषवणफलके कुर्युः रवरवालायू
षः स्फ्या गोलोहितो ऽश्माणा लोहित वासमसो निर्वांता नृविजः प्रचरेयुर्म्नपोतप र्तषा कृत्य
धन्वानः पवमाने रथंतरं करोतीति हृहत्यामकर्जीनां ऽ स्थाने स्याद्व्यंतद्वि वाई ना

धा २
८१

नाऽऽस्थानमेवं वट्टचेनवत्यविप्रतिषेधेनेतरेषामनुकल्पयेदित्यपरमेवमल्पीया
न्विकारस्तत्रपंचमंगार्हतमाहदक्षोमवशेनत्तित पोन्मङ्गऽस्यात्त्राच्यावधऽह्यस्मि
ह्वात्सणंदर्शयेंश्चेर्घतिषेधेषुरथंतरस्योन्तरयोर्द्विपादस्यान्तामित्याचार्या एवऽस्मुप
गृच्यो न्नवंतीतिकऊनावितिगौतमोनाहवित्रिमितस्तोमस्यदर्शयतीतिस्त्रवंब्रह्ममामक
वंक्षेतमस्तुकुर्याद्वृतिर्ह्येतस्मिंस्थानेपौवैपावमानीनांनविधात्तनवतवदक्षिण
इतिनवर्वर्गान्यथोक्ताहंदघाकाण्रवोरक्तंटबंडानांतासामपिदक्षिणावलायांलाहि
तंज्ञनयेयुरेकविकिसघःमवंकुर्युरेकदीलक्ष्फपमकइतिगौतमस्तस्यगायत्रपार्श्वम
नैवोयामन्वितिपुरोजित्यामितिशांडिल्यस्तस्याःसमनुन्येयोवस्तूनामित्येतामध्येकुर्यात्त्र
वीमनुप्रदिशंयातिविकितदित्येतस्यामुद्दर्शयंकुर्यादुद्धृत्यगायत्रपार्श्वमितिलाम

कायनस्त्रिकं बहिष्पवमानं स्यादिति धानंजय्यः पंचीमध्यंदिनः मस्यार्नवएकोनीतरा
णीति पवमानास्थहोत्रषामाणि वत्रिकाण्येकोनीतराणीति चउमन्तरसंपन्नो हेहेत्रिकप
विनी प्रत्यवरोहेणानस्यचहषष्टेऽशतं दक्षिणा।।।।। व्रात्यस्तोमैर्यक्ष्यमाणाः एष्यग्नीनाधं
युयज्ञोपकरणानि त्वष्टाय एषामध्ययने ऽतिक्रांतितमः स्यादनिजनेनवा तद्धनाव पित्रा
गलान्नेनतमस्य गार्हपत्येदाक्षेरग्निद्धाऽस्यानुनदयेयुर्येकेचव्रात्याः संपादयेयुस्तेप्रथमे
नयजेरन्ब्राह्मणेनेतरउक्ताः स्त्रीविरादपेतप्रजननायेत वामनीवामेट्वायनिसकं निध
नमुपेयुरितीङ्इतिङ्ई ति घोताननिधनं निराकृत्य पङ्क्ते नवति व्रात्यानांधनुष्कोणानिष्ठुणा
व्रात्याः प्रसेधमानायंति सज्याकोडो विपथश्चफलकास्तीर्णो इतिप्रायरथो नास्तीर्णो विपथः
कं प्रमिश्रान्यामस्थाश्चत्तरान्यां युक्तस्यादिति शांडिल्योपान्यां कान्यां वाश्वान्यामश्वतरान्या

मि २

वितिधानं जय्यः स्नमश्रं वासहतिः स्नमकडु मिश्रमिति श्रा डिल्याः श्लुकं स्नम दद्रामिति
गौतमः स्नमश्चस्पेमन्यहतिधानं जय्याधात विकोह्यान्याम विन्यामेकेकः क्रीतः स्यात्तयो
ः पार्श्वमर्धं हितं स्नमवलद्धेश्च जिने स्यात्तां बलद्धमिति श्चेताख्याः रजतो निष्कमनूहय
ति विस्येततमर्वंगृहपतिराहरेत्त्रयस्त्रिंशतं वह्नित्रयस्त्रिंशतमिति श्रां डिल्यो बल्ल
कांता निदामदृषाणी तरेषामित्या विका निलोहित प्रमाणानिवसना निष्कद्वां मदूषाणीनि
दामदशा निष्फर्देशा रव्याहष्ममिति हेहे दामनीइति हि हिएकेकस्य वसनस्यदद्योस्यात्तं
हि हि उपानहा विति स्नमाः कर्णोन्यहतिशां डिल्यायाः काश्चेति धानं जय्या द्विषष्टिं हिता
न्यजिनानीति पूर्वा न्याम जिना न्यां व्याख्या नित्तद्येतरेषामेकेकस्याहरेत्त्रयस्त्रिंशं श
तं च त्रयस्त्रिंशतां त्रयस्त्रिंशतां गृहपतिमं त्रिमममायंतीति या ह तत्त्रयस्त्रिंशत्तत्र

ता २

६२

63

विस्योरथकर्त्रौ तेभ्यो व्रात्यधनानि ये व्रात्यचर्याया विरताः स्युः ब्रह्मबंधवे वा मागधदेशीयाय
यस्माए नहदद् इति तस्मिन्नेव मृजाना यन्तीति ह्याह व्रात्यस्तोमैरिष्ट्वा त्रैविद्यं वृत्तिं सममातिष्ठे
युस्तेषां तत ऊर्ध्वं हूनं जीता पित्रिताना कामं याजयेदिति।२। अग्निष्टुत्स्वनं दुत्हाम स्थानामग्ना
नामिति यथोक्तमार्दं दधाति तथा हिरण्यस्य कं विदर्थं महत्यो न प्राप्नुयाम्मति विदृतां प्रथमेन यज्ञ
ततस्य च उर्ध्वं गच्छन्यो दक्षिणा तेषामेकः श्णावः स्याद् ब्राह्मणाश्च राजानः शुरस्क वीरश्चारहह
स्पतिसवेन यज्ञेत तस्य प्रातःसवने सन्नेषु नाराशंसेषु एकादश दक्षिणा व्यादिशेद् विंश्या
नापाकुर्याद् दश श्वहाद्दश मध्यंदिने ता अन्वयीकृपाकरोत्येकादश तृतीयसवने ताश्च नवंध्या
वपायां ऽकृतायामपाकुर्यात् ता अन्यथेकादशैकादशशतानि सफः महस्राणि वानित्यस्त्वश्वो
मध्यंदिने यएनं शुरस्कु वींरनन्यस्मै तत्वदनिंतत ऊर्ध्वं तिष्ठवन्नेयेस्थपतिरिति विनंतत्वाव

न्नू

क्षीरहोमे नेष्टुर्म्योख्यातो दीक्षोपसदस्त्वस्यैकाहिकाः ॥७॥ सर्वस्वारेणायक्ष्यमाणो दी
क्षाप्रभृति प्रयुक्ततन्त्रः सौत्येऽहनि म्रियेयामिति प्रान्तर्वाद्भिः सर्वैश्च नक्षत्रैर्दयेनानपोन्य
वहारयेत्कर्त्वेगानुष्ठेवियेशोमसद्भिः सर्वैः सृज्यमार्जालीयसदेशोनिनयेत्सुत्यान्वित्व
पवमानेस्तूयमानअंडवर्यो दक्षिणाग्नावाहुतानि पथेन्द्रुमाजिनमुपस्तीर्य दक्षिणाविि
र्वस्वादवसंगच्छतात्तदवमृतयतत्त्वस्त्यैतंस्रतंयजमानं ऽ हविर्भिः सहर्जीषयन्तपावि
ष्यवनीयप्रवर्त्यप्रव्रजेयुरिति शांडिल्यः समापयेयुः स्त्रोषमिति धानंजय्यः समापयेयुः
स्विदिति शांडिल्यायनोत्तिष्ठेत्तूष्णीमजिनं प्रतिमुच्य यजमानं कुर्यादिन्द्रा ऽ ष्वन्नद्यै
हविर्जोयाजमानं कुर्युः सर्वे कृतो नक्षावलु क्रयुरिति धानंजय्यः सर्वं स्थिते हनि संवाहिन्
नीत्या संस्थगानि समाहरेयुः संवारिणं तीति प्रक्षालयेयुः संवानन्तश्चुरिति तक्रयुः संवाग्नि

६४

शातीति विवपेयुस्तस्यैव समवमृश्य ॥६॥ हुत्वा सोमोपनद्धानन प्रच्छाद्यानूवंध्यावपाया ॥६॥ कृत्वायां
दक्षिणो विघंतकेशश्मश्रूणि पस्थवा पर्येयुरनूवंध्यावोष ॥६॥ समाप्य मध्ये देवयजनस्य क्षितां
क्षिनुयुः पश्चाज्जार्हपत्यमुपदध्युः पुरस्तादाहवनीयं पश्चिमेनग्राहपत्यं दक्षिणतस्त्वाग्नी
ध्रीयं परिहरेयुस्तं दक्षिणाग्निरसं चितावाहितं यज्ञपात्रैः कल्पयेच्छिरसि कपालानि युनरा
स्मतोऽत्र धमनं वचमसं ललाटे प्राशित्रहरणं नासिकयोः स्रुचावास्ये हिरण्यमवधाय तस्त्र
रणी क्याजोर्मुखं ववपया प्रच्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवणीं तिरश्ची दक्षिणे पाणौ ग्रुहू ॥६॥ सव्ये उप
भृतं तथा चक्रौ बुरसि ध्रुवामुदरे पात्रीमुपस्थे कृष्णाजिनमन्तरेण सक्थ्यौ शम्याह्षड
पले यज्ञनादेस्थामो दक्षिणस्योरवम्यदक्षिणतत्रैलूखलमन्तु सक्थ्योमुसलं पादयोः श
र्प ॥६॥ सर्वाण्यन्नानानिष्टपदाजम्बं तिसखा सर्वैन्याग्निरुडपराजीस्तृणुयुः यथास्मिन्नस्यः

63

ममवक्ष्यंतीत्याहवनीयाद्धेत्प्रथममेयाद्ब्रह्मलोकमेष्यतीति विद्याद्यद्यपेत्याद्देवलोकंद
क्षिणाग्ने पितृलोकं चेत्पात्रेषुयत्नपात्रेषु विस्रंद्धदागः परिगायेनाकेसुपर्णमितिप्समनुदितेवे
षस्तेप्समन्त्र एवतीति शुच्चलिति गेमृडमहाद्रंकुञ्जमात्प्यतयोरन्यतरेणोषेवाह्नसर्वाहिता
ग्नीलांजीवेडेष्यजेतोदेवमानीययानोजनेन ततऊर्द्धमुमूर्षेदुब्रीतजिजीवेषेद
वितिधनंडायनस्य तताननंदक्षिणाफाल्गुन्यांपौर्णमास्यांवाउमौस्यान्यारन्नेतोकं
कालांतरंब्राह्मणोनपजनीयेहति विश्वदेवस्तुनाशीर्यस्यात्तास्तुनरंचवाङ्गणपघासि
कंपर्वएफत्नमङ्माकमेधानांद्वादशशातृञ्स्तुनाशीर्यस्यदक्षिणाःपंचाशदितर
षामस्कामेकेकाम्येदेः कस्याणोपह ग्रोदेवतानामधेयानिपरोदंक्तूयुस्वस्त्र
नामुपत्यक्रमस्वस्त्रानामुदेवशाद्वृङ्सर्वेत्ववर्जयेयुर्होतादेवोमहीमित्रस्यान्य

सौर्य

६५

तेहोतायज्ञेमहायज्ञस्येतिब्रूयुरिंडुरितिसोममसादिष्टादक्षिणाब्राह्मणानन्तरेन्यस्यक्ति
त्विद्धाद्धतपरेतस्यद्वादशादीक्षोपसद इतितिस्रउपसदोह्यत्तत्रतोन्नवतीतियथोसा
हंदीक्षासुप्राश्नीयाउत्तरेणोत्तरेणकांडेनोपेतीतिद्वयगुपसस्यंयुक्तिपर्वभिः प्रति
लोमैः प्राश्नीयादितिधानंजय्यएकांगुल्याद्यष्टकपर्वभिः सर्वानदेशाद्ध्याः समसामि
ताः स्फस्नेरनुलोमैरितिस्तोविदद्भिः प्रतिलोमैरितिशांडिल्यामन्तमुक्ताप्रसप
तीतिप्रस्वर्ज्ञतः सदोन्नद्धयिष्यंतस्यदेवमत्यानिर्वृन्युरियंभूमिरसावादित्यइति
यादेवताश्चमसेरिज्येरन्नस्तत्यौतवज्ञ्ञमंत्रान्वाहयुरितिशांडिल्याविकारेण
उनागाशाद्धमानाद्धसोमचममोदक्षिणेत्यनिष्ठतस्यस्थानेस्मिन्निचमसप्रमाणंतं
मध्यंदिनेसवनमुखीयैः सहोन्नयेयुर्जुहुयुश्चासम्यजतोदयइतिहिब्राह्मणांतंद

क्षिणावेलायां पूर्वेणाहवनीयमग्निहिरंतावद्दक्षिणानमदोहविर्द्धानानिहारवरि
र्वाक्पूर्वयाद्वारासदःप्रविशयेयुः सं ५ स्थितहन्यविषयःकिंचिद्दद्यात्॥ एणार्चादिशद
क्षिणाब्राह्मणेनहूणाशस्येतावंत्यष्टाविंशतिशतानिसमानानीतिप्रवस्याश्चतुर्विंशतिः॥
तिमानानांतावत्यष्टाविंशतिशतानिदद्याद्रुक्मोहोतुरितिनिष्कोनामालंकारस्तं
दद्यात्स्रगुद्गातुरितिहिरण्मयीस्याद्वैश्यपस्तोमेमघोडग्धेनपयस्तासोमंमिश्रंकुर्युःप्रा
तःसवनस्यतत्तनमध्यंदिनेदध्नातृतीयसवनेतस्यद्वादशशतंदक्षिणाःसहस्रंवा
यथाम्नायाःपंचशारदीयपशावश्चालम्भ्यंततोप्रस्तुतिसोमातिपवितंयाजयेदितियस्य
ह्यपापीयांस्याःसोमातिपवितइतिशांडिल्यायःसोमंपानाच्छर्द्द्येतविरिच्येतवा
तिष्ठन्तंतंजगत्स्तवेनवाहतारमसमानवजिघ्रेयुरच्छावाकस्तोत्रवणास्तुवानस्तयेयुस्स

६६

स्यं तस्य विजस्य मृत्सानवजिघ्रंति तानछावाकस्य स्तोत्र वनन्दयं तीतिह्याह वृ६ः सर्वै
ष्ठुमस्व नेष्ठ न्यन्नि मोमा ह्वुन्नयंतीति यान जिघ्रेयुस्तेष्वृवान्फ न्येयुः शतमानिरिंडुहं
तीति धेनुश्चातं दो यस्ता चिधं विन्नज्यं सोमं मिश्रं जयुर्यथा वेरूप स्तोमत स्यतद्वे धेनु
श्चातं दक्षिणास्ता उएव दक्षिणा इतिह्याह ॥१०॥ एं ब्राह्मणाराजानस्थपुरस्कुर्वीरंस्सव
जपेयेनयजेत तस्य पौर्णमास्यां दीक्षा त्रयो दश्यादीक्षाः सप्तदशावामावास्यायां द
क्षिवामामसमितिगौतमः संवत्सरमिति धानंजय्यः प्रथम एतकस्य मासस्य विचित्य स्यादिति
पार्श्वेकां सोमां ज्योतिष्टोमं तन्त्र कल्पयित्वा तेज्योतिष्टोमादिनिस्त्वद्यवाते संवत्स
रं पूर्वं पक्षेषु यजेत त्रयोदशो पूर्वपक्षे वाजपेयेनेष्टा तेरेवाह्वानेर परे६ संवत्स
रं तयथ्योग्स्माह दक्षिणाः स्यु राजसूयविधेन यजेतेति लामकायन क्षि त्यच दशोन्मा

७८

प

रोहणीयस्यस्थानेस्याद्वाजपेयोनिषदनीयपंचदश्यामिहक्रोशावनीयस्यस्थानेहिस्तुत्रय
स्त्रींज्योतिष्टोमोबृहस्पतिसवेनेवष्टुरस्ताडुपरिष्टाच्चपरियजेतत्तिधानंजयोमासमा
त्रेष्टुरस्ताज्योतिष्टोमेनतथोपरिष्टादितिशांडिल्यायनःप्रत्यवरोहणीयेनेवांततोयजे
ततनतरेषांकेनचिदितिगोतमःसदस्यसप्तदशान्हयग्रविज्ञोहणीततस्यदक्षिण
दामीनिष्करणहस्तियानगवांहस्त्यानांचस्थानाद्वसप्तदशैकैकस्यजातस्यसहस्रा
णिगवाश्वातानिवासप्तदशविवर्णावत्संकुम्भवाजपेयइत्यादक्षताततःसमष्टिवि
स्थ्याविनजेछ्रहत्तोवामध्यतःकारिन्योयेनरथेनाजिंधाविनमुझात्रेदद्यादासेदी
वमामन्नरणांयामत्तिष्ठिकत्राराहेवसनवमेसमकाण्डेहोत्रयुमिनामीनोनिषिचे ६७
तवसननमयीरघानाधर्यंविहिरण्यस्थालंमधुनःपूर्णांब्रह्मणेकर्ण्डसमस्थालवाहिरण्यत्र

पन्नसुमिमाने।।।।।।तस्मात्समानिदन्नूहन्निवर्त्तंवेत्स्यत्यवरोहणानिवादनेजघन्यत्र
ज्यार्ङ्समाद्याख्यतामिवजैयेदवाजपेययाजिनिर्यथावयसंवाजपेययाजिनः प्र
त्यवरोहणीयेनेष्ट्वानितानिव्रतानिचरेदितिलामकायनस्तस्यानिकल्याः प्रा
र्तनएववाजपेयएकिंचन्नृतीन्नघ्नन्नरांसमप्तदशात्रयस्त्रिंशांतांस्तोमामकल्प
येस्समयूपोनीकर्षिस्याचल्लात्ततस्योपयास्मेगायतत्तिवत्स्थिष्णुवमानंब्रह्मसामिवप्र
त्येतनेष्ट्वास्वर्गंलोकमाक्रमेतततश्मनंज्योज्योतिष्टोमोतिरात्रोषोडशिकोनृति
रात्रोवाषोडश्येमाङ्स्तस्यवहस्सप्तदशाङ्स्तोत्रङ्स्यातांचदशास्तोमङ्स्यासवनि
ष्टोमोवानप्यात्नीवर्तोब्रह्मसामामान्तुष्टुनिधनायत्नीयमनुकल्पयेद्बृहदग्निष्टोमसा
मपंचविंशांषष्ट्यानोब्रह्मसामामाङ्वाकसाममवाचत्रिवृंशमितवादतस्यविव

वृत्तस्त्रिंशानिष्टघान्यग्निष्टोमसामवमप्तदशमितरस्मिंस्तेषांकश्चनवाजपेयइतिगौत
मोयजमानस्थेनिर्नवाजपेयदक्षिणादद्यादितिदद्यादिति॥१॥अष्टमःप्रपाठकः
॥राजाराजसूयेनयजेतफाल्गुनीपक्षस्यप्रथमायांदीक्षेतान्यारोहणीयायज्योति
ष्टोमायतस्यैकादीक्षाद्वादश३शतंदक्षिणाःसंवत्सरादूर्ध्वमभिषेचनीयेनयजेत
तस्मिन्नेवकालेतस्यतस्यैवदीक्षाहिइतिगौतमःस्वथासत्यन्यारोहणीयस्यापिहि एका
न्यारोहणीयस्यतिस्रोभिषेचनीयस्येतिशाण्डिल्यस्तस्योदवसानीयंपरपक्षस्यदीक्षेत
तस्यदक्षिणाद्वात्रिंशतंमध्यतःकारिभ्यःसहस्राणिदद्यादेकैकस्मैषोडशाप्रस्ता
रमैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातृब्राह्मणाच्छंसिभ्यःस्त्राष्टहिंत्योष्टौप्रतिहर्तापोतनेष्टुच्छाव
केभ्यस्तासांत्रीणिन्यष्टवारिसुब्रह्मण्याग्नीध्रान्नेष्ट्यावस्तुझस्ताःपादिन्योवलान

स्त्री ५

स्यत्नातं तीर्थं विन्नानावहेयुस्त्रां जिनीयाद्दक्षिणा वलायामिष्टः ऽ स्यैभ्यो स्येन्नाऽ स्त्रएव
प्रत्याहरेयुर्विंपश्चराजन्निति तथां विन्नस्य द्वितीय मृ विस्योद्घाद्दशापपेयेनुपस्त्र सि
न्यस्तृतीय ऽ ज्ञोषं तन्त्य एव प्रत्यक्ष्ट जेङ्गामा न्न्यो पिद्घाङ्गाज्ञन्यास्नेस्फ स्तत कर्द्ध
मनन्निषेक्यास्त्रेनेद्धानमासाद्वन्हणमन्यवेयात् लक्ष्म विप्रणं लक्ष्मा जिनयादंवा
वद्ध्याहाराहीन्त्यामितउपानङ्घात्रजेत्कोन्याप्रत्यौव्रजेत्॥ तद्दीक्षितएव दशाहे
ततो दक्षापयेमयजेत तमस्य ब्राह्मणं द्वादशरमममन्नीयंतीति स्तु ब्रह्मण्य वक्तव्यो
उज्ञाट्टचममं न्नद्धयेयुः षड्द्वात्य एवमितरेषामकेकं यावता दशाहर्ये रन्यजमान
वममाद्न्याऽ स्त्रेदशाम्यर्हेहेशोपि द्विनित्यन्वाख्यायप्रमौयुरा दशमास्तुमूषादिति
ह्याहयत्वाब्राह्मणीमधिगद्धेयुर्व्राहिण्यैवान्यांमसंदशसंप्रश्चरयेयुरश्चमरं तस्थयतः स्मा

रयुर्स्तंविष्णिः सहधिष्ण्यानुपतिष्ठेरंस्त्रयुङ्गाउदितिस्वस्तितस्मेवहिष्पवमानं ६
हिरण्यस्रजविप्रुष्करांप्रतिमुञ्चदास्तावउपविश्याययजमानअदकोद्वादशपुष्करांया
मास्रजांस्यामुञ्चावहिष्पवमानेनयजमानायेवोदकोप्रत्फस्रजेदित्तस्याप्रतिमुञ्चया
सर्वमहः स्वाता ६ सएवहस्तप्रकाशावधधोदितिमोवर्णाधियोर्दिष्विगतेःधृति
प्रस्याद्याजतेस्तउः सव्यतोवामः पोउरितिकापीमग्र ६ स्याहूरासीतेष्टुवितिरोमीस्याहूय
णेनैवतरविज्ञातास्तस्यावस्तृणाद्दरस्यसंवसरंदवव्रतानिचरेदुन्मुञ्जीतनाम्ल
वमानोधवेतदंतानिरंलतयेनरवांद्युघृणिवाप्येत[illegible]केशान्वेपाप्रेवमर्मण्यकस्वल
य्यगारेस्मंविज्ञोदहरहः समिधआदध्यान्नानुयामंप्रविश्येन्नास्यावाह्मणागाहेतप
येरन्नश्वानांवनकेशा ६ स्विर्फेन्नातजनीदंतानप्रश्रवणानित्रास्रणामुपयत्नाखिचे

प्रतिष्ठ५

न७

स्या

नु

द्दु

प

यवता नत्रुक्षः ॥७॥ संवत्सराद्वर्ध्वं केशवपनीयाय दीक्षेत यस्मिन् काले निषेचनीयेन य
जेत तस्य पौर्णमास्याम तिरात्रो दशापेयेन स्थाय उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन्नेव केशवप
नीयेन यजतेति धानंजय्यः पौर्णमास्या एवा तिरात्रस्तस्य सहस्रं दक्षिणास्तस्या दर्वमा
नीय स्था निष्ठा पौर्णमासेन ह्ये हि द्विरात्राय दीक्षेतामावास्यायां पूर्वमहरिति शाण्डि की पौर्ण
मास्यामिति वेत्स्यपरं पक्षएव दीक्षेतानयो र्विचारयोर्यजनीय उत्तरमहर्व्यष्टकाया
मुत्तरमिति तत्ता मिस्त्र यथमास्त्रिस्रो व्यष्टका इत्याचक्षत उ नेवा पूर्वपक्षे स्यातां येएव
समानपक्षे पुण्याहनी स्यातां तयो रेव कार्यमिति ह्याहेति पूर्वेणाद क्षिणा व्याख्याता ॥
स्तयोः पृथक्सहस्रे दक्षिणा इति गौतम धानंजय्यो द्वे वसहस्रे केशवपनीयेन यथाक्र
त्वो वक्तार्यं निषेचनीये गौतम पंच धानंजय्या नित्यं व वलानां ज्ञातीनां विन्ना ॥३॥ राज्य

स्तस्मिन्नेव पूर्वपक्षे हे त्र स्य धृतिना यजेता व का राध्ये स्याद्दविद्यमाने यत्त उत्तरः पूर्वपक्षे

स्तस्मिं सो त्या शेष्ह तीयेन व्याख्याता रक्ष

हे ४

कविधं ज्ञातिवर्गान्यथोक्तं हृदं दध्यादिं इष्णवृषानणुरस्ताडुपरिष्टाद्वपरियजेतविराजि दश
वर्गान्यथोक्ता हृंदध्यात्स्रौ[?] येनउपश्रुनाउरस्ताडुपरिष्टाद्वपरियजेतविश्वादेवेनोपयादे
तस्यचतुर्विधं ज्ञा धं ज्ञातदक्षिणाः पूर्ववयस्काया वचान्याजयित्वोपनीपवात्तस्यः समा
वर्त्तस्तुनस्तोमेनएजनतस्यहादशामिथुनादक्षिणाइतिधनंजय्यः पुनः सधं स्वती
रथः पुनस्मक्ष्फत्तं धात्मूलं पुनर्धेनुः पुनर्वसम इतिशांडिल्यएतेषांयथोक्ता हृंदध्याद्
वृहोमयोरेकस्त्रुराणां पूर्वेस्मिन्यथोक्ता हृदध्याउन्नयेषामुत्तरस्मिन्नुद्दिष्टलक्षिज्ञामवि
प्रयोगेणयजेतताउनोमसाएवगौस्यानांवसंतचाहमामएनावंतरेणास्यस्मासेवा
संवत्सरोवानयोः पृथक्चतुर्विधं ज्ञातिवर्गान्यथोक्ता हृदध्यात्पृथक्चतुर्युजावस्थूरथाव
पवित्योक्तनयतः कौम्यकेवावोशताशः स्फारस्थाः शतक्रियोवाराजेतान्यांयजातेंध
तिः

७०

नंजय्योयः कः श्वापृथिविति कामइति शांडिल्य एकाहिकेन व्रतेनोक्त उपाययोग्नेः स्तोमयो
स्तयोः पृथक्त्वा चाविधान्याविनानि दक्षिणाः षड्वानि ष्कर्वस्यचक्रगेवान्यन्नरस्यपर्वेनाणं
हारद्राढ्यं शान्तं दक्षिणाः सहस्रं वर्षेन्ने विद्यमाने भुक्तिपर्याश्वथ्यपत्नाः स कः सांडाइतरेव
स्ततरावेश्यपर्यं विषः स्वभाजानः भुवस्त्कुर्वी नम गो सवेन यजेत महद्रस्पति मत्वनत्याख्या
तोपुतत्वस्य दक्षिणाः सखायोत्र्यातरोवायसंपादयेपुस्त्वमन्क्तस्तोमेन यजेरङ्खस्य दक्षि
णा यथारूपाः पंच शारदीये पशावश्यालन्त्वं ते तत्षापधोत्मा हं दक्यर्थेषां केषां विधानं ज
य्यः कुलदक्षिणा इंद्राग्न्योः कुलायः सहस्रमिंद्रस्तोमे राजसूरो हितो यजेयातामिंद्राग्न्यो
ः स्तोमेन गायत्रं समपन्ना दक्षिणा ब्राह्मणो दद्याज्जगत्तामं पन्ना राजा कामं ऋषिपृथग्यजेयातां
तयोरेवमेव दक्षिणा विधानान्यां पशुकामो यजेता निच्छन्चामोमसाथवर्णं वित्यायथर्व

स्तु

दी ४

णं पशुकामयन्ते कुर्यात्सोमसामानिवरतो बृहतीसम्पन्ना दक्षिणाः पशुकामस्येषुणा नि
वरतो व्याख्यातो संदंशे वज्रो वराजानं संदंशेनानिवारकनपदं वज्रेण राजानमनि
वरन्त्यात्यासमेनो प्रयुंजीत ज्योतिष्टोमेनैवांतवोयजेत शांत्यर्थः शांत्यर्थः ॥ ४ ॥ पौर्णमा
सीदीक्षामामाप्यवर्गात्रहीनास्तेषां ब्राह्मदशोपसदः पृष्ठ्यतिधानं नव्यएकविंशं ज्योहनि
यन्तपृष्ठं त्रिंशेवासुत्याम्फाद्यायेदीक्षाप्रतिक्रमः सर्वैतिरात्रोऽहीनाहितोत्रस्त्तयश्च
ह्र्गणाश्च ग्रमेधान्दंनोमहस्त्र दक्षिणाः प्राकृतरात्रयस्त्रन्तानां द्वयमपः सुत्यान्फ
द्य एनताः समर्धं सर्वैष्वहः सुत्यान्फद्य एनताः समर्धं सर्वैष्व सुतिविनाज्ञं दधात्समुमा
नुपपन्नाद्भुत्रमेहनि द्वयेष्वाश्वयुतमेकादशरात्रेदधानवनवपूर्वैष्वहः सुत्राता
निसहस्रेसुत्रमेत्रोर्याक्लिन्नजागर्नीकल्पेनरथंतरं बाहद्यंतमस्यस्थानेबार्हतंवाजेहृहह
ज्ञा।

७१

+ क्रु१

रथंतरीयेउत्र रहःपृष्ठे कालेयस्य स्तुवा रथंतरीयं तस्य स्थाने पूर्वेद्युः समं तस्य च कालेयं पार्थस्यै
वानंतएवगर्नोः पृष्ठेषु वैश्वजिता न्याज्यान्याज्यैभगर्न्नो कार्याः दितिधमतंजय्यः प्राष्ठिकान्य
क्राष्ठुन्यप्ते षुप्येवार्षेयकल्पेन न्नूतमितिश्वो विहृद्दिन्द्रौ तिष्टोमे वा त्रिरात्रे तिरिक्त
स्तोत्राण्यपादध्यात्षोडशमतीतिशांडिल्यस्त एवगर्नोः पृष्ठेषु यज्ञायज्ञीयं वहहृदंने
।।। त्रिरात्राणां प्रथमे हनि वषट्कारिन्यो दधाञ्जा वस्तु तिचछंदो गेन्यउत्तमे मध्यमड
तरेन्यशातमेकेकस्मे मध्यतः कोरिन्यो दधातयं वाशातमर्ह्हिनी न्यस्तृतीयेनीनां वि
ऽशतिपात्रेतथानेद्वे विऽशतमितरान्यामाग्नीध्रायचपादिनीनां नवान्नो त्रिदशत
रान्यामन्यूहं हृने त्वसमं दधाहृशमदस्यायप्रथमेहनि मप्रति द्वितीये विंशति हतीये
शादशार्षेयप्रवादिन्यायउक्तावात्मणेनानूवानोपवैयोरक्षोरनन्तवानउत्तमेद

३५+

शशात६ शिष्यंतत्ताव्रविद्यादवात्वसर्पकेन्योवामहस्वतमंमध्यमेहन्तिव्रत्मणत्र्याग्नी
चचस्त्रुक्कुं लम्६ ता हितमित्यस्यान्त्यपाणि दशकल्ला व्राह्मणो पंचाग्नीयेकामामत्यपा
कुर्वीततामन्ययागवानिक्षाय दक्षिणेस्याः कल्मोगो नामानिजपिवागोघ्वपिस्त्रजेतज्योति
ष्टोमविधिरनंतराम्नानाद्वादशाहन्तृतस्यस्यानिंलिंगदर्शनाद्व यथाहघ्वानं५नराम्ना
नाद्याहीनेकहादेनानाप्रकरणत्वादितानामानंतर्यसंबंधेनस्याद्वयोपहव्यन्नपै
र्येयो लिंगग्रहणंवान्यार्थेनयथाप्रघेहनिराकरणं॥ द्वा॥ शेषविधेः पुनराम्नानं तस्मिं
स्वतंत्रहीनरात्रिः स्याद विशेषणत्व हानेष्टचोघ्यातप्राकृतीचेवस्यादधिस्तत्याम्नानाद
विशेषचोदनाशेषेयथा चतुरवत्तमेत्तनोक्तमोंकारमध्यप्रत्याम्नानंवानारथंतरसमु
द्वयस्तुनानार्थंवात्मस्तावशांत्यर्थाहिवागुद्गीथादौकोंकारोवाकतुप्रवंमेवंयथार्थे

७२

प्रत्यासत्तिरुत्तरावाजघन्यविधेरावारा(त्)एकस्तोमेष्ठवेदत्रिरात्रेचस्वस्तोमारात्रिःस्यात्तथासं
धिमन्त्रयर्ऽस्यविकारेणावर्त्ततेपराञ्चश्चविवृत्तोन्यत्रसंधेर्नोपपद्यतेत्रिवृतातिरात्रेणेति
वविशेषचोदनावृत्त्यपेक्षावादेशोनविघातस्याषोडशंग्रहमऽरात्रिर्भमत्पर्योक्तःसं
धवावापोन्यासोवाब्राह्मणमाज्यदोहानामग्निमुपनिधास्तुवतइतिहोत्रहिंस्येऽग्निंधा
रयेयुःप्रथमेहनितियंमध्यंदिनस्थानयेयुःप्रातःसवनउत्तरयोरक्तोस्तोत्रवेलायामेनंप्र
ज्वलयेयुस्तमनुमंत्रयेताग्निरस्मिवैश्वानरोनमस्तोमामाहिंसीरिति॥७॥सहस्रपोष
काहोमःशबलीहोमंकुर्वीतनात्रिरात्रयाजीतिशांडिल्यस्त्रिरात्रोवाएतांप्रदापयतीति
ह्याहयःकश्चसहस्रपोषकामइतिधानंजय्योवमंतेप्रथमायांपूर्वपक्षस्यकेशश्मश्रूणि
वापयित्वाहतंवसनंपरिधायानंतर्हितस्थंडिलेद्वादशरात्रीरधःशयीततप्तंक्षीरंपिवे

नित्यान्याहितोस्याग्निरावसथेस्यानेन मन्त्रः सुहृदः प्रेष्यस्ततोनुप्रविशेदत्यव्याहारी चास्या
रद्दूरगामी द्वादश्यां उपकृष्य परिसमुह्याग्निं परिस्तीर्य्यौदुंबरश्चमस्याज्ञकश्चावोचत्तयात
ममस्नस्माद्दधिमधुमसर्पिरिति स्रुवेणास्रुचिष्ठायाद्वार्द्धं हृतमग्नेरुद्वा तं वातस्तु ऊर्ध्वा
ञ्चवलिमनुञ्जामीतिस्वाहाकारेणोत्तरार्द्धं स्रुचिषः शेषः स्यात्तं चमस्यानीय प्राग्नीयाप्र
वालयस्रुकस्नावोचमसं चनिदध्यान्न विवानुप्रहरेदिति शांडिल्यायनः प्राङ्गो दङ्मुयामा
त्रिःस्रुमध्यपवग्रामध्यमापश्चोनोप्युयात्तदरण्यं परेत्य दर्भस्तंबमालभ्यशावलिशबली
तित्रिः परमकोठे नकोझोघदन्यद्दुनोमर्हन्नाद्वाप्रतिवाश्यपेतममूर्द्धंकर्मेति विद्याद्द्व
मारतीयर्द्धं संवत्सरान्यामप्रतिवाश्यमाने स्ववीत तप्रमततश्चेत्र्याग इन्नोवाप्रतिवाश्य
तनश्चनाशामास्तीति विद्याद्द्वातीयं वाप्रतिवाश्यमाने स्रौतिवीमदेव्य शान्तिर्वामदे

७३

ष्ठं शांतिर्वामदेव्यं ॥ ५ ॥ राजाश्वमेधेन यजेत तस्योपायो यथा महाव्रते गौतमीयमुपसद
स्त्वस्या इति निक्वा दीक्षितवाश्वमुपभुंजेद्धुतं तच्चर्ममंडलमुल्को मूर्ध्न पर्यायो जनाद्वनसंपन्नं स्वमना
वेन्नेयं ततो द्विजाः संवत्सरं रक्षितारो राजेन्द्रे यद्यश्वो युधि भ्रष्टउपक्रमेत ततो धनंजयो वसं
तइति शांडिल्यवैश्वेशाखयोरन्यतरस्य मसम्यामुष्टम्यां वा मध्यतः कारिणा स्ववि
जो ब्रह्मो दनं प्राज्य विवाततन्तुं पृथक समहस्त्राणि दद्यात्ततो भ्यामिष्टो वितताया ५ सं
स्थितायां वाश्वमुत्सृजेत्तत्तयौवाहृतारक्षेयुस्तिस्रश्चैष्यः मासि विन्यासेन वंति तानु सं५
स्थितामुदक्षिणा तत्राहवनीयस्य हिरण्मये कर्ष्टे प्रांजुखश्चासीनो यजमानः संव
त्सरमहरहर्होतृः पारिप्लवमाचक्षाणामस्य स्वएपा हिरण्यकशिपुनि ब्रह्मोद्गाता चो
दृशुत्योता तं ५ होता चदद्यादृचा अध्वर्युवमहः संवादाहो येन तमध्वर्युवे किंचिद्यंत रान्यांत

ता॰ १

स्यादेवव्रतिनियथाराजसूयेसंवत्सराहूर्हुमस्थुंवध्मादीक्षेततदहरेतान्पृविजश्चामनाति
यथास्त्वर्ऽहारर्ऽत्नस्यद्वादशादीक्षाद्वादशोपसदःसर्वेषामक्तांबर्हिर्बर्हिष्यवमानेस्तु
वीरन्नमध्यामहन्यश्वस्यवालधिमालभ्यबर्हिष्यवमानेऽसर्पेयुःसर्पत्सुयजमानमुद्गातारं
ब्रूयादुद्गातारंपवाहरणोद्गातनचनिष्कणाचाश्वोमउद्गास्यतीत्यश्वमास्तावमाक्रमय्यव
डवांदश्वोयेयुस्तांयदानिक्रंदेदथयजमानउद्गातारंब्रूयादुद्गातऽपवाह्वयेशातनेव
वतिनिष्कणचबमेवमउद्गास्वमीत्यक्रंदंबमश्वमुत्क्रमय्यास्तावउपविश्याश्वत्रातनस्तु
यादनिवाजीविश्वस्पद्भ्येतास्तुहिरण्यकशिपुमल्पान्यामातोवहिष्यवमानेनस्तुवं
स्पएवतद्बहरेता॥ ता॥ यायपत्नीनांप्रियतमायजमानस्यसावावातारजपुत्र्यानपरिवृता
परिवृक्तीमंत्तसेग्रपग्रग्रहोत्रासिमयितब्रह्मवावातामसिनिमथेद्वाहोमेनामुद्गुय

७४

ताज्जिरौन्नारं६ःहरन्निवाधाम्यैमध्यमेजत्तश्शीतिवातितप्तुनन्निवतितिन्दिश्शेच्छतमस्या
राजन्यानांडहितरोनुवर्यःस्फस्तास्नप्रात्यन्तिमेप्ययुम्रूईमननुछूयताज्जिरोन्नारं६ः
हरन्निवाथास्यमध्यमेजत्तश्शीतिवातिपुनन्निवतितिदिश्शेयुम्रूज्ञातापरिद्दक्कोमन्निमे
पेयदस्याञ्चणुहोड्याञ्चणुस्त्रूलमुपातमन्मुष्क्षोयदस्याएजतोगोश्शाफशक्कलाविवे
तिदिश्शेच्छतमस्याःस्त्रतग्रामणीनांडहितरोनुवर्यःस्फस्तास्नप्रत्यान्निमेप्येयुगंदेवामोल
लामयुंप्रमर्६ःहप्येनमाजिष्ठरितितिदिश्शेयुसक्कृाएदिश्रपतिनायृंतस्याह्निस्तुवोयपे
त्यपऊपस्यर्शवामदेवंगीवातस्यञ्चौत्तुजपेयुःस्त्वाहान्तितिन्निश्चरितमूर्वैणमदऊपवि
ऊपव्रह्मोघंवदेयुह्रींवाध्यूयुणाचोऽपव्रह्मोघंवदेयुह्रींवाध्यूयुणाचोब्रह्मापृच्छेड्ज्ञाना
रंष्टक्षामिवावितयांदवमरवघघवमत्रमसमस्याउवेठयेष्ठविम्रुस्त्रिषुपदैघघपेष्ठविघं

भुवनमाविवेशेति तं प्रतिब्रूयादपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मिन्येषु विष्णुर्विष्णुपदेष्वयेषु विश्वं भु
वनमाविवेशासप्तः पर्येमि पृथिवीं द्यामुत्तमामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठमित्यङ्गाना
पृच्छे द्व्याणां किं६स्विदं ततः परमपश्याविविशाकांन्यं ततः परमपश्यापिं तान्येत ब्रह्मन्भुपवल्लिं
ह्मा महेवा किं६स्विन स्वपति वो वो वा स्यात्वति तं प्रतिब्रूयात्यव स्वं ततः परमपश्याविविशाता
न्यं ततः परमपश्यापिं तान्ये त वात्र प्रतिमन्वानो अस्मिन्नमा यया न्वस्फत्नरोमदिति सर्वे यज्ञ
मानं पृच्छेयुं पृच्छामस्त्वा परमं तं पृथिव्याः पृच्छामो यत्र भुवनस्य नाभिः पृच्छामस्त्वा विष्णो अस्य
स्य रेतः पृच्छामो वाचः परमं व्योमेति तान्प्रतिब्रूयादियं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं य
ज्ञो भुवनस्य नाभिरयं६सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योमेति तस्य द ७५
क्षिणाः सहस्रं प्रथमे ह निदधात्तथो तन्मे मध्यमे ह न्यकजनपादयेद् ब्राह्मणानां विनर्द॰
द

स्यात्तद्वद्धाद्विजितस्य वामध्ये यजेत ॥१०॥ प्राचीऽहोत्र दिशं दद्याद्दक्षिणां ब्रह्मणोध्वर्यवे
प्रतीचीमुदीचीमुद्गात्रे यदन्यदेत्राद्यभ्रूरूपेभ्यस्तत्फलनयोर्विचारयोर्यावद्धाम्भूयुर्नैतोम्ह
यच्छ्रामहत्यष्टाव चत्वारि ऽप्रातं वामध्यतः कारिभ्यः महत्स्याणि दद्यादके काम्ये च त्र वि
ऽत्रातिमर्हिनीभ्यो ह्रादशाष्टतारिनीभ्यः पृथादिनीभ्यो वराद्यर्थ एताः कामं तृन्नयसीद्दया
तस्य विकल्पा एतान्येव पंच दशस्तोमान्यहानि कल्पयेत्स्वपतंत्त कोऽश्वमेधोऽर्द्धमासमश्वं वा
रयित्वे तेन यजेत ज्योतिष्टोमो वै तस्यातिरात्रस्तृतीयमहः स्यात्तेन मासं गोर्वातेनयीना
युर्वातेन षष्ट्यास्त तस्य वैतेषामक्तो किं चित् तृतीयमहः स्याद्विश्वजिद्दत्ते जिद्वृता सोर्यामा ण
वातिरात्राणामवत्त षाऽस्तोमवोदत्ते वस्याघथाच तुः षोमवै सर्वस्तोमयो विराजेषु च
तं त्र विलोपो न विद्यते स्वतंत्रास्वेव स्फः चैतल लक्षणादि पुरस्ताद्योघांत प्रत्यक्षविकाराः स्नो

कं १-

सवोदनात्तृतः ष्टोमस्सर्वस्तोमयोर्वचनात्तंत्रविलोपो यथाज्ञामिकल्पः सर्वस्वारा।।११।
त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत ज्ञामदग्न्यायतनस्य विं६ शतिरात्री ह्यहादशो एस्वर्दस्त्वत्रोपस
सुद्दश्यग्धोमानध्वर्युर्जुहुयात्सुरोडाशाः ६ स्तत्वकाब्राह्मणेन समानदेवतोपदर्वोक्ता
परात्स्योरस्य विहेविमित्येतत्स्वन्तयएषाः ६ होमास्तस्यावसृथाउदेत्यहृदशामिष्टिल
येजेततास्वेताएवप्रतिलोमाः पुरोडाशाः वसिष्ठस्यजनित्रेनवतइति म ६ सर्पस्य चतुर्णं
दनिहहत्यनुष्टुन्तोः प्रथगनुपूर्वं मनुकल्पयेच्चतुर्थ्यै ६ हिजनित्र स्लानंतयोविकल्पः स्या
दार्षेयकल्पेन पंचशारदीयेपसूवंध्येर्यजेत सप्तम्यामष्टम्यां वाश्वयुजेपदेषु वस्नतरी
देवालस्नेरस्तुवीतिसृजेयुस्तूषायावंतास्त्रेषमापद्येरे ६ स्तावतोन्यानयद्युक्तानपि
सृजेयुस्तथाम्नपा ६ स्तावद्दर्शान्यष्ठ्या ६ शारदिकानिके मासिपजेततस्य द्वादशोपसद

को

स्तृतीये षड्हात्वे पंचमस्यान्तः प्रत्यवरोहीण्यष्टानिस्फरित्याचार्याख्यन्यास्संगोह्यत्रयथाद
वानां पंचरात्रेरात्रिकादितस्तत्र प्रत्यवरोह इति गौतमस्त्रयस्त्रिंशान्येवस्फरिति मण्डरा
त्राणां प्रथमस्यातिरात्र एकविंशान्यन्तानिस्फज्योतिष्टोमप्रदेशान्ता ॥५॥ इति नवमः
प्रपाठकः ॥ दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसत्रेषु पूर्वपक्ष उपपादयेयुस्तेषामेकस्या
नुपपत्तौ क्रयोपवपक्षेस्यात्सर्वेस्थपदिहेत्रिष्टानामवपूर्वपक्षेस्यात्तेषां द्वादश्यादीक्षा
स्तथोपसदोनादेश्चोसंवत्सरिकेन्यथाहृदीक्षाणां याथाकामी प्रथमे पंचदश्यां रात्र एकान्न
विंशतिर्दीक्षा इति धानंजय्य एकाष्टकामहाव्रतममावास्यातिरात्र इत्येके पूषाह
श्चेति गौतमः पौर्णमास्यतिरात्र इत्याहेति जातिकल्पो वा षोडशरात्रप्रभृतीनि विंशा
द्वात्रांतान्यष्टादश दीक्षाण्येकान्नपंचाशद्रात्राणि द्वादशाहप्रभृतीनि सत्राणि तेन यजे

तायद्दीनमुत्तनारीनलिंगानिद्यस्मिन्ब्राह्मणं दर्शयति यायेकदीक्षाणां प्रथमेऽहन्याज्ञारंव्र
ह्मसामकुर्वन्नोधसमस्य क्षुद्रं कुर्यात्तस्यो स्मिन्हमेकाहन्नगणेधनं६ स्थाने स्यान्नौधसं वाना
वारस्त्नु स्मिन्नुवाह्ने तानामनेकाहन्नगणेधनानि वा ब्रह्मयिष्ठानि सामानि तत्र पौष्कलं कुर्या
ज्योतिष्टोमप्रायाणि ॥ व्यत्र सामानि ॥ ३ ॥ शाक्वरीषु षोडशिना स्तुवीत तति गौरीवितं महाना
म्नीषु स्यादहर्वादिना हि तत्स्यकरणे महानाम्न्यः स्तुवे षोडशिसामस्य फर्ने ह्येता स्वन्यस्मा
त्यपद्यते पिहृ ह्येषस्तोत्रीयेषु परोक्षाणि कुर्वन्ति तास्तु नित्यवत्साः करोति श्वेताश्वे
तस्मिं स्थाने वज्रस्य विराट्स्वनुष्टुप्सु च गौरीवितमेतस्यास्वारप्रायाणि हि षोडशिसा
मानि शाक्वरीणां कामानि निधनानीडा स्थाने स्थफरित्या वार्याम्न हिन्व यिष्ठमधस्वे
वेति गौतमधानं जय्यावरहि निधनवादं वदत्यथका स्थाने श्रुतो विहविलरवम

लीयान्विकारो नियमात्सर्वं षुनिधनस्थाने षिविति कोऽसौ तन्नमपास्तो चीययासंयुक्तं पुरीष
मानं तर्यदिति धमनं जघ्नः श्वाकरीत्तिस्तुवेत्यववर्जी पुरीषेणेत्याह तस्मादसंयुक्तऽ
स्यात्स्तयर्याता तस्याक्लान्तां तवापरमेह निरायो वाजीयं वयसमामक्ष वर्ऽ तस्य स्था
ने कुर्यात् घृकल्प हते नोपपन्नं वा हेजिरं कुर्यारणेपणयऽ हि सच्छंदसंवमसमाने वाह
निष्टंपार्श्वु रखं सक्रवं नूवार्हजिरस्य त्वं कुर्याद्ध वामसंचरायाः ॥१॥ शमस्याक्षोनंगसे
केमानसंक्रवतत्व हिष्यन्नीमं याजवादस्तोत्रस्था [illegible] ऽ यथि च्छे मावन्निति इति चाह
वयवे नवास्य सर्गं वदत्त्वं गं त्रस्यादषिलत्या ग्राना [illegible] त्रस्थानमित्येकस्तोत्रस्यापि
स्वातंत्र्यं न विघातयिन्छो मावन्निति इति वादमात्रं [illegible] ऽ क्योय त्र क्रतोरनंतरया
यत्यतिरात्रस्य गवामयनेनैव समगीवयवादधि [illegible] त्रातमनं गऽ स्यादस्यारथ्यंत

रं ज्योतिष्टोमस्यातिरात्रयोः षोडशिनोन्यत्नादिषु प्रतिषिद्धता क्रियमाणे यत्र विराडुपप
द्येत कुर्यादेवं तत्रेत्याचार्या द्वादशाहे हि क्रियते न गवामयने तत्र न यथोपपद्यते कार
णं तु समं पद्धस्वरोच्यविराट्समं पुनाः कारणं चापूर्वस्याँ विधेर्नं विघत्तयाय कामीव
तिरात्रस्य प्रवृत्तो तस्मादिहापि तथैव स्यान्नियमार्थो उ विधिप्रतिषेधौ पूर्वस्मिंश्च
योदशरात्रे व्यूढास्तु दोमाः सोमसामादेशाङ्गवामयनन्यायेन पृष्ठ्यावलिनो हि त
थाम्न वर्त्तते दशरात्रव्यवव्यतिरेकात्संछेदोमत्वाव्यूहसमाधेः प्रत्नवच्छायवहिष्ठ
वमानं पारणीयं तदस्य प्रत्नानुरूपं इत्यादि हंवदशमार्थं मध्यवच्छेदे नवाहयो
गाद्युसंचस्नवादेशाद्वा विसर्वेषु नयैवा निह्नवानामन्यासमृद्धिगोतमस्त्वगएस्विदं
त्रा द्वा विनिह्नित्निमुत्तरेषां दर्शयतीत्युपरोता ॥३॥ ब्राह्मणानां पंचाहानां प्रणस्यपंचा

४ ज्योतिर्वितस्य वानादेशाय

७८

दस्यप्रथमस्याक्रोमानवादिर्दहतीतक्रामिस्याश्चंतत्लिनाविकृतवानुनिवृत्तिः पंच
दिष्वन्निष्ठवान्नप्रसजेत्तान्टष्ठः स्तोमपंचाहानेकेनादेवीयप्रवृत्तिप्रत्ययोह्विष्ठुनिदंच
वायान्नानाब्रह्ममाम[illegible]प्रतः षष्ठस्यालोपश्च वनाज्योतिर्गौरायुरित्यनादिशात्रिवृ
ताप्रयंतित्रिवृत्तोघंत्तीतिचा[illegible]मास्वृतेनिष्ठवपंचाहा एवेति गौतमो धिलतोहि समस्त्र
स्तुनवृत्तारतश्चाहषे[illegible]प्रवृत्तस्यापि कृतः पंचाहस्य ज्योतिर्गौरायुर्गोरायुः
पंचाहः स द्वितीयः स्मृतातीयप्र[illegible]चपरब्राह्मणमेषप्रनावाकेजंनंवाप्रतिपंचाहं यथा
लोकव्हहडथं तत्रास्तुदां जना[illegible]मस्तुगाहे पत्यप्रउपसंस्तुसपीठं षिफाणायेयुः स्तथ
रुदेवंसुरलिनियोन्यूनक्कानित्रब्राह्मणेनतेस्तुत्यास्त्पाकरणवेलायाडं स वनानांस्य
वैणाहविद्धौनेत्याश्चामीनाच्योजीरस्नन्यजीवडं स्वस्तुक्कायाधीयप एवेति गौतम अक्रमानु

पूर्वं ब्राह्मणेनाहरहरेतत्कुर्यादिति धनंजय्यः शांडिल्यो मत्स्याम एवेति गोतमः
पृष्ठ्य इत्यौक्ताः ॥ ८ ॥ संवत्सरसंमितामुपप्रथमं दाशरात्रिकं प्रायणीयं स्यादित्यौक
विद्वदेवकार्यमिति ह्याहिति प्रायणीयं उचोदयित्वा तस्य स्तोमविकारं गृह्णातीति दा
शरात्रिकाणां वा अवयवप्रयोगेन विघतत्र्याह त्रिनिष्कवेशाकारवर्णं स्यादित्य
वायाः सांवाशरिकस्य इत्यस्यानुग्रहायेति वउर्थे स्तु निष्कवोलुम स्तेन महा
प्रियायथा पृष्ठ्ये नज निर्त्रं स्यं तनि पूर्वं प्रयुक्तमाह त्रिमाधुवाघ एवं उस्याउप
रिष्टाध्य निष्कवानां लोपस्थाने पूर्वे स्मिन्यक्षमितस्तुरस्ता दाहृत्तानाम तेनोक
मिकषष्ठिरात्रे निग्रयायम निष्ठ एवंवत्यनिक्रांत्ये समानत्रा निष्ठ एवं तिप्रतिषिद्धत्याभ
तिसविकल्पः स्याधांतः मनुपुर्यथासारस्वते भयत्रउकवसमानदेशोवायथान्यथाम

शतरात्र २

यांत एव चक्रीवंति सदोहविर्द्धानानि कारयित्वाहः ५६ स्थासु चक्राणि विपरिवर्त्तयेयु
रित्याचार्यास्तदन्विप्रयात सप्तमप्रयाणाद्यसमानत्रानिषवोहरहरे ततऊर्ध्वमिति
धनंजय्य शांडिल्याव निष्कवेषा व तिगोतम स्थिकंडकेषि त्येक उक्ताः कोलादीन्ना
वाप्लतेनगवामयनस्य विग्रावज्येष्ठो ३ विकल्पात विवीपक्लेणामाढस्थपंष्यांवादी
क्रिवास सदशादीन्काः ऊर्वीरनतंतो क्रमता दृशोमांवत्सरिकाणा ६ मांवत्सरिका
णां ॥ ५ ॥ पंचसुमाः सुत्वाहंताः प्रगाथात्रार्थं तदुत्पनीवर्त्तं स्तोत्रीयाब्रह्मसामस्तत
तस्य३ स्यैहित्तु करणोश्रूयं तत्पोत्यः प्रगाथइति चतानाप्रगाथत्तां दर्शयति चतुः शतमे
ष्वाहृताः प्रगाथादशतयाषु तेषांवृहद्रथंतरकालेयस्तोत्रीयाइंद्र क्रतुष्वान्य
त्रस्थनाः शत स्यैकं चतुर्विंश ६ श्रो ऊर्ध्वं दितयानन्तिष्कवेषेकोनत्रिंश ग्रामातो हृता वा॰ १

स्तुवास्तेषामेकैकं तृतीये तृतीये हन्नि कुर्यात्तेनाह्येतस्मिं स्थानच्चार्षेयं कल्पेन पंचम
स्य मासस्योत्तमे ऽत्निल्लवे पंचमे ऽहनि मत्तो बृहतीः कुर्यात्र गाथाप्रनवात्रैघापेष्वछंद
सी संयुज्येत् नृत्यन्नितिषष्ठेमा सि गायत्रीं पादं मा केकमुष्मिंहामुपविष्टात कुर्याद्विष्टावा
नुपपत्तिर्यथेन्यथा मातो वा र्हत्तत्रोषोष्ठेतान् कृत्वा संयोगइति गौतमो बृहती द्यपाद्ये
व मामनतीति चतुर्भृत्त्र विरेव छंदो ऽत्रिरेतव्यमिति गायत्रीं त्रिवृतं विंऽशो कुर्याद्
स्मिहं प्रथमस्याऽऽत्निल्ल विकेन्नुष्टुन्नं द्वितीये बृहती दितरे षट् द्वे चतुष्पं व मादन्त: स
तो बृहती: प्रन्नवंतिहि प्र गायत्र्यास्तत्र पङ्क्ती: स्त्वा षष्ठे वा त्रिष्टुन्ना षष्ठं मासमियुजंग
ती त्रु तृतीये स्तरस्मा म्निनवत्तामो वा र्हतत्रोषो ऽद्धा वप्रगायेतानन्त्वा पंक्तिमुपयुक्ति
पं वा त्तमस्य स्थाने ततत्त ऊर्ध्वं दृष्टुनेति गौतमः ॥ ७ ॥ वृहत्या विव त्रिष्टुन्नावेतव्यमिति

८०

हृ

त्रिष्टुनंचतुर्विंशः श्लोकार्याहृती प्रथमत्रास्तिश्च विकल्पएष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयनएतास्ति
महानानाम्नानि चतुर्मन्तरप्रयोगो हृहन्ती त्रिष्टुनोऽस्य विपर्यासः षष्ठएव मासस्यादि
तिश्लोकेतिहृद्विः स ६ शारद्वत्वाणष्ठं छंदमासमितिहितस्मिन्नुपोषविदध्यातिसर्वत्वेव
त्यावार्याश्चतुर्मन्तरगणिन्यन्तु पूर्वप्रयुंजानोहृहतीमध्यत्रामनतित्रिष्टुं नाषष्ठं मास
मितिवाहृहतीलयाद्यहृहत्यावन्यासेनोपपघतमाप्रायव्याहृहतीयहणमितिश्लो
तिहृद्विस्त्रिष्टुनितिपथान्यस्मेवादौद्वीणाश्चहृहत्यः मातोबार्हतशेषोऽयश्लोहृह
द्रथंतरेकालेयस्तोत्रीयाश्रातेस्त्रिष्टुनोव्यत्यस्यसंस्पन्तरणिरश्मिषामतीतिकालेयद्वःस्या
धद्रहस्तस्यस्तोत्रीयेनीवर्तस्वरसामप्रावान्यतरस्मिन्रथंतरस्तोत्रीयंकुर्याहृताहितत्रा
न्यारथंतरसेवंव्यावहृतत्रावार्याविश्रेतिशतंत्वपिप्रयैगाथानधायतितिन्यएवप्रयुं

हृ१

जीतमर्दःगोधमेहिवत्तुत्पा तततत्रतथैवमतोऽपहृतीःकुर्याद्द्वुद्वेतुपंचमासेच्छाःसोविवेत्तेः
पुनर्विपर्यासोन्यायेनास्तक्रियाहिविधानंस्तताःपुनर्वृहद्दुश्चतरकालेयस्त्रोत्रीयाः॥७॥
विदःशातिग्रातमपत्रशेषाविघ्नतातषाद्ःमन्नतिःमतोबार्हतेस्थवत्तुर्निर्वंत्यास्यत्राय
त्रिदःशास्त्रन्ततोसहवत्तुर्विदःशेषुकुर्यादुनमेवस्वरसाम्नीत्यास्वायांश्चनीवर्तेप्रक
रणेहिश्रूयंतसोत्राथनीवर्त्तेइत्यंतरेणचेतावार्षेयकल्पेनस्तर्दःप्रपुष्पगाथमिदापि
तथैवस्यात्तद्यांयत्रसमप्रयोगेवृतीयेवृतीयेहनिमृतोहृत्यउपपद्येरनूकुर्यादसास्त
त्रानुपपद्यमानासुप्रगाथाएवस्फारनाचाराहिषडहेन्यत्रतृतीयादर्कःमतोवृहतीना
दःमयथैवपुरस्तादनीवर्तेस्तोत्रीयंकुर्यात्तथापरिष्टादिंदुरकैतोब्रह्मसामानिनिधनंत्य
वदःह्यार्षेयकल्पेनलेतमतिमात्रवत्तुर्विदःशान्यादःसहषष्ठोमासःपूर्वस्मिन्नधस्तासि

८

+ द्वे ५
स्यात्

व्रतातिरात्रान्यां प्रथमज्ञ्च रस्मिन्यदेतानि सामानि न च्यवंते इति गौरीवितस्योत्तरयो
र्निहवनं रूपावाप्श्च स्यात्तोऽसर्वं गवामयनेनास्त्यह्नच्यवनं विदधमतीत्येकेन्द्रः त्य
विधिस्त्वार्षेयेन कल्पेन प्रतो गौरीवितस्यावश्चयोर्निहवस्य च ब्राह्मणेन तथा सत्यच्याव
नं स्यात्त्वा गानासर्वे सह हविर्जो महाव्रतेन स्तुवीरन्नित्यकृतोऽद्विकारण एतस्यादक्षतिन्तताय
न्यवाधातत्व सर्वं शाकूनेषेव स स्तुवीरन्निति कल्पे मम वायात् पूर्वोर्वापर्यं नो दनु पूर्वं ऽस्त
वनं ऽत्निष्टन्निष्कृतात्मन उच्छ्रीयेति वा त्मना जघन्यस्तवनं दर्शयति गौना देशास्तवनं
छंदोगानामेव स्याद्वज्ञाति व सर्वस्मोऽनायति दिक्षात् तस्यादश्यान्विदधाति हविद्धानेद्धर
मास्तुवीमस ऽरवृह्णाः प्रत्यंचरण्युसत्ते दक्षिणेन धिष्ण्यान्परीत्य पश्चान्मित्रावरुणस्य धिष्ण्य

चोदनाः

स्योपविद्देपतिचयेंशिरमास्तुवतातेषामेवेत्तदैःस्तवनं दर्शयतीलांदमग्निष्टोमस्सामकार्यमि

क्रो२ त्येतवाश्वेवोवयग्नत्यताः सोम्प्रवीस्तुतिस्तृष्टुस्यादश्वालनेरषाज्ञिकान्यनुगानात्यकेरवेनवति

यथान्यानिसामानिषद्कत्वेसर्वस्मिन्नित्याचार्यो ऋष्ईज्ञेष्वनुगानान्यवमस्मंऽशेषेतरागीतानां

ह्वादशार्ष्येइति शांडिल्यस्त प्रापरावाग्नेयोरुचावाहरेदातेत्र्यचेष्विंतंमन्यइत्येवमृद्ध्वनुगाना

निचतुर्थमेवानुगानंरुचेस्यादितिवार्षगण्याचहिनिधनवादंवदतिव्रतमितिनवतिस्वरि

ते×४ तिज्ञाकुनइतिनवतीतिनकायश्चकल्पंनानासामवत्तेनान्येकेधीयतेधीयतिः॥ ६॥ छंदो

मदंशाहयोर्ह्वशामस्यत्र्ययविंऽशामनिष्टोमसामस्यादित्येकेविकेऽसार्पराज्ञंदशामय

देवाधूर्यान्न्यसोवादरुतुर्विंऽशामित्युक्तसामानितपरिश्रयंतदशामासवैंऽहापरधि ८२

चो१ कृत्यनोप्रातचतुर्विंऽप्रस्तवविकारश्चयथान्यसोवादाह्वाह्मणविहितस्तोमेकल्पय

नवति

शः×१

देशाह्नस्यामग्नां नवतिर्विंशः श्रोनः सुत्यामासं सं वैवश्च मं चक्लीरनूकौंडपायिने चक्रशाविर्य
क्लिकार्धः सत्रापस्थितं च दिव्लोपसदां द्वे तिवातवतो रयने द्वावेकौ नौ मासो सत्तनुयु स्विवह
नाविति गौत मस्तत्य स्विर्वं श्वाविति धानंजय्य उनो वा त्रिर्वं श्रेनौ स्यातां यथैत द्वादशं
तथा सत्य हम्यादीलिवा पंचदशादीक्षाः ऊर्वी रत्नं च दशानां [illegible] दशामस्या हद
र्हः स्तुंतान्फरूणा निस्फ रित्याचार्योः घोडश्यपायात्रिनिवृत्तं नामेधमित्यव्रत्तना स्तुमिरु
त्तं नामेधमित्यवत्तना स्तुतिह त्रिनेस्या घथान्येषौ द्विंसाम्नां वच्चतं व कारणं नामेधस्यात
षोडश्नीह श्यते वान्नीमषोडशिकेषु तस्यायन विचाराः ह्वेनेकैको मासो वत्तं तत्येके
हष्यस्त्रा मे नेति शांडिल्यो निक्लवहष्यास्यामिति ह्योविवद्दिः ह्वेया कैकोकन तिशांडि
ल्यायन धानंजय्यो ज्योतिष्टोमे नेति लामकायन स्तेरथंतरं ह्वेष्ठं द्वहत्स्वव्यत्स्यामं यथैवार्वे स्य

यकल्पेनोक्तमितिचेन्नकल्पं न्तिः॥५॥पौर्णमासीप्रभृतयोदीक्षाःकौण्डपायिनस्यातस्योप
सदंतउपवसथकर्मभवातिरात्रमुपेयुरितिशांडिल्यएव ६ः हिरण्यतृतीयत्रिसत्तत क्रूहं प्रा
तराड्वत्यपक्रमाःसायमाकृतिम ६ःस्थाएकाग्नेर्विंशतमहान्यग्निदो त्रेंगुकुयुमोममे
(वतिगो)तमःसुपानोउपुरस्ताउपवसथकर्मस्यादतिरात्रश्चैवंच पृत्यते हत्तिरव्यवायस्य
हविर्यज्ञैःसुत्यानामश्रवणादतिरात्रेनस्यादितिधनंजय्यःप्रत्यंताद्यन्येभ्वचोदयन्नेह
विदधत्यपसदंतएवोपवसथकर्मस्यादष्टादशान्योवोद्दं ६ःशौनामीर्यस्त्योराजानंक्री
णीयुरेवमनंतरं ६ःसुत्यान्योनवतीतिदीक्षोपसदंत्यवायोन्यायइतिशांडिल्यायन
स्तेमासिमंक्रीणंतीतिवानंतरंदीक्षान्यःकृपंदःर्षयत्यपवसथकर्मैवानंतरं ६ःसुत्या
न्यास्यादाग्नीध्रीयांगारान्माज्जालीयं ६ःहत्वाइत्थक्रस्थालीपाकोपयित्वापिरयत्नान्

त्या४

सोर

८३

धू२

ऊर्वीरꣳ स्ततो दक्षिणाति प्रणयेयुः पित्र्यज्ञिकायामाहवनीयाद्दक्षिणतो वृक्णप्रघासे
षु तस्मिन्न कुर्युर्दक्षिणाहवनीये ऽत्यमुपवसथ कर्मचेत्कृतꣳ स्याद्यथाप्रकृत्यंतेग्निहोत्र
मासे दीक्षितानुमत्याध्वर्युर्जुहुयादन्वारब्धाद्वृत्तरेस्फर्ष्हवोꣳ ष्प्रियेवष्यनेस्पृयात्प्रयेयुः॥१२॥
अग्निहोत्रोपस्थानं विष्णुक्रमाः समिध्यज्ञꣳ पीति न क्रियेरन्नवमृथं नयंगच्छेति शांडिल्यः स
मिधश्चाद्धुरस्त्रत्रस्तुरस्मा उक्ताः सर्वं क्रियेतेति धानंजय्यो मासं दर्शपूर्णमासान्न्यमि
त्यामावास्येन पूर्वे पक्षमितरं पौर्णमासेनामावास्यो पितृयज्ञः सकृद्वा न स्यादिति गौ
तमो न सकृज्ञ न स्यादिति शांडिल्यो ह रहः स्यादिति धानंजय्यो मासꣳ साकमेधैरिति
रह समिधीयेन स्वातदेवतो पꣳ सꣳस्थापयेयुरेवं त्रिꣳ शत्कृत्व उपेतानवंतीति द्वादशाप
वर्गास्तेषां प्रकृतो पंच दशालव एवा न्यस्मयेयुः स मासो ग्निहोत्रं दशाहोतेति दशाहोतारं ना

माध्वर्यवो येद्रोणोपस्थानमधीयतन्त्रविजउत्तरैरनिाप्रतावषट्कारिणोद्धेकस्मात्के
श्वमैत्रैर्नह्वयेयुः॥ऊडप्रतिमूापि होत्रामसमासत्रैकोब्राह्मणेनस्वादामनाडुपमंचार
ब्रह्मेतरे होत्रेऊर्योन्तथाङ्गारम्भस्नोतारावाग्नीध्रस्य गृहपतिर्गृहपतिः सुब्रह्मण्यः सु
ब्रह्मण्यइत्यसमामंतयोर्द्वौपति॥१॥एतेनोक्तस्नापस्थितसादीक्षादित्तस्यायनवि
वाराज्योतिष्टोमेतिरात्रःषोडशिमानहरहःस्यादितिधानंजयस्तृवायोन्योतिष्टोमा
त्रत्निजिदेषपृंचाहःषट्त्रुमासेषुन्यस्पेतमहाव्रतंविषुवानत्येतएवमासमास्राह
ताविश्वजिद्वनिस्थानेतस्तुस्थपस्यनारायणस्यायनमस्निजिदहरहस्तदग्नेज्योति
ष्टोमोवारथंतरपृष्ठोहहत्पृषडुस्यच्यत्यामंहहद्रथंतरेपृष्ठेत्तदिंङ्गाग्योस्तनयसा
मात्रह्मप्राजापत्योवाग्योर्वैरूपपृष्ठोव्रतंवादित्यस्याविराजपृष्ठोविश्वेद्वापांऽत्रा

७४

जि १

करीपृष्ठो गवाꣳरेवती पृष्ठः प्रजापतेर्वामदेव्यपृष्ठो विश्वेषां देवानाꣳस्वरपृष्ठः सूर्य
स्य दिवाकीर्त्यपृष्ठो महेन्द्रस्य महाव्रतपृष्ठो ज्योतिष्टोमे नत्रीण्येकत्रिणाणि तस्य रथंतरं
पृष्ठं बृहद्वा अत्यामं यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति ह्विरकलंनिः ॥ १३ ॥ अग्निष्टोमास्तु
वृतं उक्थ्याः पर इति तत्रोंनस्फ विषुवतः स्थैति शांडिल्यस्ततः सत्रन्याय इति धानं
ज्योतिरात्रावत्रितः स्यात्तां मध्ये विषुवान्बृहत्पृष्ठो रथंतरमध्यंदिनः पञ्चदशाः
सप्तदशा एकैकस्मिन्वेतंसंवत्सरं वर्गस्याउत्तमउत्तमेवामंवत्स्मरे हप्रथमासंवत्स
रेषु तेषां यथास्तोमं विषुवतः स्वरथंतरपृष्ठो बृहद्भसमामाविहृताꣳस्या बृहत्पृ
ष्ठो रथंतरमध्यंदिनः परेषु यज्ञनीये हनि प्रमवः स्यात्सर्वे पक्षे यद्य विषुवकाः स
माईमामातिवर्त्तिषु परपक्षे विषमेषु मसहस्रमाघ्रेमदशातिरात्रान्याꣳ महस्त्रम

नीत्याचार्याः मद्दस्वमाव्यमिति हिद्यावेत्युंतरेणेति वौविद्रदिः मद्दसमग्रानीत्युंतरेण
तिरात्रावाहृतस्यायन विकल्पस्त्रिकद्रुकाश्चतुः षष्ठ्ःशतमनिल्लवानां दशरात्रोव्रतमि
ति दशरात्रो व्रतमिति॥४॥ दक्षिणोत्तीरे मवस्त्वयाविनशनस्य दीक्षेरंभार स्वतायष्ठ ध्यांप
क्षस्येति गोतमो मावास्यायर्मिति सातिरात्रस्यादेवः स्वस्थानमामावास्यं प्रयुज्यातेमन्न
म्यांवादीक्षिवामावास्यायाः यजनीयेहन्यतिरात्रस्यादिति धनंजय्यः समाधयतुन्ता
न्याद्ःसुच्यान्याः स्वस्थानं देवामावास्यं प्रयुज्यातिपूर्वपद्दोह्यामावास्यस्थानमिति पु
रात्रेः सायंदोहं दोहयेरंस्क्तितति रात्रेप्रातर्दोहं तनसान्नाय्येनयजेरन् सान्नाय्ये
नेष्ट्वाध्वर्युः शम्यांपरास्यतीत्याहवनीयंन्यातन तिष्ठनूप्राङ्मुखोवानित्यमिति मदःस्थास्तु
प्रास्यत्वङ्कंब्राह्मणेन वक्रीवस्नाव तथापिपत्नीशालाम्याछामित्रं वत्ता नियथादेशंच

८५

तैरश्ममश्चेद्भूमिनागः स्यादनुपूर्वं विषमे वेदेः पा॰ स्तनूहरेयुस्तथा तन्त्रापूर्वे दर्हिर्ष्येरत्पश्च
तान्निविरूप यथायतनं निरूप्येयुः कृत्स्नखलवुघ्नेप्यूप इति पृथुबुघ्नः स्यात्स्त्रस्त्रघ्न इति तं
पूर्वं कर्षेयुरेवानुयच्छंतं तयोस्तु एवेत्य निखातस्त्रिष्वेतपा॰ स्तु त्रिः पर्युप्तो नोपरवा
नूखनंती त्यधिष्वरण कलकयोरधस्तादुपरवाणामश्वत्रास्त्वेषां प्रतिषेधश्चाल्लिख
युरेवैतान्नखनेयुः॥४॥ तथा पौर्णमास्यां गोष्ठे मस्त्नामो न वत्तीयेजनीये ह निस्या
दित्याचार्याः सू॰ स्थित गोष्ठाम पौर्णमास मिति हि सू॰ स्था नां ताहि दधाति तत्तमा
पूर्यमाणं तत्तमपक्षीयमाण मिति च टाक्षवत्तूपक्षानिधानं पर्वणो वत्स्या तथा पौ
र्णमास्यां तथामावास्यायामिति हि श्रुत्यन्तरेणा विदधाति कर्मान्तं तर्यमात्रं तु सू॰ स्था
दर्शपौर्णमासयोस्तत्तमापूर्यमाणं तत्तमपक्षीयमाणमिति च यथा न्यायमौवादः स

त्रि

॥ स्थितगोष्ठामत्त दह एव पौर्णमासेन हविषेष्ट्वा भुंजीरन्निति धानंजय्यो यज्ञमाना
स्त्वेव ता ॥ रात्रिं वसेयुरिति गौतम उपभुंजीरन्नेवेति शांडिल्यः श्वोभूते उपयजेरन्ने
तेनायुर्वा स्यात तत्त्वं धानंजय्ये नामा वास्यायां ॥ मायंदो हं दो ह्ययेर [illegible] गा प्रातर
नुवाकात्प्रातर्द्दोहमति विरमेवं दुग्धं ॥ मा नायं तिष्ठेदिति शांडिल्यायन इतर
यो रेवात्यतरं कुर्युरिति कौंडपायिनं नोजनं मुक्तमिष्ट्वा पनेष्ठ दर्श्यौर्णमासध
र्मो स्थरं द्वष्टमाराणाम्हेव पर्वं स्तुस्फः ॥ १ ॥ द्वादष्टद्वत्याच्चयथये पोनत्रीयामिष्टिं निर्वपेर
न्न दिसोदक्कास्या दथ्यनुदक्कायामिति धानंजय्यः शात गोष्ठपन्नमपयुजंनीति व
मतरीशात्त गार्त्निणीषुतायत्र गाव्यमन्नयं ॥ स्यान्नत्ररद्वेयुः पुगावेस्तामांच्युजीरस
र्विषावतामृम महस्त्र ॥ सुंपन्नामुपर्वं पद्धेगामतिरात्रं स्वादावेना उपतिष्ठेयुर्यंदा

ति

८६

86

जी घि

सर्वज्यानिं जैयेयुरिति तां तामेवाकारः प्रकरणेऽन्नत्वान्नत्र विश्वजिदतिरात्रोऽन्नतग

हपतावायुः प्राङ्गर्मीवांत्ताद्दत्तयोरापदोऽन्नतिष्ठेयुरथ परिद्धिनमलज्ञनमरस्वत्या

मवभृथमत्यवेयुर्दृष्टव्यजनभूताह्येषां नवत्यविद्यमानेमरस्वत्या एवोत्तरं पार्श्वेन

स्थुयद्राप्लक्षं प्रास्रवणमागच्छेत्त्यथोत्थानमिति तथा प्रास्येयुर्यथैनं पूर्वपक्षत्राग्च्छे

युरिति गौतमो यद्वनाद्विकिं चिदुत्थानमागच्छेदिति धानंजय्यः प्रायणीमेवातिरात्र

मुपेत्योत्तिष्ठेयुरिति प्लक्षं प्रास्रवणमागम्य पुरस्तादतिरात्रस्याग्नयेकामायेष्टिर्या

दिति धानंजय्यस्तस्यामश्वां च धेनुमृषीं च दद्युस्तु कैयज्ञोपकरणानार्षेयः श्चलित्रपाया

न्यस्मै दद्युः स्वामिनो हि सर्वे सत्रेषु तेषां प्रतिग्रहणेन विद्यत उत्तरो वभृथो ब्राह्मणेना

प्यवज्ञामनीयमेतन्न ॥ ७ ॥ एते नैवोत्तरेव्याख्याता तन्त्रमाग्नये कामायेष्टिरपोनप्त्रीया

शाण्डिल्य

उपरिष्टादि

ति

५२

५५

चरुकं वा होमौ स्यातां तामिष्टिं वा चाग्रयणेकामायोपरिष्टाद्वदंति गात्रास्यपति शांडिल्यः पर्वणो
रिंद्रकं द्वौ पूर्वस्याग्निष्टोमो विहृतीराथंतरं वार्हतं ऋर पद्वा इति गौतमस्तेन पद्मयोः
संचारयेम सर्वत्र देवत्रिवृत्स्तस्य दशोव्यत्यामं ६ स्यातां तयोर्यस्मिन्नुपेत पर्वाग छेत्ते
नोत्तरं पद्मसु पक्रमेत तत्ते नोक्तपूर्वं रस्य त्रिकडुकेषु दार्षद्रुतत्तोरयोर्व्रतानि तिष्ठे
द्विवासीत नक्तं ६ हविष्कृतिं छिष्ठनौ स्यादधः संवेशयमाऽ६ मांसपलवणा वीन स्त्रियमु
पेयाद्यथाप्रकृत्याहिताग्निरुत्तिर्वर्तयेद्दार्षद्रुते संवत्सरं ब्राह्मणस्यागारं द्वे दिस्थ
त्विजश्चाचार्यस्य वा ते तं धवानामामर्शः स्वरस्वत्यां तेषामेको व्यर्णस्तस्मिं संवत्सर
मग्निमिंधीतायेकाग्नेः परिचर्यातयाग्निहोत्रामवजुहुयात्स्वरस्वा द्वदाहिताग्निः ॥ १८
संवत्सरगाहद्दर्पणीं नामस्थलीकुम्भदेवेतस्यामग्नीनाधायययथाकालमन्वारंभणी

पूर्वपक्षे हुच्छि पंचदशी राथंतरं वार्हतं

जी ५

८१

यद्येष्वापस्सृज्येतेति शांडिल्यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेति धानंजय्यः सायंप्रातराहु
ताए वक्तव्याभुरस्त्राझेदाहिताग्निः सरस्वतीदृषद्वत्योः संभेदं प्राप्याग्नेयेनाष्टाकपाले
नयष्टुमुपक्रमेत तत्र ग्राम्यापामनं यथा सारस्वतेष्वनूपक्रमानप्रक्रामेत्काममने
कामिष्टिमकेकेनाक्रामसर्वस्त्वापयेदृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेणायात्तस्याः प्रस्रवणमप्रा
प्येत यद्येष्टुष्टाविस्कन्दावहरणं प्रतियमुनामवभृथमभ्यवेयाद्यवक्रचं ततो हृदेयमु
नाम्यान्नवैतयष्टुष्ट्वास्तयर्ष्मामगायन्नवभृथमभ्यवेयाद्गायत्र्याप्रजिष्ठतायन
मिदं मन्यइति धानंजय्यस्तदेवमनुष्ठेन्यस्मिरोनवतीति नयामंत्रनवेयादितीव स्वर्गं
लोकमाक्रमतृध्यावन्नेतश्रेयान्नवतीति वोदकं ह्वीनाद्वायथा सरज्ञसइति॥१९॥ सं
वत्सरमहरहस्तोरणाय यजेतपष्ठ्यातुपदेस्यपंचम्यामितिगौतमोव्रतोपायनीयमोदन

मि

त

ति २

मत्रिवाकेनात्मः श्रुतिवायुर्येवाह तं वसनं परिधाय परिसमुह्याग्न्याते दर्भैरणीत्ताः प्र
णीय मेखलामाबध्य दंडं पाणौ स वा प्राश्नाङ्मुखं दर्भेषु प्रत्यः श्लोप विश्वरूपस्व यं ... जिनं प्रतिष्ठेत तं
सौप श्चिमेन वाहवनीयं दक्षिणा कामयेत तत्कुर्यान्नस्य पतिस्त्र इष्टपः पूर्वाह्ण एकाघ्ययुक्त मध्यंदि
नापराह्णयोस्नात्मुपस्थुगनुपूर्वऽ हवीऽ षियान्नका निब्राह्मणो नैकाविव स्या नस्यांता निस
र्वाणि स्फः संवत्सराहूर्द्धं मवत्सृष्टमन्यत्वेयान्नत्वमाम गानं यथा पूर्वं स्मिनुन्नयोस्तु वन्न थाड
दृत्यपत्सुरस्ता दिक्ष्यं नेत्ते नेष्ठमो मेन्तयजेत याथं वंतिबाह वीषि पुरस्ता नाव ङिवो पश्चुलि
स्तदेवत्यैः सर्पेमत्रं गवामयनर्नऽ स्त्रो मसर्ऽ स्त्रो विन्नतऽ स्या दित्याकपंड कांडा ...
गापगराविति स्या हतिष्र त्पद्द विदितं वार्षियकल्पेन तत्रानुमातं न विघ्रत्तिस्मि ... गापग
रावेवोणा न्नमेह निस्यातां पौर्णमासीप्रर वं त्रिसंवत्सरं तमप यथाकामी दीक्षाणांऽ प्र

षिरिति शांडिल्यः प्रथमोन्नमो संवत्सरो व्यतिहारदित्यके निष्वस्तोमहष्ठ्य दशरो हार्थं
इति यथाम्नायमेवोण्युरभावाम्या प्रसवे सहस्रसंवत्सरे महस्रसंवत्सरा ॥२०॥ ॥ ॥
इति दशमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ लाट्यायनसूत्रं समाप्तं ॥ ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ राम ॥
॥ त्र· गोवंद पुत्र जगनाथ वा छा हरीहरनी पोथी वीसलनगर
नलपोथी नी श्री धहीरचरणगिरचरनी

८९

॥ श्री ॥

श्रोस्वगुरुणान्दुबोद्धोववत्कुमारायेनुप

रामाश्रामोनश्रमनिराकर्तसेतांजिका

उडायते॥१

ज्ञापाथोथिःश्रीहीरचरण

हीरचरणजी

सामवेद